

UDK 604.1 + 881.09 (05)

ISSN 03506894

SLAVISTIČNA REVIJA

ČASOPIS ZA JEZIKOSLOVJE IN LITERARNE VEDE
JOURNAL FOR LINGUISTICS AND LITERARY SCIENCES

SRL 1984
2

IZDAJA - ISSUED BY: SLAVISTIČNO DRUŠTVO SLOVENIJE

ZALOŽBA OBZORJA MARIBOR

SRL	LETNIK 33	ŠT. 2	STR. 69-156	LJUBLJANA	APR. - JUN. 1984
-----	-----------	-------	-------------	-----------	------------------

VSEBINA

RAZPRAVE

Viktor		
V. Martynov	Vprašanje glotogeneze Slovanov	69 R
Janko Kos	Evropski vplivi v romanopisju slovenske moderne	75 A
Martina Križaj	Soglasniška nasprotja v slovenskem knjižnem jeziku v skladu s Trubeckojevu teorijo	93 A

OCENE — ZAPISKI — POROČILA — GRADIVO

Tone Pretnar	Jan Kasprowicz pri Slovencih	107
Mate Šimundić	Milica Grković: <i>Imena u Dečanskim hrisovuljama</i>	112
Aleksandra Borowiec-Fiuto	Povojna književnozgodovinska slovenistika na Poljskem	115
Alois Jedlička	O dejavnosti Mednarodne komisije za slovanske knjižne jezike pri Mednarodnem slavističnem komiteju	112
Mario Glogović	Pisma Frana Govekara Rikardu Kataliniću Jeretovu 1932—1949	126
Teresa Zofia Orloš	Zanimiva knjiga o zgodovini češkega besedja	140
Ada Vidovič-Muha	<i>Nova slovenska skladnja</i> J. Toporišiča	142

CONTENTS

STUDIES

Viktor		
V. Martynov	The Question of the Glottogenesis of the Slavs	69
Janko Kos	European Influences in the Novels of the <i>Moderna</i> Period	75
Martina Križaj	Consonantal Oppositions in Standard Slovene According to Trubetzkoy's Theory	93

REVIEWS — NOTES — REPORTS — MATERIALS

Tone Pretnar	The Reception of Jan Kasprowicz in Slovenia	107
Mate Šimundić	Milica Grković: <i>Imena u Dečanskim hrisovuljama</i>	112
Aleksandra Borowiec-Fiuto	The Contributions of Literary Historians to the Slovene Studies in Poland after W. W. II	115
Alois Jedlička	The Activities of the International Commission for Standard Slavic Languages at the International Slavic Committee	122
Mario Glogović	Fran Govekar's Letters to Rikard Kataliniću Jeretov between 1932 and 1949	126
Teresa Zofia Orloš	An Interesting Book on the History of Czech Lexicon	140
Ada Vidovič-Muha	Jože Toporišič: <i>Nova slovenska skladnja</i>	142

Uredniški odbor — Editorial Board: France Bernik, Tomo Korošec, Jože Koruza, Janko Kos, Boris Paternu (glavni urednik za literarne vede — Editor in Chief for Literary Sciences), Jakob Rigler, Alenka Šivic-Dular, Jože Toporišič (glavni urednik za jezikoslovje — Editor in Chief for Linguistics), Franc Zadravec
Casopisni svet — Counsel of the Journal: Martin Ahlin, Emil Cesar, Drago Druškovič, Janez Dular, France Forstnerič, Peter Gregorc, Marko Juvan, Boris Paternu, Jože Sifrer (predsednik — President), Alenka Šivic-Dular, Jože Toporišič, Franc Zadravec

Odgovorni urednik — Editor: Franc Zadravec, Aškerčeva 12, 61000 Ljubljana

Tehnična urednika — Managing editors: Miran Hladnik in Velemir Gjurin

Naročila sprejema in časopis odpošilja — Subscription and Distribution: Založba Obzorja, 62000 Maribor, Partizanska 5. Za založbo dr. Rudi Lešnik

Natisnila — Printed by: Tiskarna Ljudske pravice, Ljubljana — 800 izvodov

UDK 808-022

Viktor Vladimirovič Martynov

Beloruska akademija znanosti, Minsk

VPRAŠANJE GLOTOGENEZE SLOVANOV

Metode prostorsko-časovne stratifikacije nosilcev jezika predzgodovinskih obdobj in na gradivu primerjalnozgodovinskega jezikoslovja, konkretno prajezika Slovanov, kažejo njegove stike z baltskimi, italjskimi, iranskimi, keltskimi in germanskimi jeziki.

The methods of the time/space stratification of the language users in the prehistoric periods applied on the material procured by comparative historical linguistics display the contacts of the protolanguage of the Slavs with the Baltic, Italic, Iranian, Celtic, and Germanic languages.

Vprašanju glotogeneze (nastanka jezika) Slovanov je posvečena vrsta njihovih razprav, objavljenih v zadnjih dvajsetih letih.* Glavna njihova posebnost je v tem, da je v njih nenavadno veliko pozornosti posvečeno ugotavljanju in določanju zanesljivosti dobljenih rezultatov. Povečano zanimanje za izdelavo učinkovitih raziskovalnih metod in meril zanesljivosti lahko razložimo tako s splošno znanstvenimi razlogi kot tudi s specifičnostjo obravnavanega vprašanja.

Zmeraj sem bil prepričan, da tako v jezikoslovju kot tudi v drugih znanostih, ki težijo za zanesljivimi rezultati, ni prostora za povedi tipa »Ne verjamem, da bi bilo to mogoče«. Znanstveni rezultati niso predmet vere. Treba jih je dokazati, predstaviti v zaporedju sodb, katerih sleherni korak mora biti preverljiv v odnosu do tistega, za kar smo se dogovorili na začetku. Vsaka razvita znanost predstavlja enotnost dveh svojih aspektov: strukturnega in evolucijskega. Prvi zadeva zakonitosti v strukturi proučevanega predmeta, drugi pa njegov nastanek. Kadar govorimo o razvoju kakega pojavnosti, tedaj je osnovna metodološka zahteva pri njegovem raziskovanju dosledna retrospekcija. Ta mora postopno odgrinjati mlajša stanja, pri tem pa mora napredovati v smeri od znanega prek še ne dovolj znanega k neznanemu. Za učinkovito uresničevanje tega načela je potrebna teoretično utemeljena členitev nepretrganega razvoja predmeta na nekatera njegova stanja, menjavajoča se v času. Tako mora biti na koncu rekonstruirano stanje, kakršno je bilo, preden se je pojavil predmet sam. V zgodovinskem jezikoslovju to pomeni uporabo Baudouinovega tipološkega načela s periodizacijo razvoja proučevanega jezika in rekonstrukcijo stanja, kakršno je bilo pred njegovim nastan-

* Osnovne razprave tega cikla, navedene v kronološkem zaporedju: V. V. Martynov, Slavjano-germansko leksičsko vzajemno dejstvo drevnejšj pory, K probleme prarodiny slavjan, Minsk, 1963; *isti*, Problema slavjanskogo etnogeneza i metody lingvističeskogo izučeniya Pripjatskogo Poles'ja, Sovetskoe slavjanovedenie 1965 (4); *isti*, Analiz po semantičeskim mikrosistemam i rekonstrukcija praslavjanskoj leksiki. Etimologija — 1968, Moskva, 1971; *isti*, Praslavjanskaja i balto-slavjanskaja suffiksálnaja derivacija imen, Minsk, 1973; *isti*, Balto-slavjanskij innovacionnyj process v oblasti imennogo slovoobrazovanija, Baltistica, II priedas, 1977; *isti*, Balto-slavjano-italijskie izoglossy, Minsk, 1978; *isti*, Balto-slavjano-iranske jazykovye otnošenija i glottogeneza slavjan, Baltisko-slavjanskije issledovanija — 1980, Moskva, 1981; *isti*, Baltijskij leksičeskij ingredient praslavjanskogo jazyka, Acta Baltico-Slavica 1982, zv. 14; *isti*, Stanovlenie praslavjanskogo jazyka po dannym slavjano-inojazyčnyh kontaktov, Minsk, 1982; *isti*, Jazyk v prostranstve i vremeni: k probleme glottogeneza slavjan, Moskva, 1983.

kom. Določitev zaporedja jezikovnih stanj nujno zahteva prostorsko in časovno stratifikacijo. Menili bomo, da je v vseh primerih, kjer je tam zahtevam lahko zadoščeno, problem nastanka jezika rešljiv.

Pri prehodu od splošno znanstvenih vprašanj k specifičnim se ustavimo ob nujnosti upoštevanja medsebojne odvisnosti divergentne in konvergentne smeri v razvoju jezika. Vsakršno spremembo jezikovnega stanja zaradi znotrajsistemskih vzrokov imenujemo divergentno, in povsem naravno imamo tak razvoj za nepretrgan. Vsakršno spremembo jezikovnega stanja, ki jo povzročijo zunanji dejavniki (odnosi z drugimi jeziki), imenujemo konvergentno, zato je povsem naravno, da se nam tak razvoj zdi pretrgan. Število in zaporedje stanj danega jezika določa število jezikov, ki so bili z njim v stiku, in zaporedje, v katerem so si ti stiki sledili. Določanje razvoja jezika s stališča enotnosti divergence in konvergence nam omogoča, da z zaporedno retrospekcijo prikažemo osnovne stopnje v njegovem oblikovanju in razvoju in vzpostavimo tudi stanje prajezika. Kot je bilo že povedano, osnovne stopnje pri nastajanju in razvoju jezika nakazujejo stiki proučevanega jezika z drugimi jeziki. Če pustimo ob strani kulturne prevzete besede, ki se praviloma razširijo na skupino jezikov, lahko parne (medsebojne) odnose med jeziki zajamemo v dva tipa: stični in substratno-superstratni. Prav ta dva tipa odnosov razkrivata prostorsko-časovno stratifikacijo proučevanega jezika. Stiki predpostavljajo pronicanje (infiltracijo) besed preko mejá, ki ločijo področja narečnih kontinuumov, tako da se v obmejnem predelu pojavi dvojezičnost. Substratno-superstratni odnosi pomenijo besedno in slovnično pronicanje z vznikom dvojezičnosti na celotnem področju, kjer prihaja do medsebojnega vplivanja narečnih kontinuumov.

Naše raziskave so pokazale, da pri praslovanskem jeziku lahko govorimo v retrospektivnem kronološkem zaporedju o slovansko-germanskih in slovansko-keltskih stikih (5.—3. stol. pr. n. š.), o slovansko-iranskih (6.—5. stol. pr. n. š.) in slovansko-italskih (12. stol. pr. n. š.) substratno-superstratnih odnosih. Kar zadeva zadnje, bi bolj ustrezalo, če bi govorili o zahodnobaltsko-italskih substratno-superstratnih odnosih, glede na to da bi v obdobju pred njimi težko govorili o obstoju slovanskega jezika. Število besednih in slovničnih prvin A-jezika, ki so prišle iz B-jezika, imenujemo A-ingredient B-jezika. Preprosto sklepanje nam pove, da ima vsak jezik toliko ingredientov, kolikor je imel stikov z drugimi jeziki. Izoblikoval sem merila za določanje ingredientov in za diagnosticiranje njihove zanesljivosti. Pri tem sem uporabil Bau-douinovo tipološko načelo in preverjal ta merila na lahko dostopnem gradivu dokumentiranega razvoja jezikov in narečij. Tako mi je kot zgled služilo medsebojno učinkovanje anglosaksonskega in starofrancoskega ingredienta pri oblikovanju in razvoju angleškega jezika. Za angleščino je, kot je znano, značilen boj sopomenk iz teh dveh ingredientov, to je tip *flood* — *deluge*, od katerih ima prva redno germansko ustreznico, druga pa kaže na drugoten francoski izvor. Prav tako se šteje, da slovanski sopomenski pari zadovoljujejo merila za odkrivanje baltskega in italskega ingredienta, prim. *p6rst6* — *pal6c6*, če ima eden izmed členov (v našem primeru prvi) obvezno baltske in morda še druge indoevropske ustreznice, drugi pa le natančno italsko vzporednico, ki jo po glasovnih, besedotvornih in pomenskih lastnostih ali vsaj po kaki izmed njih preverjamo kot vir infiltracije. Enako se dajo razmejiti tudi baltski in iranski ter baltski in keltski ingredient. Glede germanskega ingredienta je treba reči, da ni tipičen, ker se pragermanska pronicanja le

malo razlikujejo od gotskih, ki jih datiramo v čas od 1. do 4. stol. n. š. in lokaliziramo ob Visli in v drugih območjih slovanskega jezikovnega področja, obsegajočega v tem času že veliko ozemlje.

Pri določanju prostorsko-časovne stratifikacije slovansko-germanskih jezikovnih stikov izhajamo iz analize slavizmov v pragermanskem jeziku, pri preverjanju zanesljivosti virov pa uporabljamo ista glasoslovna, besedotvorna in pomenska merila.

V seznam najbolj zanesljivih pragermanskih slavizmov danes uvrščamo naslednje besede: 1. *daila*, *dailjan* 'del, deliti' (< psl. *děľ*, *děľiti*); 2. *hvata* 'bister, hraber, spreten' (< psl. *chvatě*); 3. *malta* 'slad' (< psl. *molto*); 4. *mařljan* 'svečano nagovoriti, obetati' (< psl. *modľiti*); 5. *neřija* 'sorodnik, mož' (< psl. *netijě*); 6. *plata*, *platja* 'kos tkanine' (< psl. *platě*, *platěje*); 7. *plōga* 'plug' (< psl. *plugě*); 8. *sadula* 'sedlo' (< psl. *sedělo*); 9. *sakan* 'kriviti, tožiti, prepirati se' (< psl. *sočiti*); 10. *skapa* 'ovca' (< psl. *skopě*); 11. *skatta* 'živina, imetje' (< psl. *skotě*); 12. *tila* 'obdelana zemlja' (< psl. *tělo*); 13. *tūn* 'plot, živa meja' (< psl. *tyň*); 14. *warga* 'zločinec, hudič, volk' (< psl. *vorgě*). — Slovanske fonetične inovacije lahko ugotovimo v 4., 5. in 11. primeru (meta-teza *dl* < *ld*, poenostavitev soglasniškega sklopa *pt* > *t*); v primerih 1, 6, 7, 9, 10 in 13 fonetične značilnosti govorijo v prid slovanskega vira (odsotnost normalnega prvega premika soglasnikov in nemožnost starega *p*-ja v germanščini, da stoji na vzglasju). Slovanske besedotvorne inovacije se dajo ugotoviti v 1., 2., 3., 6., 7., 8., 11., 12., 13. in 14. primeru. Pomenske inovacije sem preverjal z analizo po pomenskih mikrosistemih.

Spisek najzanesljivejših keltizmov v praslovanščini bi obsegal naslednje besede: 1. *bagno* 'nizek, močviren kraj, močvirje' (< prakelt. *bōgan*); 2. *br'uh* 'trebuh' (< prakelt. *briuh*); 3. *jama* 'jama, votlina, gomila' (< prakelt. *ōma*); 4. *klētē* 'koča, koliba, pomožno poslopje' (< prakelt. *klēti*); 5. *korsta* 'garje, kraste' (< prakelt. *kars-*); 6. *sadlo* 'salo, loj' (< prakelt. *saldī*); 7. *sēta* 'bridkost, žalost' (< prakelt. *saitu*); 8. *tragě* (< prakelt. *trag-*). — Keltske fonetične inovacije ugotavljamo v 1., 3. in 4. primeru (nastanek drugotnih dolžin dvo-glasniškega izvora); v 2., 4., 5. in 8. primeru govorijo fonetične značilnosti v prid slovanskemu izvoru (upoštevanje zakonitosti lenicije, odsotnost asibilacije v satem jezikih, skrajšanje prednaglasnih dolžin v keltščini). Keltske besedotvorne inovacije izkazujejo 1., 6., 7. in 8. primer. Semantične inovacije sem preverjal z analizo po semantičnih mikrosistemih.

Seznam najzanesljivejših iranizmov (skitizmov) v praslovanščini obsega naslednje: 1. (*j*)*ascerě* 'kača, zmaj' (< iran. *ažitar*); 2. *bogě* 'bog' (< iran. *baga*); 3. *divě* 'zli duh' (< iran. *deiva*); 4. *děždžē* 'slabo vreme, dež' (< iran. *duž-diu*); 5. *gatati* 'nejasno govoriti, vedeževati' (< iran. *gaša*); 6. *chěrtě* 'hiter, lovski pes, hrt' (< iran. *hurta*); 7. *chvala* 'zahvala, izražanje hvaležnosti' (< iran. *hvala*); 8. *kě* 'k' (< iran. *ku*); 9. *mōžē* 'mož' (< iran. *manuš-*); 10. *ově* 'ta' (< iran. *ava-*); 11. *patriti* 'gledati, skrbeti za, varovati' (< iran. *paθrai*); 12. *radi* 'zaradi, za' (< iran. *rādī*); 13. *sinjē* 'sinji' (< iran. *akseina*); 14. *volsě* 'las' (< iran. *valsa*). — Iransko (skitski) fonetično inovacijo ugotavljamo v 1., 4., 6., 7., 12., 13. in 14. primeru (denazalizacija, refleksi za indoevropske palatale, prehod nezvenečih soglasnikov v zveneče, začetni *h* < *s*, dolgi samoglasniki, skitski *l*). Iranske besedotvorne inovacije ugotavljamo v 1., 4., 6., 7., 9., 11. in 14. primeru. Pomenske inovacije sem preverjal z analizo po pomenskih mikrosistemih (gl. zlasti *bogě* in *divě*).

Pod pojmom italški ingredient ne razumem izposojenk iz italških jezikov. Tu imam v mislih neki jezik (tip venetskega jezika), ki ima del besedja skupen z latinskim jezikom in ki je morda v jezikovni zvezi z italškimi jeziki.

Spisek najzanesljivejših leksemov italškega izvora obsega naslednje: 1. *agnō* 'jagnje' (< ital. *agnos*); 2. *bedro* 'bedro' (< ital. *bhedrom); 3. *boršōno* 'moka' (< ital. *bharsina); 4. *dētō* 'dete' (< ital. *dhētos*); 5. *glōtō* 'grlo, goltanec' (< ital. *glutos*); 6. *golōbō* 'golob' (< ital. *galumbis*); 7. *gōserō* 'gosak' (< ital. *hanser*); 8. *gōrnō* 'peč, ognjišče' (< ital. *ghurnos); 9. *jōgōla* 'igla' (< ital. *jugula*); 10. *kobyła* 'konj' (< ital. *kabō-la*); 11. *lētō* 'poletje, prijeten čas' (< ital. *laitos); 12. *luna* 'luna' (ital. *louksna*); 13. *matorō* 'star, zrel' (< ital. *mātoros*); 14. *mollō* 'kladivo' (< ital. *malteos*); 15. *ny* — *vy* 'mi — vi' (< ital. *nōs* — *vōs*); 16. *pasti* 'pasti' (< ital. *pāst-*), *pastyr* 'pastir' (< ital. *pāstōr*); 17. *pravō* 'desni' (< ital. *prāvos*); 18. *sekyra* 'sekira' (< ital. *sekūra*); 19. *vidla* 'vile' (< ital. *vidlā). — Za te primere je na voljo obsežna glasoslovna, besedotvorna in pomenoslovna argumentacija. Z njeno pomočjo se je dalo odvojiti v praslovanski leksiki prvoten baltski in drugoten italški ingredient, njuna prostorsko-časovna razlaga pa je potrdila usedlino italškega superstrata na baltski substrat. Nejasna pa je pri tem ostala vloga ravno zahodnobaltskega jezikovnega stanja.

V moji najnovejši razpravi, ki sodi v ta krog raziskav (Prusko-slovanske ekskluzivne izoglose — v tisku), se je očitno posrečilo odstraniti dvome o zahodnobaltskem značaju baltskega ingredienta praslovanščine. Rezultate te razprave bi se dalo povzeti takole: Od šestnajstih izključno prusko-slovanskih izoglos jih ima trinajst italo-keltsko jezikovno orientacijo: staroprus. *ayculo* 'igla' — psł. *jōgōla* — lat. *jug-ula*; stprus. *babo* 'bob' — psł. *boba* — lat. *faba*; stprus. *gabavo* 'krastača' — psł. *zaba* — lat. *bufo*; stprus. *geits* 'žito' — psł. *zilo* — stír. *biad*, *biith*; stprus. *lauxnos* 'nebesna svetila' — psł. *luna* (*lauksna) — lat. *luna*; stprus. *luckis* 'poleno, trska' — psł. *lucō* 'trska' — lat. *lux*, *lumen* (*luksmen) 'svetloba, svetilnik'; stprus. *maldenikis* 'dete' — psł. *molde* — z venet. *molzonkeo*; stprus. *mealde* 'blisk' — psł. *mōldni* — waleško *mellt*; stprus. *pausto* 'divji', 'prazen' — psł. *pustō* — lat. *purus* (*pausos); stprus. *saltan* 'salo' — psł. *sadlo* (*saldom) — irsko *saill*, *sall* (*saldi, *sald); stprus. *scaytan* 'ščit' — psł. *scitō* — ir. *sciath* — lat. *scutum*; stprus. *wanso* 'prva brada, puh' — psł. *vosō* — stír. *fes* (*fans); stprus. *wutris* 'kovač' — psł. *oōtrō* — lat. *uter*. V dveh primerih orientacija ni jasna. Samo v enem primeru pa ima ekskluzivna prusko-slovanska izoleksa iransko jezikovno orientacijo: stprus. *kunti* 'varuje' ~ psł. *kōtati* — stiran. *kata* (< *kŕta).

Zelo značilno je čudovito ujemanje v zaimenskih oblikah: stprus. *nouson* 'nas', *noumas* 'nam' — *wans* 'vas' ~ psł. *ny*, *vy*, *nasō*, *vasō* ~ lat. *nōs*, *vōs*; stprus. *mennei* 'meni', *tebbe*, *tebbi* 'tebi', *sebbi* 'sebi' ~ psł. *mōnē*, *tebē*, *sebē* ~ stlat. *tibi*, *sibi* — osk. *sifei* — umbr. *tefe*; stprus. *mais* 'moj', *twais* 'tvoj', *swais* 'svoj' ~ psł. *mojō*, *twōjō*, *swōjō* ~ lat. *meus* (< *maios*). V teh primerih pod italškim superstratom odkrijemo prav zahodnobaltski substrat praslovanščine. Samo tako se da pojasniti to, da so pruščina in slovanski jeziki preživeli skupne konvergentne razvoje. Tako nas je retrospektivno ugotavljanje konvergentnih sprememb, ki so potekale pri spreminjanju predslovanskega jezikovnega stanja v protoslovansko in dalje v praslovansko, pripeljalo do naslednjih spoznanj: Na zahodnobaltski jezikovni substrat se je v 12. stol. pr. n. š. razširila italška (venetska?) plast. To se ujema z nastankom lužiške

kulture. Na novo (protoslovansko) jezikovno stanje so v 6. in 5. stol. pr. n. š. prišle iranske (skitske) prvine. To se ujema s koncem lužiške kulture. Od 5. do 3. stol. je bilo vzdolž Odre novo (praslovansko) jezikovno stanje na severu v stiku s pragermanskim (jastorska kultura), na jugu pa s prakeltskim stanjem (latenska kultura).

Sklepe, do katerih pridemo s proučevanjem slovanske konvergence, v celoti potrjujejo rezultati proučevanja slovanske divergence. Za proučevanje divergentnih potekov sem sformuliral merila za določanje skupnih inovacij v jezikih, ki izhajajo iz skupnega prajezika.

Spor o tem, ali je nekoč obstajala baltsko-slovanska jezikovna enotnost oziroma baltsko-slovanski prajezik ali pa je ni bilo, se na žalost pogosto sprevrže v terminološki prepir. Če naj jezikovno enotnost razumemo kot narečni kontinuum, ki določa možnost skupnih inovacij, bi mnogi jezikoslovci, ki se imajo za idejne nasprotnike koncepta o baltsko-slovanskem prajeziku, postali njegovi pristaši. Če se hočemo dosledno ravnati po tej metodi, se moramo naučiti ločevati skupne inovacije primerjanih jezikov, ki obvezno predpostavljajo kot predhodno stanje narečno nepretrganost, od neodvisnih tipoloških sovpadanj, ki predpostavljajo tipološko-genetsko sorodnost.

Notranje nepretrgan razvoj jezika zahteva nenehno tvorjenje besed, hkrati pa predpostavlja neobvezno tvorjenje fonemov in morfemov. Iz tega očitnega dejstva izhaja spoznanje, da je v narečnem kontinuumu z normalnim jezikovnim sporočanjem tvorjenje besed (besedotvorje) osnovni diagnostični kazalec skupnega razvoja. Prednost merila besedotvorne inovacije pri reševanju problema enotnosti prajezikov je lahko dokazati s preizkusom na dostopnem gradivu dokumentiranega razvoja jezikov in narečij.

Zamislimo si, da o zgodovini dveh slovanskih jezikov — beloruskega in bolgarskega — prav tako malo vemo, kot o zgodovini baltskega in slovanskega prajezika. Katere argumente za obstoj njunega skupnega prajezika bi lahko navedli? Tu ne bomo ponavljali splošno znanih resnic. Navedena jezika kažeta vrsto temeljnih razhajanj v glasoslovju in slovnicah. Navedemo lahko tudi precejšnje število besed, ki se nanašajo na najpogostejše besedje in ki se v beloruščini in bolgarščini ne ujemajo. Svoj čas sem izpeljal tak »logični eksperiment« in sem namenoma uporabil za zgodovinsko obdobje razvoja teh dveh nedvomno sorodnih jezikov vso argumentacijo, ki jo običajno navajajo, kadar hočejo ovreči hipotezo o balto-slovanskem jeziku. Ob zaključku sem bil prisiljen sprejeti absurdno ugotovitev, da beloruski in bolgarski jezik nimata skupnega prajezika. Če pa uporabimo merilo besedotvorne inovacije, se izkaže, da imata beloruščina in bolgarščina skoraj prav toliko ujemajočih se (skupnih) produktivnih modelov kot beloruščina in ruščina.

Če prenesemo merilo, ki smo ga tako dobili, na raven balto-slovanskih jezikovnih odnosov, odkrijemo naslednje pomembne zakonitosti: 1. Vsa imena za vršilce dejanja v praslovanščini spadajo k balto-slovanskim novotvorbam; 2. obrazil, ki tvorijo nomina singulativa (posameznostna imena) v sistemu iste skupine, je sedemnajst, v skupini praslovanskih novotvorb in indoevropskih arhaizmov pa sta po dve; 3. trinajst obrazil, ki tvorijo posameznostna imena v skupini balto-slovanskih novotvorb, se končuje na *-k6* in *-j6*. Le eno obrazilo na *-k7* spada k indoevropskim arhaizmom. Vse te zakonitosti pričajo o »velikem premiku« v besedotvornem sistemu. Nemogoče ga je pojasniti z vzajemno infiltracijo ali izgubo drugih indoevropskih ustreznic, ker bi v takih primerih pričakovali slučajno funkcionalno-formalno razvrstitev obrazil

med skupinami inovacij ali — z drugimi besedami — odsotnost teh inovacijskih zakonitosti, ki se nam jih je posrečilo ugotoviti.

Tako nas je pregled balto-slovanskega divergentnega razvoja pripeljal do istega spoznanja: pred protoslovanskim jezikovnim stanjem je očitno obstajalo protobaltsko stanje. Do drugačnega sklepa ni mogoče priti, če uporabimo merila in ocene, ki sem jih predlagal v ciklu razprav, posvečenih vprašanju jezikovne geneze Slovanov.

Prevedel *Jože Sever*

Filozofska fakulteta v Ljubljani

РЕЗЮМЕ

Для того чтобы изучить вопрос глоттогенеза славян, нужно прежде всего разработать эффективную методику исследования и критерии достоверности полученных результатов. Самым общим требованием этой методики является последовательная ретроспекция. Она должна представлять собой процесс постепенного снятия более поздних состояний с движением от известного через недостаточно известное к неизвестному. Определение последовательности языковых состояний обязательно предполагает пространственно-временную стратификацию носителей языка. При этом необходим учет взаимозависимости дивергентного и конвергентного путей развития языка. Пользуясь этой методикой можно восстановить основные этапы становления и развития языка и в конечном счете реконструировать праязыковое состояние.

Исследование развития данного языка выявляет и его отношения с другими языками. Для праславянского языка автор выделяет в ретроспективной хронологической последовательности славяно-германские и славяно-кельтские контакты (V—III вв. до н. э.), славяно-иранские (VI—V вв. до н. э.) и славяно-италийские или точнее западнобалтийско-италийские субстратно-суперстратные отношения (XII в. до н. э.).

Под отношениями между двумя языками подразумеваются лексические и грамматические слова, проникшие из одного языка в другой. Такие слова в языке А, проникшие из языка В, мы называем А-ингредиентом языка В. Каждый язык имеет столько ингредиентов, сколько было его отношений с другими языками. Автор приводит списки славянизмов в прагерманском языке, кельтизмов и иранизмов (скифизмов) и лексем италийского происхождения в праславянском. Подробнее говорит и о прусско-славянских эксклюзивных изоглоссах с итало-кельтской языковой ориентацией. Особое внимание уделяется и совпадению в местоименных формах.

Ретроспективное восстановление конвергентных изменений, проходивших в процессе превращения дославянского языкового состояния в протославянское и далее в праславянское, привело нас к следующему: На западнобалтийский субстрат в XII в. до н. э. наслоился италийский (венетский ?) элемент; на это языковое состояние в VI—V вв. до н. э. наслоился иранский (скифский ?) элемент; в V—III вв. до н. э. это новое (праславянское) языковое состояние контактировало на севере с прагерманским и на юге с пракельтским. Эти выводы получены на основе изучения славянской конвергенции, но они полностью подтверждаются результатами изучения славянской дивергенции.

Упоминается спор о существовании или несуществовании балто-славянского праязыка. Рассмотрение балто-славянского дивергентного развития убедило нас в том, что протославянскому языковому состоянию предшествовало протобалтийское.

EVROPSKI VPLIVI V ROMANOPISJU SLOVENSKE MODERNE

Romanopisje slovenske moderne sestavljajo besedila F. Govekarja, L. Kraigherja, Z. Kvedrove, F. Finžgarja in Iz. Cankarja; v njegovem središču stojijo romani Ivana Cankarja. Večini teh del je mogoče odkriti v evropski literaturi s preloma stoletja vzporednice ali pa motivne, tematske in formalne spodbude, iz katerih so se izoblikovala v izvirna romanopisna besedila. Iz primerjave se pojasnjuje literarnosmerna heterogenost tega romanopisja.

The novelists of the Slovene *moderna* were F. Govekar, L. Kraigher, Z. Kveder, F. Finžgar, Iz. Cankar, and, centrally, Ivan Cankar. For most of their novels it is possible to detect in the European literature at the turn of the century either parallels or thematic and formal incentives which conduced to original novelistic texts. The comparison explains the heterogeneity of the literary trends which these novels exhibit.

Obdobje moderne je bilo za razvoj slovenskega romana izjemno pomembno, čeprav ni mogoče reči, da je postalo odločilno za dokončni razmah romanopisja na Slovenskem.¹ Po skromnih dosežkih predmeščanskega in meščanskega romana, ki so si sledili med leti 1866—1896, ne da bi v tem času ustvarili že pravo kontinuiteto romaneskne proze, postane v dobi moderne roman ena glavnih zvrsti. Kljub temu ni mogoče trditi, da se povzpne že v osrednjo obliko pripovedne proze. To pa zato, ker mu tak ključni pomen v tem času jemlje razmah krajšega pripovedništva, novel, povesti in črtic, zlasti v delu I. Cankarja, ki je bil osrednji romanopisec svojega časa, a je ta okoliščina bila komajda vidna spričo obširnosti dela, ki ga je namenil krajšim pripovednim zvrstem. Pa tudi pri drugih avtorjih roman še zmeraj ni bil tako pogosta tvorba, da bi tudi po količini objav lahko prevzel odločilno literarno mesto. Ta premik se je lahko izvršil šele v obdobju socialnega realizma, dokončno pa po letu 1950.

Romani, ki so nastali v času slovenske moderne, v skladu z njeno heterogeno literarnosmerno sestavo ne pripadajo enemu samemu vzorcu, ki bi bil utemeljen v strogo opredeljenih načelih posebne literarne smeri. Zato zajema romanopisje slovenske moderne takó naturalistične ali vsaj realistično-naturalistične kot tudi dekadence, simbolistične in novoromantične romaneskne tekste, največkrat pa tvorbe, v katerih se značilnosti teh modelov med sabo spajajo in povezujejo v najrazličnejše, bolj ali manj sinkretične sestave. Na splošno se dá trditi, da je med temi romani redek ali skoraj neobstoječ čisti dekadenci ali simbolistični roman, najpogostejši pa tip, v katerem se ohranjajo naturalistično-realistične zasnove pod sestavinami dekadence in simbolizma; prav tako dovolj očiten je v tem romanopisju tudi tip romana, ki nosi v sebi številne prvine postromantike ali pa nove romantike, čeprav pomešane z naturalističnimi in dekadencijskimi primesmi. S tega stališča bi lahko imeli tip novoromantičnega romana za eno od bistvenih možnosti slovenske moderne,

¹ Razprava je nastala na podlagi raziskovalne naloge Slovenska literatura in Evropa 1770—1970, ki jo je prek Znanstvenega inštituta Filozofske fakultete v Ljubljani financirala Raziskovalna skupnost SRS.

čeprav lahko seveda šele primerjalna analiza ugotovi, do kakšne mere se je v literarnem razvoju tega časa dejansko uresničila.

Po klasifikacijski plati je v romanopisju slovenske moderne mogoče zaznati v kolikor toliko izoblikovani podobi vsaj tele vzorce romana, čeprav ne zmeraj v čisti obliki, ampak pogosto v specifičnih zmeseh: meščanski, proletarski, umetniški, erotični, ženski, vojni in kmečki roman.² Gre za zvrstne variante, znane pod oznakami, ki so bile v rabi že v času slovenske moderne. V primerjavi z oblikami, ki jih je poznal slovenski predmeščanski oziroma meščanski roman v letih 1866—1896, pomeni pojavljanje novih tipov romana že tudi dokaz, da se je slovenska romaneskna proza v času moderne ne le na zunaj močno razmahnila, ampak tudi po vsebini in formi diferencirala.

V tej smeri so odločilno vlogo odigrale tudi motivne, tematske, formalne in pisateljsko-tehnične spodbude novejšega evropskega romanopisja, zlasti tistega, ki je v obdobju predmeščanskih in meščanskih romanov ostalo za slovenski literarni razvoj še brez večjega pomena. Ta premik je povezan predvsem z dejstvom, da se je slovenski roman v obdobju moderne bolj ali manj dokončno ločil od vzorcev razsvetljenske, predromantične, romantične in tudi postromantične romaneskne tradicije; edina izjema je bila oblika historičnega romana, ki je pri Finžgarju in drugih piscih še zmeraj ohranjal svoj pomen; poleg tega je seveda razumljivo, da je pri manjših, epigonskih avtorjih živela naprej ta ali ona oblika romana, ki so jo izoblikovali Jurčič, Kersnik ali Tavčar. Toda v središču novega romanopisja so obstali drugačni, praviloma novi tipi in vzorci romana. Do tega je prišlo s tem, da so romanopisci slovenske moderne zavestno navezovali na novo romanopisje francoskega naturalizma, se pravi na Zolaja in Maupassanta; nato na romane ruskega realizma in fin de siècle — od Gogolja, Tolstoja in Dostojevskega do Gorkega — in močno tudi na dela skandinavskega impresionizma, predvsem Jacobsonova, medtem ko bi o vplivih angleškega romanopisja morali razmišljati samo izjemoma, kar pa je v zvezi z dejstvom, da so bile spodbude iz dekadencnega romanopisja, kot so ga v Evropi pisali Huysmans, Wilde ali D'Annunzio, razmeroma šibke.

Vplivi novejšega evropskega romanopisja so v slovensko moderno segali tako, da so se v njenih romanih različne spodbude med sabo prepletale; tako se na primer naturalistični vzorec pojavlja najpogosteje v impresionistično ali dekadencno ali novoromantično razrahljani obliki. Seveda se je sleherni od novejših tipov evropskega romana v pripovedništvu slovenske moderne udomačil predvsem tako, da je povzel vase tradicijo, ki si jo je slovenski roman ustvaril v letih po izidu Jurčičevega *Desetega brata* in ki je prinašala tudi v poznejše slovensko romanopisje posebne značilnosti. V tej zvezi bi bilo mogoče razpravljati o specifičnih potezah, ki so do konca 19. stoletja postale izrazita posebnost vse slovenske literature, s tem pa tudi njenega komaj nastalega romana. To sta bila zlasti moralizem in nacionalna ideja. Pojavila sta se že v predmeščanskem in meščanskem romanu, nato pa prešla v mnoge romane slovenske moderne, tako da jih ni mogoče razumeti brez upoštevanja takšne tradicije, ki seveda ni zvezana z evropskimi spodbudami, ampak je z njimi včasih celo v nasprotju. To velja zlasti za njeno razmerje do naturalističnih ali dekadencnih zgledov, ki so načelno zavračali sleherni moralizem pa tudi

² V obdobju moderne se pojavlja tudi historični roman, ki pa je del starejše tradicije, zato v tem okviru ni obravnavan.

nacionalno idejo; to pomeni, da je slovensko preoblikovanje teh zgledov bilo tudi v tem, da jih je moralo prilagoditi moralnim in nacionalnim podlagam slovenske literarne tradicije.

Te splošne poteze so tipične za besedila, ki so jih v obdobju moderne napisali njeni osrednji avtorji, od Ivana Cankarja, Kraigherja in Kvedrove do Izidorja Cankarja. Osrednje je seveda Cankarjevo romanopisje, ki je obenem najbolj zapleten primer, vendar ne samo tega obdobja, ampak slovenskega romanopisja nasploh. Njegova zapletenost je posledica dejstva, da so se v njem najizraziteje uveljavile heterogene spodbude, iz katerih se je oblikoval roman slovenske moderne. V tem pogledu je odločilna zlasti Cankarjeva nagnjenost k spajanju različnih romanopisnih vzorcev. Zato so njegovi romani poseben problem. Precej enostavnejša je problematika romana pri drugih avtorjih, ki so kljub heterogenosti sledili pretežno enemu samemu, naturalističnemu vzorcu, kar potrjujejo razvidne zveze njihovih del z evropskimi zgledi. Med takšnimi avtorji so zlasti Govekar, Kraigher in Kvedrova.

Govekarjev roman *V krvi* (1896) bolj ali manj upravičeno velja za začetek slovenskega naturalističnega romana.³ Literarna zgodovina je sicer opozarjala na njegovo zvezo z Zolajem, vendar pa upravičeno poudarjala, da je motivno, tematsko in zlasti formalno odvisen še od pripovedne tradicije slovenskega meščanskega romana in povesti, zlasti v obliki, kot ju je razvil Kersnik. V romanu *V krvi* so opazne različne reminiscence na *Jaro gospodo*. Govekarjeva pisateljska tehnika je bližja preprosti Kersnikovi pripovedi kot pa Zolajevi prozi, ki operira z velikimi scenskimi opisi in orisi, prav s tem pa oblikuje roman v obsežno »epopejsko«⁴ tvorbo. S te strani je *V krvi* bližja tipu povesti, kakršne so pisali Jurčič, Stritar, Tavčar in Kersnik, oziroma romanu, ki so mu dajali »povestno«⁵ obliko. Z druge strani je pa v Govekarjevem romanu vendarle precej motivno-tematskih sestavin, ki so vanj prišle iz Zolajevnega naturalističnega romanopisja. Literarnozgodovinske raziskave so doslej opozorile predvsem na zveze z romanom *L'assomoir* in *Nana*.⁴ Na ta roman je oprta osrednja motivna zamisel Govekarjevega dela, prikazati življenjsko pot lepega dekleta iz ljudstva, ki si iz malomeščansko-proletarske srede s pomočjo erotične »pregrehe«⁶ in preračunljivosti utre pot v meščanski sloj, nato pa pade na dno, kar je v skladu z zakonom dednosti, ki ga nosi v sebi po materi pijanki in napol prostitutki. Oris njenega biološko-socialnega izvora je nedvomno povzet po Zolajevem romanu o perici Gervaise, ki živi z možem in ljubimcem, nazadnje pa se zapusti v pijanstvu in prostituciji, kar povzroči njeno žalostno smrt. Po tej shemi je v Govekarjevem romanu opisana usoda Tončkine matere, deloma tudi Tončkina mladost v delavskem okolju; njena nadaljnja usoda je vzporedna Nanini. Vendar se pri Govekarju Zolajev vpliv tudi na motivno-tematski ravni prepleta s tradicionalnimi prvini, kar pomeni, da sledi slovenskemu meščanskemu romanu ne samo s pisateljsko tehniko, ampak tudi z motivi in temo. Ta se sicer izrecno opira na idejo ded-

³ Za izhodišče v raziskavo Govekarjevih zvez z evropskim naturalističnim romanom je treba upoštevati njegovo literarno obzorje. Opisal ga je A. Slodnjak v *Zgodovini slovenskega slovstva*, IV (Ljubljana, 1963, str. 42). Tu je rečeno, da so bili njegovi učitelji Zola, Molière, Daudet, Turgenjev, Potapenko, Jurčič in Kersnik in da je bral Hauptmanna, Sudermanna, Maupassanta, vsega Zolaja in Bahra.

⁴ Gl. dela: A. Slodnjak, *Geschichte der slowenischen Literatur*, Berlin, 1958, str. 249; isti, *Zgodovina slovenskega slovstva*, IV, Ljubljana, 1963, str. 13–14, 42–45, 50, 105; E. Koren, Govekar, Zola in »V krvi«, SR, 1973, št. 3, str. 281–319.

nosti, vendar je oris socialnih mehanizmov, ki naj bi motivirali biološko-psi-hološki razvoj junakinje, tako skromen, da se v romanu izgubi socialno-miljejska kavzalnost, ki je v Zolajevi *Nani* bistven del njenega naturalističnega sestava. Razvrat Govekarjeve junakinje je v primerjavi z Naninim seveda precej preprostejši, kar je v zvezi z njegovim manjšim socialno-simbolnim pomenom. Predvsem pa je v svoji končni izpeljavi, ki predstavlja »tezo« romana, moralistično podkrepjen oziroma nevtraliziran z zavestnim fatalizmom junakinje. To kaže z ene strani na močno navzočnost tradicionalnega moralizma, s katerim je že Kersnik sklenil svojo *Jaro gospodo*; z druge strani pa opozarja na povezanost Govekarjevega romana s postromantiko. Govekar je svojo junakinjo oblikoval sicer v smislu naturalističnih junakov, vendar je motiv njene čutnosti v primerjavi z zamisljivo Zolajeve *Nane* razvil samo napol, kar pomeni, da je ostal na prednaturalistični ravni. Kot se izkaže v sklepu romana, živi v notranjosti junakinje še »lepa duša«, ki se čuti brezmočno podrejena grdi stvarnosti, to pa je dediščina postromantične literature.

Kraigher je roman *Kontrolor Škrobar* (1914) objavil skoraj dvajset let po Govekarjevem prvencu; delo predstavlja vrh slovenskega naturalističnega romana v obdobju moderne, čeprav primerjalna analiza potrjuje, da ne gre za besedilo čistega naturalizma, ampak v marsičem prepojeno s slovensko literarno in moralno tradicijo.⁵ Roman je po dognanjih literarne zgodovine nastal kot replika na nacionalistični izziv romana, ki ga je napisal R. H. Bartsch o razmerah na slovenskem Štajerskem. Vendar pa je za literarno-zgodovinsko razumevanje njegovega nastanka, pa tudi pomena in sestave pomembnejša zveza z ustreznimi zgledi francoskega naturalističnega romanopisja. Med temi pride za primerjalno analizo v poštev predvsem Maupassantov *Bel ami*, ki je bil v obdobju moderne hkrati z Maupassantovimi novelami in drugimi romani tudi na Slovenskem močno znan. Kraigherjev naslovni junak nosi v sebi motiv naturalistično zasnovanega sodobnega don Juana, kar pomeni predvsem, da je njegovo donjuanstvo iz tradicionalnega občečloveškega »mita« postavljeno v otipljive, socialno in moralno opredeljene razmere, ki bistveno določajo smer in usodo junakove erotične sle. Takšnega junaka je prvi reprezentativno postavil v roman Maupassant s svojim »lepim stričkom«. Kraigherjev *Škrobar* je različica istega junaka. Vendar sta si z Maupassantovim pariškim časnikarskim ljubimcem tudi nasprotna — Duroy je aktiven zapeljavec, ki s pomočjo erotičnih podvigov dosega višje socialne položaje, kar je v skladu z mehanizmi socialnega okolja, v katerem živi; Škrobar je erotično prav toliko aktiven kot pasiven, saj je svoji čutnosti podložen tako zelo, da si z njo spodkopava socialno trdnost in samozavest. Razlika med Maupassantovim in Kraigherjevim zasnutkom donjuanstva je torej socialno-moralna. Razlagati jo je mogoče v tem smislu, da Kraigher v *Kontrolorju Škrobarju* sicer uvaja v slovenski roman naturalistični vzorec čutnosti, vendar ga obenem že tudi presoja z moralnega stališča; erotična slast mu predstavlja sočasno biološko dejstvo in pa moralni prestop. To se pokaže predvsem na nacionalni ravni, saj pripelje Škrobarja erotomanija v narodno nedolžnost in navsezadnje v odpadništvo. To se mora v romanu poplačati z ju-

⁵ Za analizo Kraigherjevega romana gl. predvsem študijo F. Zdravca Kraigherjev roman *Kontrolor Škrobar* (v: Umetnikov »črni piruh«, Ljubljana, 1981), kjer se ne omenjajo eventualni evropski zgledi, s pripombo, da naturalizem nanj ni vplival; pač pa, da se je Kraigher spominjal Mirbeauja in prebiral bolj Gorkega in Čehova.

nakovim samomorom. Objektivizem Maupassantove naturalistične pripovedi se s tem podreja nacionalno-moralistični témi; ta sama na sebi ne more biti naturalistična, saj je izrecno ideološka. S takšno spremembo je verjetno v zvezi tudi prvoosebna pripoved Kraigherjevega romana, ki socialno-psihološko ni verjetna, s tem pa tudi ne v skladu z naturalizmom. Kot dediščina prejšnjih, zlasti postromantičnih vzorcev je v logičnem nasprotju z naturalizmom motivov in teme. To je dodaten razlog za tezo, da se naturalistični vzorec tudi v Kraigherjevem romanu — tako kot na nižji ravni že v Govekarjevem poskusu — uveljavlja v reducirani, nacionalno-ideološki in moralistični različici.

To velja tudi za tretji, v primerjavi s Kraigherjevim sicer manj pomembni primer naturalističnega romana iz obdobja slovenske moderne, za *Njeno življenje* (1914) Z. Kvedrove. Besedilo je nastalo najbrž po vzorcu Maupassantovega romana, v francoščini naslovljenega skoraj enako, *Une vie*. Tudi ta roman je bil na prelomu stoletja slovenskim literarnim ustvarjalcem dovolj znan v nemških prevodih. Kvedrova je zgradila pripoved o nesrečni usodi svoje junakinje v obilni meri iz osebno-izkustvenega gradiva, zlasti iz spominov na očeta alkoholika in nesrečo njegove družine. Vendar je kljub takšni izvirnosti zasnova romana izrecno — na kar kaže tudi naslov — posneta po motivih in temi Maupassantovega dela. *Une vie* je tipičen naturalistični roman ženske in v tem smislu ženski roman, *Njeno življenje* je njegova slovenska različica. Fabula Kvedrove od blizu sledi Maupassantovi, saj se tudi njena junakinja Tilda nesrečno poroči; šele po poroki odkrije moževo značajsko slabost — gre za alkohol in denarno malomarnost, pri Maupassantu pa za moževo erotično čutnost; po moževi smrti živi samo za sina, toda v sinovem značaju se kmalu pokažejo moževe lastnosti. Vendar je sklep takó izpeljane fabule pri Maupassantu in Kvedrovi različen — Maupassantova Jeanne se na koncu sprijazni s svojo usodo v smislu trpnosti, ki jo navdihuje naturalistični vitalizem; nasprotno se junakinja Kvedrove v obupu ubije, potem ko je sina zaradi njegovega nečloveškega prestopka ustrelila.

Podobnosti osrednje fabule se priključuje še vzporednost stranskih motivov; med temi je najvidnejša vloga služkinje, ki je v obeh romanih enaka, če že ne ista. Vendar se tudi v tem romanu slovenske moderne ob primerjavi z evropskim zgledom kažejo na ozadju podobnih vzporednic značilne razlike. Glavna je ta, da je Maupassantov tekst manj dednostno-biološki oris in bolj prikaz socialnih in zgodovinskih razmer, kar pomeni, da usodo junakov determinira pretežno s socialno-historično kavzalnostjo, to pa v tem smislu, da nesreča junakinje izvira iz erotičnih navad podeželskega aristokratskega okolja v čisto določeni fazi njegovega zgodovinskega položaja. Pri Kvedrovi je za dogajanje v romanu odločilna samo dednost, saj se Tildin zakon nalomi ob individualnem moževem oziroma sinovem nagnjenju, ki nikjer ni predstavljeno kot člen širšega socialnega kompleksa. Historično-socialni kontekst, v katerem je postavljena usoda junakinje, je splošen in abstrakten. Druga razlika je pa ta, da konec *Njenega življenja* v primerjavi z Maupassantom uveljavlja izrazit moralizem, podprt s postromantičnim pojmovanjem človekovega razmerja do stvarnosti. Uboj sina in samomor junakinje kažeta na pesimističen razplet konflikta, ki se v romanu odvija med šibko, nesamostojno in naivno »lepo dušo« junakinje in družinsko stvarnostjo, ki je pojmovana naturalistično po ideji dednosti. Nasprotje subjektiviteti, ki nosi tipične postromantične po-

teze, so v romanu deterministični zakoni, ki pa te subjektivitete ne določajo, ampak ji samó stojijo nasproti. Od tod je mogoč sklep, da se tudi z romanom Kvedrove naturalistični vzorec v slovensko romanopisje ni docela vrasel zaradi trdožive romantične tradicije z njenimi postromantičnimi podaljški in pa zaradi premočne moralne norme.

To seveda pomeni, da se naturalistični roman v obdobju slovenske moderne ni uresničil po svojih pristnih lastnostih, čeprav ni mogoče zanikati, da se je ravno z njo poskušal formirati. Ta nedoslednost je v skladu z dejstvom, da se tudi naturalizem kot celota v tem obdobju ni razmahnil v pravo strujo, ampak ostal tok med drugimi tokovi, ne da bi v večjem obsegu realiziral svoje temeljne zamisli. Poseben razlog za njegovo zavrtost je potrebno videti med drugim v tem, da se tudi realizem, iz katerega je evropski naturalizem razvil svojo duhovnozgodovinsko in literarno-estetsko problematiko, vse do leta 1900 v slovenskem literarnem prostoru ni izoblikoval v sklenjeno literarno strujo, ampak ostajal samo ožji tok, ki je v tej obliki prešel v obdobje moderne, tu se pa začel prepletati z evropskimi naturalističnimi vzorci, ki prav zato niso mogli prerasti v pravo literarno strujo, ampak so se večidel naslanjali na različne starejše tokove, na postromantiko in realizem, ali pa se povezovali s sočasnimi sestavinami dekadence, nove romantike in simbolizma. To se je dogajalo zlasti v okviru Cankarjevega romanopisja, pa tudi druge njegove proze.

Podobno usodo je v obdobju slovenske moderne doživljal dekadenci roman, medtem ko bi o simbolističnem v pravem pomenu besede komajda mogli govoriti. Toda ta okoliščina je že v zvezi z dejstvom, da simbolističnega romana tudi v evropskem literarnem prostoru skorajda ni bilo, vsekakor pa je bil neopazen v primerjavi z bogato razmahnjanim dekadenci romanopisjem.

Dekadenci prvine, zasnove in oblike se pojavljajo predvsem znotraj nekaterih Cankarjevih romanov, sicer pa jih je mogoče prepoznati tudi v vsebini in formi romana *S poti*, ki ga je Iz. Cankar objavil leta 1913.⁶ V središče dela je postavljen dekadenci, občutljivi, zapeljivi, bleščéče duhoviti in obnem moralno problematični Fritz, pesnik in znanstvenik, v katerem ni težko prepoznati tipičnega junaka dekadenci romanov. Njegov prvotni izvir je Des Esseintes iz Huysmansovega romana *A rebours*, najbližji vzorec pa Dorian, junak Wildovega romana *The picture of Dorian Gray*; ob tem bi bilo potrebno pomisliti še na nekatere D'Annunziovne romane, čeprav je nedvomno, da je pisatelj romana *S poti* res natančno poznal predvsem Wildovo delo.⁷ Motiviko je zastavil v podobno smer, kar pomeni, da je za junaka bistvena predvsem posebna, dvoumna in hkrati navzkrižna odvisnost od žensk in lastne narcistične zasvojenosti, ki ga vodi v neodgovorna, protislovna in moralno negativna dejanja, katerih težo čuti tudi sam, ne da bi se jim hotel ali mogel izogniti. Ves čas ostaja tudi v svojih moralnih padcih očarljiv, slikovit, mladostno lep ali vsaj zanimiv, kar je prav tako del njegove dekadenci izjem-

⁶ Posebnih analiz o razmerju Cankarjevega romana *S poti* do evropskih spodbud skoraj ni. F. Zadavec (*Zgodovina slovenskega slovstva*, V, Ljubljana, 1970, str. 130–131) omenja v zvezi z njim Dostojevskega. V razpravi *Impresionizem ter črtica in roman*, 1975 (v: *Elementi slovenske moderne književnosti*, Murska Sobota, 1980, str. 86 in isl.) ga obravnava v zvezi s pojmom impresionizma.

⁷ Za odmev O. Wilda na Slovenskem v obdobju moderne gl. razpravo M. Stanovnik-Blinc *Oscar Wilde v slovenskem tisku do leta 1914* (Ljubljana, 1970).

nosti. V primerjavi z Wildovim romanom se kaže vrsta razlik, ki opozarjajo, na katerih točkah se je v Cankarjevem tekstu spremenil prvotni dekadenci vzorec in se oddaljil od evropskih zgledov. Predvsem je Cankar svojega Fritza zasnoval tako, da je v njem združil dekadenci junaka z rezonerjem, ki mu od zunaj daje načelno oporo — medtem ko stoji v Wildovem romanu ob Dorianu Grayu esteticistični glasnik hedonizma lord Henry kot teoretik in intelektualni zapeljivec, je Fritz v romanu *S poti* ne samo dekadenci don Juan, ampak tudi svoj lastni rezoner, saj je ne samo mladosten lepoteč, ampak hkrati zmožen duhovitega dekadenci cinizma, ki na zahtevni intelektualni ravni povzema glavna vprašanja zgolj estetske eksistence. Pač pa je v Cankarjevem romanu na mesto lorda Henryja stopil neimenovani Fritzov prijatelj in sopotnik, ki je tudi pripovedovalec dogajanja v obliki dnevniške pripovedi; predvsem pa je izrazil moralist, čeprav iz zadržane distance, ki izdaja, da spremlja Fritzovo dekadenci osebnost vendarle s skrivno simpatijo, morda celo v tem smislu, da čuti v junaku del svojega jaza. Vendar Cankar ni uvedel moralizma samo od zunaj, kot rezonerja ob dekadenci junaku, ampak je tudi v samega Fritza vgradil moralni spor med njegovim dekadenci bistvom in etično vestjo. Vse to pomeni omejevanje pripovedi o tipičnem dekadenci dandyju s pomočjo in v mejah moralne norme, ki je seveda v Cankarjevem romanu zajeta predvsem iz katoliške socialno-moralne ideologije, kakršna je na Slovenskem obstajala na prelomu stoletja in bila bistveno določena s takratno obliko neotomizma. To pomeni, da se je v Cankarjevem romanu prvotni dekadenci vzorec prelomil skoz optiko moralizma, čeprav seveda dela ni mogoče razumeti samo kot katoliško polemiko z dekadenco, ampak prav nasprotno kot dekadenci roman, v katerem se avtorjev moralizem večidel uklanja čaru dekadenci osebnosti. Moralni spor, ki ga je mogoče odkriti v junaku, obstaja sicer tudi v Wildovem romanu ali pa še močnejše v drugih dekadenci romanih, na primer v D'Annunziovem delu *L'innocente*, vendar je v njih tudi junakova moralna problematičnost prikazana kot nekaj pomembnega, slikovitega in s tem estetskega; v romanu *The picture of Dorian Gray* je s pomočjo fantastičnega motiva o začarani sliki ravno ta stran dekadenci osebnosti povzdignjena v demonično silo, njen propad pa prikazan ne samo kot moralno zaslužena kazen, ampak predvsem kot tragično pomemben konec teženja k absolutni lepoti, v skladu s prvotnim mitom o Narcisu. V romanu *S poti* je prav ta stran tematike zavrtta oziroma iz dekadenci sfere naravnana v izrecno moralistično obravnavo, v čemer se uveljavlja katoliška moralna tradicija. Roman je torej po svoji motivno-tematski vsebini posebna slovenska prilagoditev dekadenci vzorca.

Formalna posebnost dela je njegova skromna fabulativnost, ki se omejuje in nadomešča z bogato esejističnostjo razpravljanj, aforizmov in intelektualnih dialogov ali celo posebej vstavljenih umetnostno-literarnih tekstov. *S poti* kaže torej močne poteze esejističnega romana. Tudi te je mogoče prepoznati kot tipično značilnost dekadenci romanopisja, saj jih je uvedel že Huysmans v romanu *A rebours*, po svoje pa jih je razvil zlasti Wilde v romanu o Dorianu Grayu. Po letu 1900 je ta romanopisni esejizem obstajal v novih oblikah, na primer pri mladem Gidu, v novelah Thomasa Manna in zlasti pri Proustu, se pravi pri dedičih dekadenci romana ali pa pri teh, ki s svojimi deli stojijo že na prehodu v moderni roman 20. stoletja. Vendar

S poti še ni na tej razvojni stopnji; esejizem romana ostaja v glavnem še v mejah duhovite aforistike in elegantnega dialoga, s čimer je najbližji Wildovemu romanu oziroma esejistiki tega avtorja.

S primerjalnega stališča sta geneza in sestava romanov Ivana Cankarja precej bolj zapleteni kot enaka problematika romanov, ki so jih ustvarjali njegovi sodobniki v okviru slovenske moderne.⁸ Razlog je ta, da se v njihovem romanopisju kljub nedoslednosti ohranja bolj ali manj razviden realistično-naturalističen temelj, ki poenostavlja tipologijo in literarnosmerno uvrstitev teh del. Nasprotno so duhovnozgodovinska in literarno-estetska izhodišča, iz katerih je svoje romaneskne tekste oblikoval Cankar, izrazito mnogovrstna. Res je v večini njegovih romanov mogoče odkriti plast, ki jih pripenja na realistično-naturalistično tradicijo, tako da je upravičeno razpravljati tudi o njihovem naturalizmu. Vendar je ta plast samo osnovna ali pa tudi stranska; ob njo se nalagajo še drugi sloji, ki jim je mogoče najti izvor v novi romantiki, dekadenci ali simbolizmu. Nobena teh plasti sicer praviloma ni tako močna, da bi določala celoto kakega dela; zato v skoraj nobenem Cankarjevem romanu ni mogoče videti čistega zgleda dekadencnega in še manj simbolističnega romana; še najbolj se takšni možnosti bliža pojem nove romantike, saj so njeni elementi v Cankarjevem romanopisju pogosto tako zelo očitni, da bi jih smeli imeti za njegovo najbolj bistveno potezo; vendar ostaja kaj takega bolj vtis kot pa dejstvo, ki se dá preverjati. Posebno stran te problematike predstavlja delež, ki pripada v Cankarjevih romanih impresionizmu. Brž ko ta pojem razumemo kot ahistorično abstrakcijo za njihovo formalnostilno sestavo, je treba priznati, da je stil Cankarjeve romaneskne pripovedi dejansko marsikje impresionističen. Vendar pa ta impresionizem v literarnem pogledu ni literarnosmerno nekaj enotnega, saj se od dela do dela povezuje z drugačnimi motivno-tematskimi, duhovnozgodovinskimi in literarno-estetskimi plastmi — včasih je blizu naturalizmu, drugič dekadenci in zlasti novi romantiki. S tega stališča bi morali v Cankarjevih romanih — pa tudi v njegovi krajši prozi — odkrivati variante naturalističnega, dekadencnega in novoromantičnega, izjemoma morda celo simbolističnega impresionizma. S tem pa stilna vprašanja Cankarjevega romanopisja še niso izčrpana. Impresionizem ni edina stilna forma njegovih romanov. Manj pogost, vendar značilen je delež, ki gre v njih prvinam ekspresionizma, pri čemer ta pojem seveda ne označuje historične literarne smeri, ampak je — podobno kot impresionizem, s katerim je povezan pojmovno in predmetno v nasprotje — ahistorična oznaka za posebno formalno-stilno sestavo, ki se lahko povezuje z različnimi motivno-tematskimi podlagami, s tem pa stopa v najbolj različne, med sabo časovno oddaljene literarne smeri.

Za analizo Cankarjevih romanov v evropski primerjavi je pomembno še vprašanje, kateri njegovih tekstov naj bi veljali za romane v pravem pomenu besede in kaj torej sestavlja celoto njegovega romanopisja.⁹ Cankar sam je v označevanju svojih daljših besedil nihal med izrazi roman, povest in novela, včasih celo romanca. Pri tem se mu je dogajalo, da je daljši tekst označil za

⁸ Začetno skico za primerjalno razlago Cankarjevih romanov, ki jo prinaša ta razprava, je najti v razpravi: J. Kos, K vprašanju zvrsti v slovenski pripovedni prozi (Primerjalna književnost, 1983, št. 1, str. 10—11).

⁹ O tem problemu razpravljata med drugimi J. Kos (Cankar in problem slovenskega romana, v: I. Cankar, Hiša Marije Pomočnice, Ljubljana, 1976, str. 5—59) in F. Bernik (Tipologija Cankarjeve proze, Ljubljana, 1983).

povest, pri romanu pa vztrajal ob besedilih, ki so bila razmeroma manjšega obsega. Tako je zlasti ob *Tujcih* pristal pri pojmu povest oziroma pri oznaki daljša novela, čeprav v primerjavi z njegovimi drugimi deli ni razloga, zakaj ne bi obveljali za roman. Tudi v teh primerih gre torej za tradicionalno nihanje med oznakama roman in povest kot oznakama za približno isto pripovedno zvrst, ki je postalo za slovenski literarni prostor značilno v drugi polovici 19. stoletja, od tod se je pa preneslo v slovensko moderno. Z upoštevanjem dejstva, da po tej tradiciji med romanom in povestjo pogosto ni bilo prave razlike, tako da sta ji bila oba pojma zamenljiva, je mogoče med romane šteti vsaj tale Cankarjeva besedila: *Tujce, Na klancu, Hišo Marije Pomočnice, Križ na gori, Gospo Judit, Nino, Martina Kačurja, Novo življenje ter Milana in Mileno*. Dejstvo je, da teksti, ki jih je Cankar pogosteje označeval za povesti, v ničemer bistvenem ne odstopajo od značilnosti teh, ki jim je namenil samo oznako roman. To velja zlasti za *Tujce*, ki jih je kljub temu potrebno imeti za prvi Cankarjev poskus romana. Pač pa opisano razmerje med povestjo in romanom pri Cankarju opozarja še na dejstvo, da spadajo vsi njegovi romani v območje t. i. kratkega romana; termin je torej zanje ustrezen samo, če priznamo legitimnost krajših oblik romana. Prav to je s stališča modernih pogledov na roman ne samo dopustno, ampak skoraj nujno.

Opisano vprašanje je potrebno pregledati še z drugega vidika. Terminologija za romane je bila pri Cankarju gotovo povezana z njegovimi načelnimi pogledi na to, kaj je pravzaprav roman.¹⁰ Že v ljubljanskih dijaških letih je prek F. Levca sprejel pojem romana, ki je bil v drugi polovici 19. stoletja na Slovenskem prevladujoč, in sicer v obliki, ki je prihajala iz takrat dostopnih poetik E. Kleinpaula in R. Gottschalla. Iz teh pogledov je bilo očitno, da je roman v sodobnih časih naslednik epa, s tem pa predvsem zelo obsežna pripovedna zvrst, po vsebini največkrat obširna podoba dobe, družbe, epohe in podobno. To pojmovanje je Cankar zavrnil že pred letom 1900, potem ko se je načelno obrnil zoper realizem in naturalizem 19. stoletja in se približal geslom nove romantike, dekadence in simbolizma. O romanu ni pisal izrecno, pač pa je nedvomno mislil tudi nanj, ko je v *Epilogu k Vinjetam* odklonil naturalistično doktrino in za edini pravi izvor literarnega dela — s tem pa tudi romana — razglasil »dušo«, njene ideje, čustva in razpoloženja. To je seveda terjalo roman z drugačno vsebino in obliko, verjetno približano novi romantiki, dekadenci in simbolizmu. V tem času je tudi izrecno odklonil Kleinpaulovo in Gottschallovo poetiko, s tem pa njune tradicionalne razlage romana. O svojem novem razumevanju romana pa tudi pozneje skorajda ni izrecno govoril. V prisposodbi ga je nakazal leta 1914 v črtici *Nenapisani romani*, kjer je posredno zavrnil stari pojem romana in z literarnim orisom nakazal, da bi utegnili biti novi roman, kot si ga sam zamišlja, nič drugega kot zgolj opis trenutka »po vsem njegovem smislu in pomenu«. Izjava bi utegnila kazati na roman impresionizma, psihologizma ali celo simbolizma, čeprav je seveda ni mogoče imeti za docela ustrezen obrazec Cankarjeve lastne romanopisne prakse. Ta se marsikdaj odmika od idej, ki so v črtici *Nenapisani romani* izražene sicer samo metaforično.

¹⁰ Problem Cankarjevega pojmovanja romana je bil obravnavan pri J. Kosu in F. Berniku, gl. n. m. Poleg tega je treba upoštevati še razpravo F. Zdravca *Impresionizem ter črtica in roman*, 1975 (v: *Elementi slovenske moderne književnosti*, Murska Sobota, 1980, str. 79, 80).

Za primerjalno razumevanje in razlago Cankarjeve romanescne proze je končno potrebno upoštevati še tipe in vrste romana, ki jim pripadajo posamezni teksti. Med njimi je mogoče najti vse tiste oblike, ki so bile za romanopisje na prelomu stoletja običajne, a jih slovenski roman 19. stoletja v glavnem še ni razvil. *Tujci* so primer umetniškega romana, prav tako *Križ na gori* in *Novo žoljenje*, kar pomeni, da je ta tip za Cankarjevo romanopisje razmeroma najštevilnejši in tudi najbolj značilen. Med erotične ali ljubezenske romane — čeprav v nekoliko razširjenem ali pogojnem smislu — smemo šteti *Gospo Judit*, *Hišo Marije Pomočnice*, zlasti pa *Milana in Mileno*. Na *klancu* je primer proletarskega, deloma tudi ženskega romana, tj. romana o ženski kot osrednji osebi. Za *Martina Kačurja* bi po običajni motivno-tematiki klasifikaciji prišla v poštev oznaka učiteljski roman, medtem ko je *Nina* težko določljiva zmes erotičnega, umetniškega in osebno-izpovednega romana. Takšne klasifikacijske oznake so seveda zelo abstraktne in torej samo okvirji za drugačno razlago. Svojo natančnejšo opredelitev dobijo šele ob posameznih besedilih, kjer jih pobliže osvetli pripadnost določeni literarni smeri, stilu ali toku, te pa se dá opisati edino s pomočjo ugotavljanja razvidnejših evropskih vplivov.

Tujci (1901) so prvi Cankarjev, pa tudi slovenski umetniški roman, kar pomeni, da uvajajo romanopisno obliko, ki je bila slovenskemu predmeščanskemu in meščanskemu romanu s konca 19. stoletja v glavnem neznana. Edina upoštevanja vredna izjema bi bila Kersnikova povest *Lutrski ljudje* z glavnim junakom slikarjem; vendar v tej povesti téma ni bila usoda umetnika na ravni umetniškega ustvarjanja, ampak ji je šlo za ljubezensko zgodbo v konkretnem socialnem okviru. Umetniški roman je postal v Evropi znan šele v času romantike, ko so ga po zgledu Goethejevih *Wilhelm Meisters Lehrjahre* razvili Novalis, E. T. A. Hoffmann in drugi, nato so ga nadaljevali zlasti postromantiki, realisti pa samo deloma, med prvimi Balzac z romanom *Illusions perdues*. Sodobni umetniški roman je nastal šele z naturalizmom, iz katerega je poteklo Zolajevo delo *L'oeuvre*; tu se je problem umetnikove usode v meščanski družbi združil z natančnim orisom pogojev njegovega dela pa tudi notranje tragičnosti, ki jo ti pogoji vnašajo v njegovo ustvarjalnost. Cankarjevi *Tujci* so primer umetniškega romana na ravni, kamor ga je postavil naturalizem. Pa tudi kot tekst sledijo Zolajevemu zgledu. Zveza se odkriva že v fabuli obeh del: podobno kot Zolajev slikar Lantier se Cankarjev kipar Slivar sredi velikih umetniških upov poroči z revnim dekletom iz velemestnih predmestij, nato pa zaide v ustvarjalne težave, tako da na koncu napravi samomor. Cankarjevi odmiki od Zolajevga zgleda so seveda številni. Prvi je ta, da je Zolajev umetnik psihopatološka osebnost, obremenjena z dednostjo, njena tragičnost ima tudi biološke temelje, medtem ko je Cankarjev junak duhovno neokrnjena osebnost, rojena za polnovredno opravljanje umetniškega poslanstva, kar pomeni, da so razlogi za tragičen izid zunaj nje, v zunanjih razmerah, ki določajo umetnikovo pot do samorealizacije oziroma jo onemogočajo; te razmere so predvsem kulturne, socialne in tudi nacionalne. S tem je iz Cankarjevega romana izginila naturalistično deterministična motivacija umetniške tragedije, nadomestila jo je socialno-psihološka razlaga, ki ji je izhodišče postromantična vera v subjektiviteto; ta je kljub svojemu končnemu zlomu sama na sebi substancialna, tako da krivda za njen propad pade na stvarnost, ne pa nanjo samo. Gre torej za premik iz naturalizma v post-

romantiko ali morda iz te v novo romantiko, vendar pa ta prehod v *Tujcih* še ni izvršen; Cankar ga je izvedel šele v naslednjem umetniškem romanu, *Križu na gori*.

Več je v *Tujcih* ostalo naturalistično-realističnega opisovanja umetniško-socialnega okolja, ki ga je Zola v romanu *L'oeuvre* prvi predstavil s temeljitimi orisi delovnih pogojev, razmer na tržišču, razstav, uspeha in bede, pred vsem pa z ostro kritiko družbeno-umetnostnega življenja, ki ga določajo meščanski družbeni zakoni. Cankar je to plast naturalističnega romana povzel, vendar jo hkrati v skladu z empiričnimi možnostmi takratnega slovenskega umetniškega življenja zožil na prikaz nacionalno-socialne problematike slovenskega umetnika okoli leta 1900, tako doma kot na tujem. Ta problematika seveda nima kaj dosti skupnega z usodo slikarja-impresionista v pariškem umetnostnem obratu okoli leta 1870. Posebnost Cankarjevega romana v primerjavi z Zolajevim je končno še téma »tujstva«, ki je pri Zolaju samo nakazana kot odtujeno razmerje med umetnikom in meščansko družbo. Da je bil izhodišče prvemu Cankarjevemu romanu umetniški roman naturalizma, je navsezadnje razvidno tudi iz njegove pisateljske tehnike. Pripoved *Tujcev* je bolj ali manj kontinuirana in linearna, nikakor ne sestavljena iz »trenutkov«, ki bi se povezovali v večjo celoto prek svoje simbolične vsebine ali s cikličnim ponavljanjem, zgradbo in notranjim ritmom, kar je polagoma postalo bistveno za Cankarjeve zrele romane. Roman sestavljajo večji prizori, ki sicer ne dosegajo obširnosti podobnih prizorskih poglavij pri Zolaju, vendar se gibljejo v okviru istih pripovednih enot. Pripoved je večidel scenska s panoramskimi prehodi, slog stvaren, brez izrazitejših potez ritmizirane ali pesniške proze, ki je postala polagoma glavna stilna posebnost Cankarjevega romanopisja.

Za Cankarjev razvoj v smeri dekadencnega, novoromantičnega, izjemoma tudi simbolističnega romana, ki je v slogu večidel impresionističen, je bilo najpomembnejše srečanje z Jacobsenovim romanom *Niels Lyhne*.¹¹ To delo je izšlo sicer iz naturalizma, vendar ga je že odločilno preseglo v smeri nove romantike, z nekaj dekadencnimi potezami v motivih in temi, v slogu pa z impresionizmom. Pripoved pri Jacobsenu ni bila več stvarno opisna, ampak psihologistična; samo včasih se je zgoščala v večje scene, sicer pa ostajala najrajši poetično refleksivna in meditativna. Bistvena novost, s katero se je Jacobsen odmaknil od naturalizma in prestopil v območje nove romantike, je bila seveda téma hrepenenja, ki nenehno giblje njegove junake, celotnemu dogajanju pa daje izrazito spiritualen značaj; to hrepenenje ni več stvarna biopsihološka sila, kakršno je priznaval naturalizem, ampak apriorna duhovna substanca, skrita v junakovi »duši«, se pravi v njegovi novoromantični subjektiviteti, ki ni več podložna stvarnosti po historično-bioloških načelih naturalizma, ampak obstaja neodvisno in ugasne šele z junakovo smrtjo.

Novosti Jacobsenovega romana so napravile na Cankarja neizbrisen vtis že leta 1898, vendar je trajalo nekaj časa, da jih je povzel v zasnovo svojih lastnih romanov. To se je zgodilo šele po letu 1900, potem ko je premagal preveliko odvisnost od naturalističnih vzorcev. Končno je Jacobsenove posebnosti sprejel tako, da jih je sicer spojil s prvimi realistično-naturalistične tradicije, obenem pa izvirno predelal. V večini poznejših romanov je ohra-

¹¹ Za oris Jacobsenovega pomena v Cankarjevem literarnem obzorju gl. predvsem delo D. Pirjevca Ivan Cankar in evropska literatura, Ljubljana, 1964.

nil pripovedno tehniko večjih prizorov, ki jo je Jacobsen opustil; vendar je v primerjavi z Zolajevim epskim načinom impresionistično zrahljana, prepletena z reflektivnimi vrinki, pa tudi po obsegu reducirana, kar je bližje Jacobsenovi pripovedi. Glavna novost je pa ta, da je Cankar sprejel za glavno in pogosto edino témo svojih romanov témo hrepenenja, kar pomeni, da je napravil odločilen korak k novi romantiki. Ta dobiva v mnogih tekstih redoma tudi dekadence poteze, toda po svojem bistvu ostaja v območju novoromantične subjektivitete, saj se utemeljuje predvsem v lepoti notranjega etosa, ki ga je dekadencia poskušala preseči z amoralnim načelom zgolj esteticistične lepote. V *Tujcih* téma hrepenenja še ni bila razvita, kar opozarja na to, da je Cankar v poznejših romanih postromantično subjektiviteto, ki je v prvem romanu očitna, presegel prav s témo hrepenenja; iz te dobiva njegov romaneskni junak substancialnost, ki ga dviga nad empirično šibkost, omejenost in krhkost postromantičnega subjekta. V tem smislu je Cankarjeva romaneskna proza po *Tujcih* predvsem novoromantična. Čeprav mu je pot vanjo pokazal Jacobsen, je njegov zgled vsebinsko in formalno bistveno preoblikoval. Vsebinski premik je ta, da je hrepenenje v *Nielsu Lyhneju* bilo pasivno, utrujeno in fatalistično, v čemer je mogoče videti dediščino naturalizma, medtem ko ga je Cankar intenziviral in mu s tem podelil izrazito novoromantično moč. Dal mu je tudi drugačno formalno podobo, ko ga je povezal z načelom ciklične kompozicije, ki je Jacobsen ni poznal. Pri Cankarju je v tesni zvezi z notranjo naravo hrepenenja njegovih junakov. Ta je sama na sebi ciklična, tj. neprestano krožeča v zmeraj enakih krogih od upanja k razočaranju, od vere k obupu; to pa je mogoče samo, ker je po svojem bistvu dinamična. Pri Jacobsenu je bilo hrepenenje statično, zato ni poznalo dinamično-ciklične dialektike, ki jo je v svojih romanih razvil Cankar.¹²

Novosti, ki pričujejo o posebnem pomenu *Nielsa Lyhneja* za razvoj Cankarjeve zrele romaneskne proze, so v romanih po *Tujcih* vidne v različnih smereh, pa tudi v zelo raznovrstnih obdelavah. Mnogovrstnost je povezana z različnostjo vzorcev, ki jim je sledil v tem ali onem delu.

Na *klancu* je prvi tekst, v katerem je združil naturalistično podlago z novostmi novoromantičnega romanopisja, s témo hrepenenja, ciklično zgradbo in impresionističnim slogom. Po svoji motivni zasnovi je primer proletarskega in hkrati ženskega romana, ki pripada naturalističnemu romanopisju. Lik čiste ženske, ki doživlja v vsakdanjem biološko-historičnem svetu svojo ljubezensko, zakonsko in družinsko tragedijo, je ovekovečil že Maupassant v romanu *Une vie*, ki je postal na Slovenskem vzorec za enakovrstni roman Kvedrove. Ta tip je v proletarsko okolje prenesel Zola v romanu *L'assomoir*, kjer je Gervaise postala lik proletarske žene in matere, čiste in ljubeče, toda po nujnosti biološko-socialne usode drseče na dno. Življenjska pot Francke je v Cankarjevem romanu manj drastična, vendar nadaljuje isti vzorec. Na Zolajev tekst spominjajo pri Cankarju podobni motivi, liki in dogodki proletarskega okolja, poročna gostija, doraščanje otrok, izginotje moža, končno brezupna smrt junakinje. Vendar je naturalistična podlaga v romanu ne samo po podrobnostih omiljena, ampak predvsem daljnosežno predstavljena na novoromantično raven, kot jo je s svojim zgledom ponujal Jacobsen. Gibalo

¹² O dialektiki Cankarjevega pojmovanja hrepenenja gl. razpravo Idejni izvori Cankarjeve literature J. Kosa (Beseda, 1956, str. 378—383, 505—515). O problemu razpravlja še F. Bernik v knjigi Tipologija Cankarjeve proze, gl. n. m.

glavne junakinje pa tudi drugih oseb je postalo hrepenenje, kar pomeni, da se pojavlja v različnih osebah hkrati in zapovrstjo, podobno kot pri Jacobsenu. Bistvena razlika je cikličnost, s katero je Cankar razčlenil témo hrepenenja in jo hkrati sklenil v zaokroženo celoto. Takšne cikličnosti Jacobsen ne pozna, še manj seveda jo je poznal naturalistični roman. Izvajati jo je mogoče torej samo iz strukture hrepenenja, ki je pri Cankarju zmeraj ciklična, kar pomeni, da se s svojimi bistvenimi momenti ponavlja v različnih življenjskih položajih istega junaka ali v sočasnih doživljajih več junakov. V romanu *Na klancu* je že opazna obojna oblika. Kljub temu je pisateljska tehnika zasnovana v večjih scenskih prizorih, ki so dediščina naturalistične proze, zlasti Zolajeve. Ta posebnost je odmik od Jacobsenovega vzorca, ki je sicer že v tem romanu odločilen. To velja tudi za slog pripovedi, ki se je v nasprotju s stvarnim stilom *Tujcev* približala pesniški, tu in tam tudi ritmizirani prozi, kar je v skladu z Jacobsenovo pripovedjo. Medtem ko je roman po motiviki naturalističen, po temi novoromantičen, v stilu impresionističen, pa dekadenci in simbolističnih prvin v njem skoraj ni. Dekadenco obarvano je samo drugo poglavje, v katerem stopa v ospredje značilna findesièclovska tema umetnika. Simboli romana — na primer tek za vozom v prvem poglavju ali luč na učiteljevem oknu s konca teksta — so po funkciji podobni simbolom v Zolajevih delih in nimajo s pravim simbolizmom nič skupnega; po svoji sestavi so pravzaprav prisposode.¹³

Križ na gori (1904) povzema isti tip romana, čeprav v nekoliko drugačni postavitvi. V njegovi motiviki — zgodbi o vaškem dekletu in fantu, ki odide v mesto, a se vrača ponjo — je mogoče prepoznati značilne motive iz vaške zgodbe 19. stoletja. Mednje je vključen motiv umetnika, zaradi česar je *Križ na gori* predvsem umetniški roman, vendar že brez zveze z naturalističnim tipom takšnega dela. Jacobsenov vpliv je očiten v poetičnem slogu, meditativnih orisih, predvsem pa s temo hrepenenja, ki vstopa v motiviko vaške ljubezni in umetništva. Ker je očiščena vseh dekadenci in primesi, pa tudi daleč od simbolistične metafizike, je tembolj razviden njen novoromantični temelj. Scenski prizori so še zmeraj v ospredju, opazna je ciklična zasnova v obliki ponavljajočih se položajev. Simboli — predvsem simbol križa — so še zmeraj v rodu z naturalističnimi prisposodami, saj merijo na empirično stvarnost, ne pa na metafizično neizrekljivo transcendenco onstran pojavnosti.

Izrazito v smer impresionistične proze fin de siècle se zdi naravnan roman *Gospa Judit*, ki je izšel istega leta. Vendar je njegova sestava bolj zapletena. Posamezni motivi — erotika v malomeščanskem, velemestnem in umetniškem okolju — ga pripenjajo na pripovedništvo naturalizma, na Zolajeve romane in Maupassantove novele. Precej je v njem dekadenci in prvin, zlasti občutij melanholije, nostalgije, utrujenosti in studa, pomešanega z željo po čutni omami, z navideznim cinizmom in protifilistrskim porogom, kar navaja k sodbi, da gre s te strani za dekadenci in erotični roman. Vendar ga nekatere teh prvin postavljajo v bližino Jacobsenovega *Nielsa Lyhneja*, kjer imajo erotična razmerja in liki junakov tudi nekaj izrazito dekadenci in potez. Lik gospe

¹³ O simbolu in simbolizmu v Cankarjevi prozi so poleg A. Ocvirka in D. Pirjevca razpravljali še: F. Bernik, Cankarjeva zgodnja proza, Ljubljana, 1976, str. 167–168; isti, Simbolizem v Cankarjevi prozi, 13. seminar slovenskega jezika, literature in kulture, Ljubljana, 1977, str. 79; F. Zadavec, Simbolizem v literaturi Ivana Cankarja, SR, 1977, Kongresna številka, str. 195–214; F. Bernik, Roman I. Cankarja v luči impresionistične in simbolistične poetike, SR, 1977, Kongresna številka, str. 135 isl.

Judit spominja na Jacobsenovo radoživo gospo Boye; hkrati nosi v sebi dekadence poteze nekaterih Ibsenovih junakinj, zlasti Hedde Gabler, s tem pa tudi Ibsenovo kritiko meščanskega moškega. Temeljna téma romana je kljub temu téma hrepenenja, kar kaže na novoromantično zasnovo *Gospa Judit*. Nadaljuje torej črto, započeto z Jacobsenom, čeprav je zlasti v *Gospa Judit* v nasprotju s hrepenenjem Jacobsenovih naturalistično šibkih, utrujenih junakov hrepenenje postavljeno kot izrazito aktivno načelo, s katerim se idealnost obrača zoper stvarnost. Vendar ravno zveza z Jacobsenom opozarja, da gre za hrepenenje dekadence obarvane nove romantike, ne pa za idejo pristnega simbolizma. Pripeto je na čutno stvarnost, zlasti erotično, ne pa na transcendenco simbolistične metafizike. Te Cankar v *Gospa Judit*, pa tudi v večini drugih romanov, ne pozna. Roman je zgrajen iz scenskih poglavij, oblikovanih z zmeraj bolj impresionistično, lirsko in refleksivno tehniko. Povezuje jih ciklično zaporedje, ki uvaja v različne zaporedne motive ponavljaje istega, tj. novoromantične teme hrepenenja.

Tretji Cankarjev roman, *Hiša Marije Pomočnice* (1904), je zasnovan dosledno v okviru nove romaneskne proze, ki združuje v sebi naturalistične motive, številne dekadence prvine, novoromantično témo hrepenenja in impresionistični slog. Prav zato je Cankarjev najbolj reprezentativni roman. Iz dela je ponovno razvidno, da hrepenenje pri Cankarju ne sega v območje pravega simbolizma, ampak je izrazito novoromantično z nekaj dekadence potezami. Izvira iz stopnjevanega in radikaliziranega romantičnega pojmovanja ponotranjene subjektivitete kot nečesa lepega, neskončnega, polnega, samo sebi najbolj resničnega, zato temeljnega za hrepenenjski zagon proti transcendenci, skriti prav v takšni subjektivnosti, ne pa v nadčutni onstranpojavnosti simbolistične metafizike. Takšna subjektiviteta je ujeta v doživljanje bolne, med izjemne skrajnosti razpete čutnosti, ki ji niso tuje brezplodna melanholija, naslada, utrujenost, pa tudi gnus nad svetom, pomešan z željo po smrti. Vse to jo pripenja na dekadenco kot historično literarno smer, sama pa je tipično novoromantična.

Osrednji motivi *Hiše Marije Pomočnice* — bolezen, alkoholizem, pubertetna ali sprevržena erotika — so sicer izrazito naturalistični. Nekateri od njih je v roman uvedel ravno Zola, na primer opise lezbične ljubezni v romanu *Nana*. Tudi prizore boleznih erotičnih in seksualnih stanj, povzdignjenih v poetična sanjarjenja, je oblikoval že Zola, na primer v romanih *La faute de l'abbé Mouret* in *Le Rêve*. Drugi motivi — sanjska predsmrtna stanja z vizijami povelčanega življenja, pa tudi muke otrok in njihovo razmerje do socialno-moralne mizerije odraslih — kažejo na zglede pri Hauptmannu, zlasti v drami *Hanneles Himmelfahrt*, v katerih se je na podoben način kot pri Cankarju združila naturalistična motivika z novoromantično témo.¹⁴ V Cankarjevem romanu se torej nadaljuje tradicija, ki je že v poznem naturalizmu — najprej z Jacobsenovim romanom — začela prehajati v novo romantiko z opisovanjem skrajnosti čutnega, sanjarskega in boleznega doživljanja življenja, pa tudi smrti. Tipično Cankarjeva je v tem romanu njegova ciklična forma, to pot ne več kot zaporedje istega v posameznih časovnih odsekih junakovega življenja, ampak predvsem kot istost v sočasnem obstajanju več junakov.

¹⁴ Hauptmanna je v zvezi s Cankarjevim romanom omenil J. Mahnič v *Zgodovini slovenskega slovstva*, V, Ljubljana, 1964.

Leta 1906 sta bila objavljena romana *Martin Kačur* in *Nina*, ki sta močno različna, kar ni brez zveze z različnostjo tradicij in vplivov, iz katerih sta nastala. *Martin Kačur* povzema v sebi številne prvine tradicionalne vaške zgodbe 19. stoletja. V tej je bil eden od možnih motivov motiv ubogega vaškega učitelja, ki postane nosilec napredne, razsvetljene in liberalne miselnosti, zato prihaja v konflikt z zaostalo duhovščino, pa tudi z drugimi predstavniki vaške srenje. Cankar je takšno motiviko v *Martinu Kačurju* nadrobno razvil in obdelal v različnih položajih, ki so del ciklično komponirane celote. Ta prihaja v roman s témo hrepenenja, ki v naslovnem junaku pokaže znano dinamično oziroma dialektično sestavo. Vendar je v nasprotju z *Gospo Judit* in *Hišo Marije Pomočnice* obravnavana brez izrazitejših dekadencijskih primesi. Junakova apriorna šibkost, utrujenost, nazadnje morda celo podzavestno teženje k smrti niso znamenje dekadence, ampak kažejo na to, da njegova subjektiviteta nima v sebi pristnega novoromantičnega zagona, ampak se vrača na raven postromantike; na to opozarja v romanu tudi vloga ideje, ki je bila v postromantiki glavno sredstvo, s katerim se je oslavljeni subjekt poskušal uveljaviti nasproti nadmočni stvarnosti. Vsekakor pa tudi v tem romanu téma hrepenenja nima v sebi nič bistveno simbolističnega.

Drugačna je sestava *Nine*, ki lahko velja za Cankarjevo najmodernejšo romaneskno besedilo. Od tod upravičeno vprašanje, ali gre že za pravi modern roman v smislu proze, ki so jo po letu 1910 začeli pisati Proust, Joyce in Kafka, deloma tudi Gide in Rilke, čeprav seveda natančna meja med novim modernizmom in tradicijo dekadencijskih, simbolističnih in novoromantičnih romanov ni popolnoma določljiva.¹⁵ Natančnejša analiza *Nine*, predvsem njenih dotikališč z evropskim romanom, pokaže drugačno podobo. Na prvi pogled je delo podobno nekaterim tekstom mladega Gida, nastalim okoli leta 1900 in po njem, kot so *Les nourritures terrestres*, *L'immoraliste*, *La porte étroite*, ali pa Rilkejevemu romanu *Die Aufzeichnungen des Malte Laurids Brigge*. Toda ta dela so še večidel v območju pozne dekadence, včasih s simbolističnimi potezami, nikakor pa ne že modernistična v smislu modernega romana 20. stoletja. Večidel dekadencijske teme se v takšnih besedilih povezujejo s slogom, ki je še zmeraj pretežno impresionističen ali pa kaže tudi določnejše ekspresionistične poteze. S te strani se *Nina* nedvomno pridružuje tej skupini romanov z začetka 20. stoletja. Vendar pa na evropskem literarnem ozadju, ki sega nazaj v 19. stoletje, kaže še drugačne lastnosti, ki jih lahko osvetli še širša primerjava. V romanu so na prvi pogled opazni izraziti naturalistični motivi — velemestna revščina, proletarsko trpljenje, alkoholizem, prostitucija. V primerjavi z naturalističnimi romani, od koder potekajo, so predstavljeni fragmentarno in razpršeno; to velja tudi v primerjavi s podobo, kakršno so dobili v prejšnjih Cankarjevih delih, zlasti v romanih *Na klanecu* in *Hiša Marije Pomočnice*. Razlog je ta, da niso vgrajeni v scensko pripoved po zgledu večjih prizorov, ampak v kontinuiran monolog, ki je samo deloma pripoveden, večidel pa refleksiven, poetičen in fantazijski. Ta monolog vsebuje tudi vložene zgodbe, novele ali odlomke. Takó razkrojena pripoved je na zunaj komponirana kot zaporedje »sedmih noči« z »epilogom«, kar je go-

¹⁵ O Nini v zvezi z moderno prozo je razpravljajal predvsem F. Petrè v razpravah Cankarjeva pot k moderni (Delo, 7. dec. 1968, št. 33, str. 19) in Ivan Cankar — Nina (Umjetnost riječi, Zagreb, 1970, št. 1—2, str. 173—179).

tovo posnetek podobne zgradbe v zgodnji povesti Dostojevskega *Bele noči*.¹⁶ Razlika je ta, da je bilo pri Dostojevskem pripovedovalčevo prvoosebno obujanje posameznih srečanj z dekletom zvezano z realnim sosledjem dogodkov; sočasno s temi dogodki se je skoz pogovore z junakinjo odkrivalo realno zaporedje njene zgodbe; takó sestavljeno dogajanje se je na koncu sklenilo v zaokrožen pogled na celoto. Do tega v *Nini* ne pride, saj ji je razdelitev na sedmero noči sredstvo, da bi se statični monolog ob bolnem, umirajočem ali že mrtvem dekletu razdelil na smiselne enote, kot jih zahteva pripovedovalčev bolj ali manj lirski govor, ki je na videz dvogovor, dejansko pa manični govor pripovedovalca s samim seboj, pri čemer seveda nosilec govora večidel ni pravi pripovedovalec, ampak lirski subjekt.

Takó usmerjeni monolog ima svoj izvor prav tako pri Dostojevskem, vendar ne v njegovi zgodnji fazi, ampak v klasični noveli *Krotko dekle* iz zadnjih let (1876). Novela se dogaja kot monolog junaka ob mrtvi ženi; je hkrati izpoved, pripoved o njunem skupnem življenju in obračun s samim sabo, vse to pa povedano tako, kot da bi sproti nekakšen »stenograf« zapisoval junakove besede. Obliko svoje novele je Dostojevski v uvodu opisal kot izjemno novost, kot predhodnico pa navedel Hugojevo povest *Le dernier jour d'un condamné* (1829). To pomeni, da gre za formo, ki je po svojem izvoru zvezana z visoko romantiko. Cankar jo je porabil za *Nino* tako, da ji je vzel sklenjeni pripovedni potek, ki je pri Dostojevskem zvezan z realizmom, in jo spremenil v lirsko pripoved, v kateri so motivi razpršeni, v ospredje pa postavljena tema hrepenenja. Ta je tudi v *Nini* izrazito novoromantična, ne pa simbolična, saj ni usmerjena k metafizični transcendenci, ki se na primer odpira izza čutne pojavnosti v Maeterlinckovih dramah. Predmet hrepenenja v *Nini* je privid sreče, ki jo junakova subjektiviteta nosi v sebi, njena vsebina je empirično čustvena in čutna obenem. S te strani jo označujejo tudi nekatere dekadence poteze, saj teži v stanje bolesterne predsmrtne čutnosti, razpete med najbolj nasprotno občutke. Hrepenenje s svojo dinamično dialektiko je zato tudi v tem romanu podlaga za ciklično zgradbo, ki je še bolj izrazita kot v prejšnjih delih. Slog je impresionističen, vendar z močnimi prvini ekspressionizma.

Zadnja Cankarjeva romana — *Novo življenje* (1908) in *Milan in Milena* (1913) — bistveno ne spreminjata genetične in strukturne podobe tega romanopisja. *Novo življenje* je primer umetniškega romana, analogen *Tujcem* s tem, da namesto umetnikove poti v tujino in njegovega propada na tujem prikazuje njegovo vrnitev in ozdravljenje v domovini. S prvim romanom ga povezuje podobna pisateljska tehnika, čeprav samo v tem smislu, da je prav tako sestavljen iz večjih prizorov, popisanih iz scenske pripovedne perspektive, z vmesnimi prehodi. Podobnost je še ta, da tudi v *Novem življenju* celota ni komponirana ciklično, kar si je mogoče razlagati s tem, da v središču ni tema hrepenenja, ampak tema umetnikove človeške krivde, kazni in očiščenja. S tem se roman giblje na meji med postromantičnim subjektivizmom in novoromantično subjektiviteto, h kateri ta subjektivizem teži, da bi premagal svojo notranjo krizo.

¹⁶ Na Dostojevskega *Bele noči* v zvezi z *Nino* sta opozorila A. Slodnjak v *Zgodovini slovenskega slovstva*, IV, Ljubljana, 1963, str. 38 in J. Mahnič v V. knjigi te izdaje, str. 104.

V nasprotju s *Tujci* je formalno-stilna sestava romana v glavnem impresionistična, njegova proza poetična. S temi lastnostmi se *Novo življenje* spet močno bliža vzorcem Jacobsenovega *Nielsen Lyhneja*, kar kaže na to, da je Cankar v svojem romanopisnem razvoju ostajal bolj ali manj zvest predvsem temu zgledu. Izjema v takó izdelani celoti je vložena zgodba o »grbcu«. Njen motiv je izrazito dekadencen, saj je v glavnih potezah bolj ali manj soroden motivu Wildovega romana *The picture of Dorian Gray*, tako da bi lahko govorili o izpričanem Wildovem vplivu. Vendar se motiv izjemnega dekadencnega človeka v Cankarjevi zgodbi povezuje s spremenjeno temo — Wildov junak je skozinskoz estetski človek, ki se v neustreznem socialnem okolju ne more realizirati po svojem pravem bistvu, zato se mora pregrešiti zoper etični zakon in si s tem nakoplje »grdoto« greha. Nasprotno je Cankarjev junak od rojstva obdarjen s posebno močjo, ki ni lepota v čistem estetskem smislu, ampak zmožnost podrejanja soljudi; ta moč se v koncu zgodbe izkaže kot skrivna psihično-telesna pohaba. Podobna dvojnost junakovega duhovno-telesnega videza dobi torej pri Cankarju smisel, ki ni esteticističen, ampak etičen, kar seveda pomeni, da ne obstane na dekadenci ravnih, ampak se vrača h krizi postromantičnega subjekta.

Roman ali »romanca« *Milan in Milena* je novoromantičen erotičen tekst z nekaj dekadencnimi potezami, oprt na tradicijo Jacobsenovega romana, čeprav z novimi variacijami, in s tem med najbolj izvirnimi Cankarjevimi romani. Tema hrepenenja je znova postavljena v središče, od tod spet izrazita ciklična kompozicija celote. Ta je zgrajena v strogo paralelni in že kar simetrični obliki, kar je nova varianta ciklične sestave, ki jo je Cankar preiskoval v prejšnjih romanih. Zdaj jo je uresničil tako, da si v simetrični menjava sledijo poglavja z junakom ali junakinjo; oba se srečata šele v epilogu romana. Poglavja so zasnovana v obliki večjih scenskih prizorov, kar pomeni, da je Cankar do zadnjega ohranjal bistveno pripovedno enoto realistično-naturalističnega romana, potem ko jo je do kraja opustil samo v *Nini*. V *Milanu in Mileni* je ta tehnika obdelana izrazito impresionistično in predstavljena v poetično prozo. Roman se s tem ponovno postavlja na mejo med naturalistično tradicijo in dekadenco, toda s težiščem v novi romantiki. Vendar se zdi, da se v svojem sklepu bliža simbolizmu, saj podoba obojne smrti s svojim spiritualnim pomenom kaže na metafizično transcendenco simbolizma, čeprav v še tako nejasni poetični obliki. Zato je v *Milanu in Mileni* mogoče videti edini primer Cankarjevega romanopisja, ki poskuša slediti simbolističnemu romanu v pravem pomenu besede.¹⁷

Primerjava Cankarjevih romanesknih del z evropskim romanopisjem na prelomu stoletja po vsem tem potrjuje, da so v njihovem nastanku imeli največjo vlogo zgledi Zolaja, Maupassanta, Jacobsena, Dostojevskega in deloma Wilda. Od tod sledi, da se je njihova motivna, tematska in formalna problematika postavljala na prehod iz naturalističnega v dekadenci in samo deloma v simbolistični roman, vendar tako, da je bilo jedro teh besedil pomaknjeno predvsem v novo romantiko. V tem smislu je vsaj nekatere mogoče vzporejati z zgodnjimi Gidovimi deli ali z Rilkejevim romanom, ne pa še s teksti Joycea, Prousta in Kafke, v katerih so se razvile nove strukture modernega romana. V bistvu Cankarjevih romanesknih junakov in tudi pripovedovalca, ki nosi

¹⁷ Končno idejo Milana in Milene je s Platonovim naukom o predeksistenci duše povezal J. Mahnič v Zgodovini slovenskega slovstva, V, Ljubljana, 1964, str. 107.

priповed o njih, obstaja novoromantična subjektiviteta, ki verjame v svoje stalno in trdno idealno bistvo; ta ji je edina transcendenca, seveda samo še v poetično antropološkem, ne pa v pravem metafizičnem smislu. Prav takšne poteze romaneskne pripovedi pa v modernem romanu izginejo, nadomesti jih fluidna zavest pripovedovalca, ki mu je edini predmet samo še tok doživljajev in psihičnih vsebin, kot jih odkriva v svojih junakih pa tudi v samem sebi, brez trdne točke v idealni subjektiviteti in zato tudi brez vsakršne možnosti transcendiranja pojavnosti, o kateri pripoveduje.

SUMMARY

The article examines the most important or characteristic Slovene novels written in the *moderna* period (1896—1918) in connection with their European models and influences. F. Govekar, L. Kraigher and Z. Kveder drew rather extensively upon the French novel, i.e. Zola's and Maupassant's naturalism. However, most novels of the Slovene authors are not of the pure naturalist type; they modify the naturalistic motifs, themes and forms in accordance with the Slovene narrative tradition of the second half of the 19th c., with its national and moral philosophy. In this sense, it is possible to compare Govekar's novel *V krvi* with Zola's works (*Nana*, *L'Assommoir*), Kraigher's *Kontrolor Skrobar* with Maupassant's *Bel Ami*, and Kveder's *Njeno življenje* with Maupassant's *Une Vie*. The course toward the decadent novel, as represented by O. Wilde's *The Picture of Dorian Gray*, was taken by Izidor Cankar's *S poti*, but again with essential literary and esthetic corrections, especially in the direction of the moral criticism of the decadent personality. — The culmination of this period are the novels of Ivan Cankar (the greater part of this article is therefore a comparative analysis of his novels). In comparison with those of his contemporaries, Ivan Cankar's novels are much more heterogeneous as regards literary trends — which, at the same time, is a proof of their special originality. All his novels (his first one, *Tujci*, came out in 1901, his last one, *Milan in Milena*, in 1913) combine various thematic and formal elements ranging from the naturalistic and decadent to the neoromantic and symbolistic: naturalism is noticeable especially at the beginning, and symbolism at the end of his novelistic output. Since most of his novels have neoromantic longing (*hrepenenje*) as the central theme, their strongest layer seems connected with neoromanticism, while the relatively strong naturalistic and decadent elements are accompanied by very little genuine symbolism. Such a makeup of Iv. Cankar's novels is confirmed by the influences and parallels which can be detected for individual texts in the works of Zola, Maupassant, Hauptmann, Jacobsen, Wilde, and Dostoevsky.

SOGLASNIŠKA NASPROTJA V SLOVENSKEM KNJIŽNEM JEZIKU V SKLADU S TRUBECKOJEVO TEORIJO

Po Trubeckojevi teoriji so glasovna nasprotja in fonemski sistem tesno povezani: ko določamo glasovna nasprotja, iščemo skupne in razločevalne lastnosti parnih fonemov (zato je potrebno foneme prej natančno opisati); ko pa so glasovna nasprotja uvrščena v posamezne skupine, lahko na osnovi pogostnosti posameznih tipov sklepamo o povezanosti fonemskega sistema, na osnovi sorazmernih nasprotij pa celo izdelamo nov fonemski sistem. Na ta način so prvič obravnavana tudi soglasniška nasprotja v slovenskem knjižnem jeziku.

According to Trubetzkoy's theory, the phonological oppositions and the phonemic system are closely related: determining the oppositions, one seeks for common and distinctive properties of paired phonemes (therefore the phonemes must first be precisely described); once the oppositions are arranged into the various groups, the frequency of the types makes it possible to find out the cohesion of the phonemic system, and the proportional oppositions even to construct a new phonemic system. The consonantal oppositions in standard Slovene are here treated in this manner for the first time.

0 Poznamo dve vrsti glasovnih nasprotij:¹ tista, ki vplivajo na razločevanje pomena dveh besed (npr. *v-r*: *váma* — *ráma*), in tista, ki nimajo pomen-skorazločevalne vloge² (npr. *r-ř*: *ráma* — *řáma*). Trubeckoj je prva nasprotja imenoval pomenskorazločevalna, druga pa pomenskonerazločevalna.³ Pomenskorazločevalna nasprotja je natančneje določil,⁴ in sicer je vsako tako nasprotje obravnaval glede na:

1. odnos danega nasprotja do celotnega sistema nasprotij (npr. nosni par *m-n* proti vsem ostalim soglasniškim parom),
2. odnos med članoma nasprotja (npr. *m* proti *n*, tj. UU-ZV⁵) in
3. stopnjo razločevalne moči (npr. *t-d* in *t-k* pred Sa/Zv/nZv z/nZv nz/#).

¹ Nasprotje = opozicija; izrazje je v razpravi slovensko, kot ga predlaga J. Toporišič.

² Glasovna nasprotja je po Trubeckoj odkril J. Winteler (Die Kerenzer Mundart des Canton Glarus, Leipzig 1876), teorijo glasovnih nasprotij pa je izdelal N. S. Trubeckoj (Grundzüge der Phonologie, 1939).

³ N. S. Trubeckoj, Grundzüge der Phonologie, 1939; prevod Ch. A. M. Baltaxe v angleščino 1969, str. 31: Pomenskorazločevalno nasprotje imenuje Trubeckoj fonološka ali fonološko distinktivna ali distinktivna opozicija, pomenskonerazločevalno nasprotje pa fonološko irelevantna ali nedistinktivna opozicija.

⁴ Trubeckoj, 1969, 66—86.

⁵ Simbolizacija po Toporišiču:

D = drsnik	UU = ustničnoustničnik	nDJ = nedlesničnojezičnik
DJ = dlesničnojezičnik	z = zvenečnost	nMNJ = nemehkonebnik
MNJ = mehkonobnojezičnik	ZJ = zobnojezičnik	nN = nenosnik
N = nosnik	Zl = zlitnik	nP = nepretrganost
P = pretrganost	ZU = zobnoustničnik	nT = netrajnik
Sa = samoglasnik	ZV = zobnovenčnik	nz = nezvenečnost
So = soglasnik	Zv = zvočnik	nZl = nezlitnik
T = trajnik	# = konec besede	nZV = nezobnovenčnik
TNJ = trdonebnojezičnik	(pred premorom)	nZv = nezvočnik

Po prvem merilu so nasprotja dvostranska (bilateralna: npr. *m-n*, ker sta oba fonema edina N v slovenskem knjižnem jeziku; *p-b*, ker sta edina nZv, nT, UU; *t-c*, ki sta edina nZv, nT, nz, ZV) ali večstranska (multilateralna: prim. *m-l*, tj. sta Zv, kot npr. tudi *m-r*, *n-v* itd.; *p-k*, ki sta nZv, nT, nz, kot tudi *p-t*, *p-c*, *k-č* itd.), sorazmerna (proporcionalna: npr. $p-b = t-d = k-g = \text{č-dž} \dots$) ali osamljena (izolirana: npr. *m-n*, tj. sta edina Zv z nasprotjem UU-ZV; *l-r*, tj. sta edina fonema z nasprotjem nP-P). Po drugem merilu so nasprotja odvezalna (privativna: npr. *p-b*, ker si *p* predstavljamo, kakor da smo *b* vzeli zvonečnost), stopenjska (gradualna: npr. *t-c* in *c-s*, pri Sa pa *i-e* in *e-ε* ter *u-o* in *o-φ*, tj. imamo tri različne stopnje iste lastnosti) ali enakopolna (ekvipolentna: npr. *s-š*, tj. oba sta nZv, T, nz, razlikujeta se le v mestu tvorbe, torej ZV-DJ; *p-t*, fonema se razlikujeta le v tem, da je *p* UU, *t* pa ZV). Glede na stopnjo razločevalne moči pa so nasprotja stalna (konstantna: npr. *p-t*, *b-d*, *l-r* ipd.) ali odpravljiva (nevtralizacijska: npr. *p-b*, ki je odpravljivo pred nZv z/nz ali pred #; *e-ε*, ki je odpravljivo položajno pred -j in če gre za kratka Sa).

0.1 Nasprotja glede na odnos danega nasprotja do celotnega sistema nasprotij:⁶ Gre za to, ali je v jeziku poleg danega nasprotja (npr. *m-n*) še kakšno nasprotje z istimi lastnostmi (N, UU, ZV). Dano nasprotje moramo zato najprej opisati, tj. poiskati moramo skupne lastnosti obeh članov nasprotja (= osnova za primerjavo) in tiste lastnosti, po katerih se fonema med seboj razlikujeta. Tako npr. za *m-n* velja, da sta oba člana nosnika (N), razlikujeta pa se v mestu tvorbe (UU-ZV). Če je v jeziku še kakšno nasprotje z isto osnovo za primerjavo, je nasprotje *m-n* večstransko, sicer je dvostransko. Drugače povedano: nasprotje *m-n* je dvostransko v tistih jezikih, v katerih sta *m* in *n* edina fonema z nosno osnovo za primerjavo; za večstransko nasprotje pa velja, da so v jeziku še druga nasprotja z isto skupno lastnostjo, npr. *b-d* (nZv, nT, z) v slovenskem knjižnem jeziku (prim. *b-g*, *b-dž*, *d-g*, *d-dž*, *g-dž*).

Glede na lastnosti, v katerih se člana nasprotja med seboj razlikujeta, pa imamo sorazmerna nasprotja, kadar ima določene razločevalne lastnosti več nasprotij, npr. *p-b* (nz-z: prim. še *t-d*, *k-g*, *č-dž*...), in osamljena nasprotja, kadar ima določene razločevalne lastnosti eno samo nasprotje, npr. *l-r* (nP-P: *l* in *r* sta v slovenskem knjižnem jeziku edina fonema, pri katerih je razločevalna pretrganost).

Če obravnavamo nasprotje kot celoto, tj. če združimo osnovo za primerjavo in razločevalne lastnosti, dobimo štiri vrste nasprotij:

Nasprotje			
Dvostransko		Večstransko	
Sorazmerno	Osamljeno	Sorazmerno	Osamljeno
<i>p-b</i>	<i>t-c</i>	<i>p-t</i>	<i>f-p</i>

⁶ Trubeckoj, 1969, 67–74.

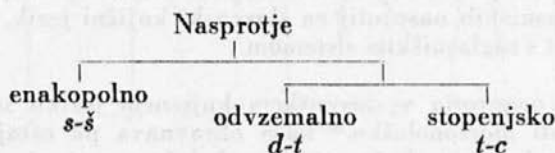

Večstranskost se potrjuje s *p-t/k/č/c*, *t-k/č*, *k-č/c*, *č-c* in s *f-p/t/k/č/c*, *s-p/k/č*, *š-p/t/k/c*, *h-p/t/č/c*, sorazmernost pa s *p-b*, *t-d*, *k-g*, *č-dž*, *s-z*, *š-ž* in s *p-t*, *b-d*.

0.2 Nasprotja glede na odnos med članoma nasprotja:⁷ Gre za to, ali sta člana nasprotja med seboj enakopravna ali ne. Če ima en član določeno lastnost (npr. zvonečnost), drugi pa je nima, govorimo o odvzemalnem nasprotju. Tisti član, ki ima lastnost, je zaznamovan (markiran), drugi pa je nezaznamovan. Primer za tipe odvzemalnih nasprotij v slovenskem knjižnem jeziku: *d-t* (z-nz), *h-k* (T-nT), *r-l* (P-nP). Če imata člana nasprotja različno stopnjo določene lastnosti, tvorita stopenjsko nasprotje. Tisti član, ki ima krajno (tj. večjo/manjšo od neke tretje) stopnjo lastnosti, je krajni ali zunanji član, drugi pa je vmesni ali srednji član. Nasprotje je stopenjsko torej le tedaj, kadar obstaja v jeziku še tretji fonem z isto stopnjo dane lastnosti (npr. nasprotje *i-e* je stopenjsko v tistih jezikih, ki imajo poleg *i* in *e* še ϵ ali *a* ali pa še ϵ in *a*, sicer, tj. če sta samo dve stopnji, je odvzemalno). Tovrstna nasprotja so pri soglasnikih zelo redka; v slovenskem knjižnem jeziku sta taki nasprotji le *t-c* (ker imamo še tretji nz ZV nZv z isto stopnjo odprtosti, tj. *s*) in *c-s*.

Če pa sta člana nasprotja med seboj logično enakopravna, tj. če se ne razlikujeta niti v prisotnosti ali odsotnosti niti v večji ali manjši stopnji dane lastnosti, govorimo o enakopolnem nasprotju. Tako je npr. nasprotje *s-š*: oba fonema sta nezveneča, z isto stopnjo odprtosti, razlikujeta se le v mestu tvorbe (ZV-DJ).

Te tri vrste nasprotij lahko ponazorimo z binarnim prikazom. Prvi korak delitve je enakopravnost članov nasprotja (s tem ločimo enakopolna in »neenakopolna« nasprotja), drugi pa vzrok neenakopravnosti, tj. prisotnost lastnosti ali različna stopnja lastnosti (s tem dobimo odvzemalna in stopenjska nasprotja):

0.3 Po stopnji razločevalne lastnosti ločujemo nasprotja,⁸ katerih člani ohranjajo svoje razločevalne lastnosti v vseh položajih (npr. *p-t* pred Sa, Zv, nZv nz, #: *péta* — *téta*, *právi* — *trávi*, *tépka* — *Métka*, *póp* — *pót*), in nasprotja, katerih člani v enih položajih ohranjajo svoje razločevalne lastnosti, v drugih pa ne (npr. *t-d* pred Sa, Zv in pred nZv z, nZv nz, #: *tíka* — *díka*, *tvój* — *dvój* proti *soátba* — *ovádba*, *pétka* — *dédka*, *pót* — *pód*).⁹ Prva na-

⁷ Trubeckoj, 1969, 74–77.

⁸ Trubeckoj, 1969, 77–83.

⁹ Pri odpravljenih nasprotjih ločuje Trubeckoj razločevalne (relevantne) in odpravljljive (nevtralizirajoče) položaje (npr. *t-d*: razločevalni položaj je pred Sa in Zv, odpravljljivi pa pred nZv z, nZv nz in #). Po Trubeckoju nastopa v odpravljenem položaju arhifonem, tj. vsota vseh tistih lastnosti, ki so skupne obema članoma nasprotja (prim. *p-b*, arhifonem je nZv nT UU). Arhifonem je torej osnova za primerjavo; zapisujemo ga z veliko tiskano črko (npr. *svaDba* — *ovadba*, *petka* — *deTka*). Pri tem moramo paziti, da ga ne zamenjamo s slovenskimi favkali T (Tnalo), D (Dno), P (zaPnem) in B (oBme).

sprotja so stalna, druga pa odpravljliva. Odpravljliva so lahko le dvostranska nasprotja.

0.4 Če združimo vsa tri Trubeckojeva merila za določevanje nasprotij (tj. odnos do ostalih nasprotij, do drugega člana nasprotja in stopnja razločevalne moči), dobimo 18 tipov glasovnih nasprotij, in sicer so to:

1. dvostransko sorazmerno enakopolno stalno,
2. dvostransko sorazmerno enakopolno odpravljlivo,
3. dvostransko sorazmerno odvezemalno stalno,
4. dvostransko sorazmerno odvezemalno odpravljlivo,
5. dvostransko sorazmerno stopenjsko stalno,
6. dvostransko sorazmerno stopenjsko odpravljlivo,
7. dvostransko osamljeno enakopolno stalno,
8. dvostransko osamljeno enakopolno odpravljlivo,
9. dvostransko osamljeno odvezemalno stalno,
10. dvostransko osamljeno odvezemalno odpravljlivo,
11. dvostransko osamljeno stopenjsko stalno,
12. dvostransko osamljeno stopenjsko odpravljlivo,
13. večstransko sorazmerno enakopolno stalno,
14. večstransko sorazmerno odvezemalno stalno,
15. večstransko sorazmerno stopenjsko stalno,
16. večstransko osamljeno enakopolno stalno,
17. večstransko osamljeno odvezemalno stalno,
18. večstransko osamljeno stopenjsko stalno.

Vsako nasprotje lahko uvrstimo le v enega od zgornjih tipov. Vprašanje je, ali so vsi ti tipi v jeziku resnično zastopani. Namen pričujoče razprave je, določiti tipe soglasniških nasprotij za slovenski knjižni jezik, njihovo številčnost in povezanost s soglasniškim sistemom.

1 Soglasniška nasprotja v slovenskem knjižnem jeziku so bila do sedaj obravnavana zlasti morfonološko,¹⁰ naša obravnava pa ostaja predvsem na fonološki ravnini, in sicer skuša rešiti naslednja vprašanja: delitev in opis So, tvorjenje soglasniških nasprotij, njihov opis in razvrstitev v sistem, korelacije in korelacijski snopi ter povezanost soglasniških nasprotij s fonemskim sistemom.

1.1 Soglasnike delimo po stopnji odprtosti govorne cevi na Zv in nZv.¹¹ Zv so N ali nN, N (*m, n*) sta UU (*m*) ali ZV (*n*); nN (*v, j, r, l*) pa so drsni ali jezični, drsnika se razlikujeta v mestu tvorbe (*v* je ZU, *j* pa TNJ), jezičnika pa v pretrganosti (*r* je P, *l* je nP). Zvočniški sistem izgleda torej tako:¹²

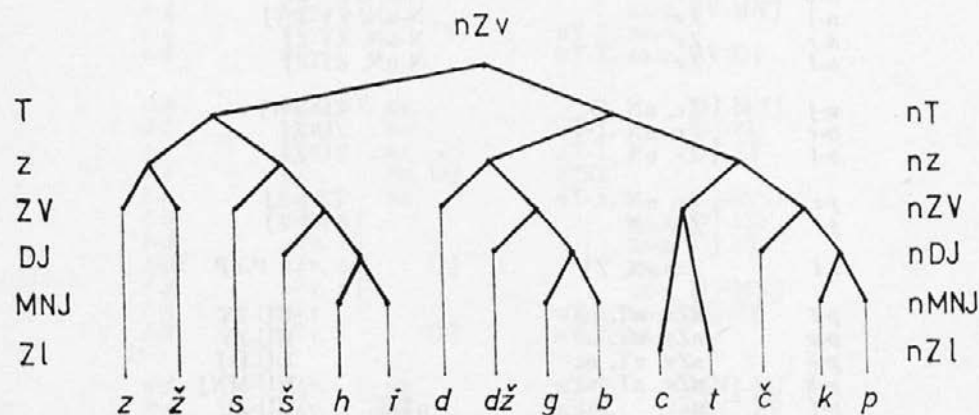
¹⁰ Predavanja J. Toporišiča o fonemih kot najmanjših pomenskorazločevalnih enotah imamo lahko za poskus fonološke obravnave fonemskih nasprotij, npr. *peti, beti, veti, leti, žeti, četi, ...*, tj. besede se razlikujejo le v prvem fonemu, ostali se ohranjajo. Kot morfonološke obravnave so mišljena nekatera poglavja iz SS 1976, in sicer tista, ki obravnavajo premene soglasnikov.

¹¹ J. Toporišič, SS 1976, 37.

¹² J. Toporišič, SS 1976, 67. Naš sistem se razlikuje od slovničnega v mestu tvorbe, vendar ne bistveno.

	Zv			
	N	nN		
		D	J	
			P	nP
UU ZU ZV TNJ	<i>m</i> <i>n</i>	<i>v</i> <i>j</i>	<i>r</i>	<i>l</i>

Drugo skupino So, nZv, delimo po trajnosti na T in nT, po zvenečnosti pa na z in nz. Po mestu tvorbe so nZv lahko UU, ZU, ZV, DJ ali MNJ; pri *t* in *c* je razločevalna še zlitniškost.¹³ Binarni prikaz nezvočniškega sistema je takšen:

1.2 Na osnovi zgornje razdelitve opišemo vsak posamezen So:

m = Zv, N, UU
n = Zv, N, ZV
v = Zv, nN, ZU
j = Zv, nN, TNJ
r = Zv, nN, ZJ, P
l = Zv, nN, ZJ, nP

d = nZv, nT, z, ZV
dž = nZv, nT, z, DJ
g = nZv, nT, z, MNJ
b = nZv, nT, z, UU

z = nZv, T, z, ZV
ž = nZv, T, z, DJ
s = nZv, T, nz, ZV
š = nZv, T, nz, DJ
h = nZv, T, nz, MNJ
f = nZv, T, nz, ZU

c = nZv, nT, nz, ZV, Zl
t = nZv, nT, nz, ZV, nZl
č = nZv, nT, nz, DJ
k = nZv, nT, nz, MNJ
p = nZv, nT, nz, UU

¹³ J. Toporišič, SS 1976, 73–84.

1.3 Ko so So razvrščeni in opisani, tvorimo nasprotja. V našem poskusu obravnavamo zvočniška in nezvočniška nasprotja ločeno, medtem ko je Trubeckoj tvoril vsa soglasniška nasprotja. Imamo torej nasprotja *Zv-Zv* in *nZv-nZv*, ne pa tudi *Zv-nZv*. V slovenskem knjižnem jeziku je 6 *Zv* in 15 *nZv*; ker se število nasprotij izračuna po obrazcu $[n \cdot (n - 1)] : 2$, imamo 15 zvočniških in 105 nezvočniških nasprotij.

1.4 Nasprotja so torej tvorjena, treba jih je še opisati in razvrstiti v sistem. Opis nasprotij¹⁴ pomeni, da vsakemu nasprotju določimo skupne in razločevalne lastnosti:

	Skupno	Različno
<i>m-n</i>	<i>Zv, N</i>	<i>UU-ZV</i>
<i>m-v</i>	<i>Zv</i>	<i>N-nN, UU-ZU</i>
<i>m-j</i>	<i>Zv</i>	<i>N-nN, UU-TNJ</i>
<i>m-r</i>	<i>Zv</i>	<i>N-nN, UU-ZJ</i>
<i>m-l</i>	<i>Zv</i>	<i>N-nN, UU-ZJ</i>
<i>n-v</i>	<i>Zv</i>	<i>N-nN, ZV-ZU</i>
<i>n-j</i>	<i>Zv</i>	<i>N-nN, ZV-TNJ</i>
<i>n-r</i>	<i>Zv</i>	<i>N-nN, ZV-ZJ</i>
<i>n-l</i>	<i>Zv</i>	<i>N-nN, ZV-ZJ</i>
<i>v-j</i>	<i>Zv, nN, D</i>	<i>ZU-TNJ</i>
<i>v-r</i>	<i>Zv, nN</i>	<i>ZU-ZJ</i>
<i>v-l</i>	<i>Zv, nN</i>	<i>ZU-ZJ</i>
<i>j-r</i>	<i>Zv, nN</i>	<i>TNJ-ZJ</i>
<i>j-l</i>	<i>Zv, nN</i>	<i>TNJ-ZJ</i>
<i>r-l</i>	<i>Zv, nN, ZJ</i>	<i>P-nP</i>
<i>p-t</i>	<i>nZv, nT, nz</i>	<i>UU-ZV</i>
<i>p-c</i>	<i>nZv, nT, nz</i>	<i>UU-ZV</i>
<i>p-č</i>	<i>nZv, nT, nz</i>	<i>UU-DJ</i>
<i>p-k</i>	<i>nZv, nT, nz</i>	<i>UU-MNJ</i>
<i>p-f</i>	<i>nZv, nz</i>	<i>nT-T, UU-ZU</i>
<i>p-s</i>	<i>nZv, nz</i>	<i>nT-T, UU-ZV</i>
<i>p-š</i>	<i>nZv, nz</i>	<i>nT-T, UU-DJ</i>
<i>p-h</i>	<i>nZv, nz</i>	<i>nT-T, UU-MNJ</i>
<i>p-b</i>	<i>nZv, nT, UU</i>	<i>nz-z</i>
<i>p-d</i>	<i>nZv, nT</i>	<i>nz-z, UU-ZV</i>
<i>p-dž</i>	<i>nZv, nT</i>	<i>nz-z, UU-DJ</i>
<i>p-g</i>	<i>nZv, nT</i>	<i>nz-z, UU-MNJ</i>
<i>p-z</i>	<i>nZv</i>	<i>nT-T, nz-z, UU-ZV</i>
<i>p-ž</i>	<i>nZv</i>	<i>nT-T, nz-z, UU-DJ</i>
<i>t-c</i>	<i>nZv, nT, nz, ZV</i>	<i>nZl-Zl</i>
<i>t-č</i>	<i>nZv, nT, nz</i>	<i>ZV-DJ</i>
<i>t-k</i>	<i>nZv, nT, nz</i>	<i>ZV-MNJ</i>

¹⁴ Zvočniška nasprotja so urejena po zaporedju *m, n, v, j, r, l*, nezvočniška pa tako:

p, t, c, č, k,
f, s, š, h,
b, d, dž, g,
z, ž.

Nezvočniška nasprotja so torej urejena po teh merilih: mesto tvorbe (*UU, ZU, ZV, DJ, MNJ*), trajnost (*nT, T*) in zvonečnost (*nz, z*).

	Skupno		Različno	
<i>t-f</i>	nZv,	nz	nT-T,	ZV-ZU
<i>t-s</i>	nZv,	nz, ZV	nT-T	
<i>t-š</i>	nZv,	nz	nT-T,	ZV-DJ
<i>t-h</i>	nZv,	nz	nT-T,	ZV-MNJ
<i>t-b</i>	nZv, nT		nz-z,	ZV-UU
<i>t-d</i>	nZv, nT,	ZV, nZl ¹⁵	nz-z,	
<i>t-dž</i>	nZv, nT		nz-z,	ZV-DJ
<i>t-g</i>	nZv, nT		nz-z,	ZV-MNJ
<i>t-z</i>	nZv,	ZV	nT-T,	nz-z
<i>t-ž</i>	nZv		nT-T,	nz-z, ZV-DJ
<i>c-č</i>	nZv, nT,	nz		ZV-DJ
<i>c-k</i>	nZv, nT,	nz		ZV-MNJ
<i>c-f</i>	nZv,	nz	nT-T,	ZV-ZU
<i>c-s</i>	nZv,	nz, ZV	nT-T	
<i>c-š</i>	nZv,	nz	nT-T,	ZV-DJ
<i>c-h</i>	nZv,	nz	nT-T,	ZV-MNJ
<i>c-b</i>	nZv, nT		nz-z,	ZV-UU
<i>c-d</i>	nZv, nT,	ZV	nz-z,	Zl-nZl ¹⁵
<i>c-dž</i>	nZv, nT		nz-z,	ZV-DJ
<i>c-g</i>	nZv, nT		nz-z,	ZV-MNJ
<i>c-z</i>	nZv,	ZV	nT-T,	nz-z
<i>c-ž</i>	nZv		nT-T,	nz-z, ZV-DJ
<i>č-k</i>	nZv, nT,	nz		DJ-MNJ
<i>č-f</i>	nZv,	nz	nT-T,	DJ-ZU
<i>č-s</i>	nZv,	nz	nT-T,	DJ-ZV
<i>č-š</i>	nZv,	nz, DJ	nT-T	
<i>č-h</i>	nZv,	nz	nT-T,	DJ-MNJ
<i>č-b</i>	nZv, nT		nz-z,	DJ-UU
<i>č-d</i>	nZv, nT		nz-z,	DJ-ZV
<i>č-dž</i>	nZv, nT,	DJ	nz-z	
<i>č-g</i>	nZv, nT		nz-z,	DJ-MNJ
<i>č-z</i>	nZv		nT-T,	nz-z, DJ-ZV
<i>č-ž</i>	nZv,	DJ	nT-T,	nz-z
<i>k-f</i>	nZv,	nz	nT-T,	MNJ-ZU
<i>k-s</i>	nZv,	nz	nT-T,	MNJ-ZV
<i>k-š</i>	nZv,	nz	nT-T,	MNJ-DJ
<i>k-h</i>	nZv,	nz, MNJ	nT-T	
<i>k-b</i>	nZv, nT		nz-z,	MNJ-UU
<i>k-d</i>	nZv, nT		nz-z,	MNJ-ZV
<i>k-dž</i>	nZv, nT		nz-z,	MNJ-DJ
<i>k-g</i>	nZv, nT,	MNJ	nz-z	
<i>k-z</i>	nZv		nT-T,	nz-z, MNJ-ZV
<i>k-ž</i>	nZv		NT-T,	nz-z, MNJ-DJ
<i>f-s</i>	nZv, T,	nz		ZU-ZV
<i>f-š</i>	nZv, T,	nz		ZU-DJ
<i>f-h</i>	nZv, T,	nz		ZU-MNJ
<i>f-b</i>	nZv		T-nT,	nz-z, ZU-UU
<i>f-d</i>	nZv		T-nT,	nz-z, ZU-ZV
<i>f-dž</i>	nZv		T-nT,	nz-z, ZU-DJ
<i>f-g</i>	nZv		T-nT,	nz-z, ZU-MNJ
<i>f-z</i>	nZv, T		nz-z,	ZU-ZV
<i>f-ž</i>	nZv, T		nz-z,	ZU-DJ

¹⁵ Pravilo o zlitniškosti ($c = Zl$, $t = nZl$) moramo popraviti: zlitniškost je razločevalna pri *t*, *c* in tudi pri *d*, torej pri nZv nT ZV (*t* in *d* sta nZl, *c* je Zl).

	Skupno		Različno	
<i>s-š</i>	nZv, T, nz			ZV-DJ
<i>s-h</i>	nZv, T, nz			ZV-MNJ
<i>s-b</i>	nZv		T-nT, nz-z,	ZV-UU
<i>s-d</i>	nZv, ZV		T-nT, nz-z	
<i>s-dž</i>	nZv		T-nT, nz-z,	ZV-DJ
<i>s-g</i>	nZv		T-nT, nz-z,	ZV-MNJ
<i>s-z</i>	nZv, T, ZV		nz-z	
<i>s-ž</i>	nZv, T		nz-z,	ZV-DJ
<i>š-h</i>	nZv, T, nz			DJ-MNJ
<i>š-b</i>	nZv		T-nT, nz-z,	DJ-UU
<i>š-d</i>	nZv		T-nT, nz-z,	DJ-ZV
<i>š-dž</i>	nZv, DJ		T-nT, nz-z	
<i>š-g</i>	nZv		T-nT, nz-z,	DJ-MNJ
<i>š-z</i>	nZv, T		nz-z,	DJ-ZV
<i>š-ž</i>	nZv, T, DJ		nz-z	
<i>h-b</i>	nZv		T-nT, nz-z,	MNJ-UU
<i>h-d</i>	nZv		T-nT, nz-z,	MNJ-ZV
<i>h-dž</i>	nZv		T-nT, nz-z,	MNJ-DJ
<i>h-g</i>	nZv, MNJ		T-nT, nz-z	
<i>h-z</i>	nZv, T		nz-z,	MNJ-ZV
<i>h-ž</i>	nZv, T		nz-z,	MNJ-DJ
<i>b-d</i>	nZv, nT, z			UU-ZV
<i>b-dž</i>	nZv, nT, z			UU-DJ
<i>b-g</i>	nZv, nT, z			UU-MNJ
<i>b-z</i>	nZv, z		nT-T,	UU-ZV
<i>b-ž</i>	nZv, z		nT-T,	UU-DJ
<i>d-dž</i>	nZv, nT, z			ZV-DJ
<i>d-g</i>	nZv, nT, z			ZV-MNJ
<i>d-z</i>	nZv, z, ZV		nT-T	
<i>d-ž</i>	nZv, z		nT-T,	ZV-DJ
<i>dž-g</i>	nZv, nT, z			DJ-MNJ
<i>dž-z</i>	nZv, z		nT-T,	DJ-ZV
<i>dž-ž</i>	nZv, z, DJ		nT-T	
<i>g-z</i>	nZv, z		nT-T,	MNJ-ZV
<i>g-ž</i>	nZv, z		nT-T,	MNJ-DJ
<i>z-ž</i>	nZv, T, z			ZV-DJ

1.5 Po opisu določimo tipe nasprotij, in sicer tako, da: a) iščemo, ali so določene skupne lastnosti tudi pri drugih nasprotjih, b) ugotovimo, ali so dane razločevalne lastnosti značilne le za eno nasprotje, c) določimo, v čem se člana nasprotja razlikujeta med seboj, in (č) ugotovimo, ali fonema ohranjata svoje razločevalne lastnosti v vseh položajih.

Ko določamo tipe nasprotij, izbiramo med osemnajstimi tipi po Trubeckoju (1—18). Na ta način uredimo sistema zvočniških in nezvočniških nasprotij.

1.5.1 Pri zvočniških nasprotjih najdemo le štiri tipe, in sicer:

v-j je dvostransko osamljeno enakopolno stalno (tip 7),

m-n je dvostransko osamljeno enakopolno odpravljlivo (tip 8),¹⁶

¹⁶ Nasprotje *m-n* je v slovenskem knjižnem jeziku odpravljlivo pred *b* ali *p*, kjer se vedno izgovarja *m* (npr. *shraniti* → *shramba*, *obraniti* → *obramba*, *Sentpeter* → *Sempeter*). V nekaterih narečjih pa pride do nevtralizacije fonemov *m* in *n* na

r-l je dvostransko osamljeno odvezemalno stalno (tip 9),¹⁷
m-v, *m-j*, *m-r*, *m-l*, *n-v*, *n-j*, *n-r*, *n-l*, *v-r*, *v-l*, *j-r* in *j-l* pa so večstranska osamljena enakopolna stalna nasprotja (tip 16).¹⁸

1.5.2 Nezvočniška nasprotja uvrščamo v sedem skupin:

1. dvostranska sorazmerna odvezemalna stalna nasprotja (tip 3) so $\check{c}-\check{s} = k-h = d-z = d\check{z}-\check{z}$,
2. dvostranska sorazmerna odvezemalna odpravljiva (tip 4) so $p-b = t-d = k-g = \check{c}-d\check{z} = s-z = \check{s}-\check{z}$,¹⁹
3. dvostransko osamljeno enakopolno stalno (tip 7) je $z-\check{z}$,
4. dvostransko osamljeno stopenjsko stalno (tip 11) je $t-c$,
5. večstranska sorazmerna enakopolna stalna (tip 13) so:

<i>p-t</i> = <i>b-d</i>	<i>t-dž</i> = <i>s-ž</i>	<i>k-s</i> = <i>g-z</i>
<i>p-č</i> = <i>b-dž</i>	<i>t-k</i> = <i>s-h</i> = <i>d-g</i>	<i>k-š</i> = <i>g-ž</i>
<i>p-k</i> = <i>b-g</i>	<i>c-z</i> = <i>č-ž</i>	<i>k-d</i> = <i>h-z</i>
<i>p-s</i> = <i>b-z</i>	<i>c-č</i> = <i>s-š</i>	<i>k-dž</i> = <i>h-ž</i>
<i>p-š</i> = <i>b-ž</i>	<i>č-k</i> = <i>š-h</i> = <i>dž-g</i>	<i>s-d</i> = <i>š-dž</i> = <i>h-g</i>
<i>t-č</i> = <i>d-dž</i>	<i>č-s</i> = <i>dž-z</i>	
<i>t-š</i> = <i>d-ž</i>	<i>č-d</i> = <i>š-z</i>	

koncu besede oz. pred premorom, npr. *znám* — *znán*. (T. Logar, Slovenska narečja 1975, 14.)

¹⁷ Nasprotje *r-l* je v otroškem govoru odpravljivo v vseh položajih; otrok vedno izgovarja *l* (npr. *réva* — *léva* je v otroških ustih *léva*).

¹⁸ Nasprotja *m/n/v/j-r* in *m/n/v/j-l* niso sorazmerna zato, ker *r* in *l* nista povsem enaka fonema, saj se razlikujeta v pretrganosti (P-nP), ki pa iz teh nasprotij ni razvidna.

¹⁹ To so t.i. premene po zvonečnosti. Po J. Toporišiču (GNPSJ 1978, 26) so glasovi tipa *t-d* obstojni pred *Sa* in *Zv*, medtem ko v določenih položajih obstojnost izgubijo, in sicer:

a) *nz nZv t* je tako v besedni kot v govorni enoti ohranjen v položaju pred *Sa*, *Zv*, *nz nZv* in *#*, pred *z nZv* pa se premenjuje z *d*; prim.

<i>protak</i>	<i>protje</i>	<i>svadba</i>	<i>protka</i>	<i>prot</i>
<i>k</i> očetu	<i>k</i> meni	<i>g</i> bratu	<i>k</i> pošti	<i>k</i>
<i>boš</i> očeta	<i>boš</i> mene	<i>bož</i> brata	<i>boš</i> pošto	<i>boš</i>

b) *z nZv d* se v besedni enoti ohranja pred *Sa*, *Zv* in *z nZv*, pred *nz nZv* in *#* se premenjuje s *t*, *v* govorni enoti pa se ohranja le pred *z nZv*, v vseh ostalih položajih pa ne; prim.

<i>prodak</i>	<i>prodje</i>	<i>sodba</i>	<i>protka</i>	<i>prot</i>
<i>pred</i> očeta	<i>pred</i> mene	<i>pred</i> brata	<i>pret</i> pošto	<i>pret</i>
<i>mlat</i> oče	<i>mlat</i> moš	<i>mlad</i> bor	<i>mlat</i> klas	<i>mlat</i>

Po SS 1976 (115—118, 198—200) imamo poleg premen po zvonečnosti še druge soglasniške premene:

1. premene po disimilaciji (npr. *Hrvat* — *hrvaški*, *deklica* — *dekliški*, *gostač* — *gostaški*, *divjak* — *divjaški*, *nebesa* — *nebeški*, *Pag* — *paški*, *mitraljez* — *mitralješki*), ki so besedotvorne, tj. premenjuje se končni soglasnik prvotne govorne podstave;

2. sičniške premene (npr. *pletem* — *plesti*, *pečem* — *peci*, *otrok* — *otroci*, *bodem* — *bosti*, *drug* — *druzga*, *strižem* — *strizi*), ki so predvsem oblikoslovne, tj. posamezni morfemi se premenjujejo v soglasnikih, redko besedotvorne (npr. *povedati* — *povesti*);

3. premene po mehčanju, ki so oblikoslovne (npr. *pekel* — *peči/pečem*, *strigel* — *striči/strižem*, *pihati* — *pišem*, *usmrčiti* — *usmrčen*, *nositi* — *nošen*, *prevoziti* — *prevožen*) in tudi besedotvorne (prim. *roka* — *ročica*, *noga* — *nožica*, *kmet* — *kmečki*, *nositi* — *noša*, *voziti* — *vožnja*, *streha* — *strešica*, *stvarca* — *stvarčica*).

6. večstranska osamljena enakopolna stalna nasprotja (tip 16) so:

<i>p-c/f/h/d/dž/g/z/ž</i>	<i>č-f/h/b/g/z</i>
<i>t-f/h/b/g/z/ž²⁰</i>	<i>k-f/b/z/ž</i>
<i>c-k/f/š/h/b/d/dž/g/ž²⁰</i>	
<i>f-s/š/h/b/d/dž/g/z/ž</i>	<i>š-b/d/g</i>
<i>s-b/dž/g</i>	<i>h-b/d/dž</i>

7. večstransko osamljeno odvezemalno stalno nasprotje (tip 17) je *t-s*,

8. večstransko osamljeno stopenjsko stalno nasprotje (tip 18) je *c-s*.

1.5.3 Kot vidimo, za slovenski knjižni jezik ne moremo potrditi vseh 18 tipov nasprotij. Lahko pa prikažemo pogostnost posameznih tipov (izraženo v ‰):

Nasprotje	Zv ‰	nZv ‰
1. dvostransko sorazmerno enakopolno stalno	—	—
2. dvostransko sorazmerno enakopolno odpravljlivo	—	—
3. dvostransko sorazmerno odvezemalno stalno	—	4
4. dvostransko sorazmerno odvezemalno odpravljlivo	—	6
5. dvostransko sorazmerno stopenjsko stalno	—	—
6. dvostransko sorazmerno stopenjsko odpravljlivo	—	—
7. dvostransko osamljeno enakopolno stalno	6,6	1
8. dvostransko osamljeno enakopolno odpravljlivo	6,6	—
9. dvostransko osamljeno odvezemalno stalno	6,6	—
10. dvostransko osamljeno odvezemalno odpravljlivo	—	—
11. dvostransko osamljeno stopenjsko stalno	—	1
12. dvostransko osamljeno stopenjsko odpravljlivo	—	—
13. večstransko sorazmerno enakopolno stalno	—	39
14. večstransko sorazmerno odvezemalno stalno	—	—
15. večstransko sorazmerno stopenjsko stalno	—	—
16. večstransko osamljeno enakopolno stalno	80	47
17. večstransko osamljeno odvezemalno stalno	—	1
18. večstransko osamljeno stopenjsko stalno	—	1

Trubeckojeve teze glede razširjenosti posameznih tipov nasprotij se glasijo:

1. Dvostranska nasprotja so manj pogosta kot večstranska.²¹ — To velja tudi za slovenski knjižni jezik: pri zvočniških nasprotjih je razmerje 20 : 80, pri nezvočniških pa 12 : 88.

2. Dvostranska nasprotja so predvsem sorazmerna.²² — Pri Zv tej tezi ne moremo pritrditi (0 : 20), pri nZv pa (10 : 2).

3. Pri večstranskih nasprotjih prevladujejo osamljena.²³ — Tako je tudi pri slovenskih zvočniških (0 : 80) in nezvočniških nasprotjih (39 : 49).

²⁰ Nasprotja, ki jih tvorita *t* in *c* (npr. *t-f* in *c-f*, *t-h* in *c-h*, ...), so le navidezno sorazmerna, v resnici pa ne, ker se *t* in *c* razlikujeta v zlitniškosti (nZl-Zl) in v akustičnih značilnostih (blago — ostro).

²¹ Trubeckoj, 1969, 69. Razmerje med dvo- in večstranskimi nasprotji pri nemških soglasniških nasprotjih je 7 : 93.

²² Trubeckoj, 1969, 71. Navaja razmerja za nemščino, in sicer 6 : 1.

²³ Trubeckoj, 1969, 71. V nemščini je to razmerje 15 : 78.

4. Največ je enakopolnih nasprotij, nato odvezemalnih, stopenjska so zelo redka.²⁴ — Tako stanje je tudi pri nas: razmerje pri zvočniških nasprotjih je 93,2 : 6,6 : 0, pri nezvočniških pa 87 : 11 : 2.

5. Nasprotja so predvsem stalna, odpravljevih je malo.²⁵ — Tudi ta trditev drži za naša nasprotja, saj je pri zvočnikih odpravljevo eno samo nasprotje (93,2 : 6,6), pri nezvočnikih pa jih je šest (94 : 6).

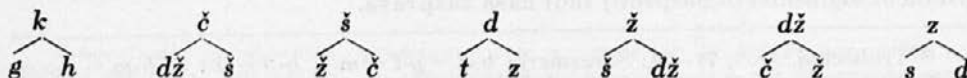
6. Čim več je v jeziku dvostranskih sorazmernih odvezemalnih odpravljevih nasprotij (tip 4), tem večja je povezanost (kohezija) fonemskega sistema; in obratno, čim več je večstranskih osamljenih enakopolnih nasprotij (tip 16), tem manjša je povezanost fonemov.²⁶ — Razmerje med tema dvema tipoma je pri naših zvočniških nasprotjih 0 : 80, pri nezvočniških pa 6 : 47. Lahko torej rečemo, da so Zv v svojem sistemu slabše povezani kot nZv, a tudi pri teh je povezanost šibka.

1.6 Dvostranska sorazmerna odvezemalna nasprotja (tipa 3 in 4) je Trubeckoj ločeval od ostalih z izrazom korelacija.²⁷ Poznamo več vrst korelacij, npr. korelacijo zvonečnosti, trajnosti, mehкости, pridiha.²⁸ Slovenski zvočniki ne tvorijo dvostranskih sorazmernih odvezemalnih nasprotij, zato pri njih ne moremo govoriti o korelaciji. Pač pa imamo pri nezvočniških nasprotjih dve vrsti korelacij, tj. korelacijo zvonečnosti ($p-b = t-d = k-g = č-dž = s-z = š-ž$) in trajnosti ($č-š = k-h = d-z = dž-ž$).

Kadar se isti fonem udeležuje dveh (ali več) različnih korelacij, tvori z drugim članom korelacijskega para t. i. korelacijski snop;²⁹ npr. *k* se udeležuje korelacije zvonečnosti in trajnosti, zato tvori skupaj z *g* in *h* korelacijski snop

Ker se pri nas udeležuje dveh korelacij vedno le en sam član, imamo tričlanske korelacijske snope:³⁰

Korelacijski snop je tesneje povezan, če so člani med seboj odpravljevivi (nevtralizirani). Takih primerov v slovenskem knjižnem jeziku ni.³¹

²⁴ Trubeckoj, 1969, 75.

²⁵ Trubeckoj, 1969, 77–83.

²⁶ Trubeckoj, 1969, 84.

²⁷ Trubeckoj, 1969, 83–86. Po Trubeckoju lahko povzamemo: Korelacija je vsota vseh korelacijskih parov z istim korelacijskim znamenjem. Korelacijski par predstavlja dva fonema, ki sta v odnosu dvostranskega sorazmernega odvezemalnega nasprotja. Korelacijsko znamenje je fonološka lastnost, katere prisotnost/odsotnost označuje vrsto korelacijskih parov.

²⁸ Korelacija zvonečnosti je npr. $p-b = t-d \dots$, trajnosti npr. $č-š = k-h \dots$, mehкости npr. $t-t' = d-d' \dots$, pridiha npr. $t-th = p-ph \dots$

²⁹ Trubeckoj, 1969, 86–89.

³⁰ Trubeckoj, 1969, 86, 87: So jeziki, ki imajo tudi štiri-, pet- in šestčlanske korelacijske snope.

³¹ Morda bi lahko rekli, da je snop fonema *k* v gorenjskem narečju nevtraliziran (prim. *bog* → *bok* → *boh*).

2 Sorazmerna nasprotja, ki kažejo na enake odnose med njihovimi člani, je Trubeckoj združil v sorazmerja; na osnovi tega je izdelal fonemski sistem za nemščino.³² Za slovenski knjižni jezik je nezvočniški sistem že izdelan,³³ zato si oglejmo, ali je urejen na osnovi sorazmernih nasprotij:

			ž	z	
		h	š	s	f
p	t	k	č	c	
b	d	g	dž		

Naše ugotovitve so:

1. nZv v navpičnih vrstah tvorijo med seboj dvostranska sorazmerna nasprotja ($p-b = t-d = k-g = č-dž = š-ž = s-z$ in $k-h = č-š = c-s$),³⁴

2. vodoravne vrste združujejo nZv v večstranska sorazmerna nasprotja ($p-t = b-d$, $t-k = d-g$, $h-š = k-č = g-dž$, $š-s = č-c$), kar ne velja za $ž-z$ ³⁵ in $s-f$, ki sta osamljeni nasprotji, prvo je dvo-, drugo pa večstransko.

Vidimo, da je f edini nZv, ki ne tvori nobenega sorazmernega nasprotja, zato je v fonemskem sistemu povsem na robu. Ostali nZv pa tvorijo sorazmerna nasprotja, in sicer: $k, č, š$ po 4; t, d, g, s po 3; $p, b, h, dž, c$ po 2 in $ž, z$ po 1 tako nasprotje.³⁶

Povezanost našega nezvočniškega sistema je šibka, saj je malo dvostranskih sorazmernih odzemalnih odpravljenih nasprotij; tesno so povezani le nT (ustrezna nasprotja so $p-b, t-d, k-g, č-dž$) in DJ ter ZV T ($ž-š, z-s$), medtem ko povezanosti med nT in T ni.

3 Trubeckojeva teorija nasprotij nas opozarja, da sta sistem nasprotij in fonemski sistem tesno povezana in odvisna drug od drugega, zato pri obravnavi soglasniških nasprotij ne gre le za iskanje nasprotij, temveč predvsem za pojasnjevanje odnosov med njimi in znotraj njih ter za povezovanje teh odnosov z odnosi v soglasniškem sistemu. Na ta način je skušala reševati problem soglasniških nasprotij tudi naša razprava.

³² Trubeckoj, 1969, 71–74: Sorazmerja $b-d = p-t = m-n$, $b-p = d-t$ in $b-m = d-n = g-η$ tvorijo v nemščini dve vzporedni skupini: $p-b-m = t-d-η$. Na osnovi teh in še drugih sorazmerij je izdelal nemški soglasniški sistem:

			v	z	
		x	f	s	š
p	t	k	p'	c	
b	d	g			
m	n	η			

³³ J. Toporišič, SS 1976, 84.

³⁴ Nasprotje $c-s$ je pogojno lahko dvostransko sorazmerno, če upoštevamo, da sta c in s v slovenskem knjižnem jeziku edina nz sičnika; opis nasprotja bi bil torej: skupno je nZv, nz, ZV, sičnik, različno je nT-T. (V sistemu nezvočniških nasprotij smo $c-s$ uvrstili med večstranska osamljena stopenjska nasprotja: nZv, nz, ZV in nT-T.)

³⁵ Pri $ž-z$ imamo tako kot pri $š-s$ in $č-c$ nasprotje DJ-ZV (tj. šumevec-sičnik). Ker pa sta $ž$ in z edina nZv T z, tvorita dvostransko osamljeno nasprotje, ne pa večstransko sorazmerno (kot $š-s$ in $č-c$).

³⁶ To se da predvideti že iz položaja vsakega fonema v sistemu; tako bi za $k, č$ in $š$ lahko rekli, da so štirivalentni (potrditev za npr. $k: t-k-č$), t, d, g, c so 3-valentni itd.

SUMMARY

The theory of phonological oppositions was worked out by N. S. Trubetzkoy (*Grundzüge der Phonologie*, 1939). To illustrate his theory, he defined the types of the consonantal oppositions in German. The consonantal oppositions in Slovene have, until now, not been described in this manner. This article follows Trubetzkoy's theory, except that it treats the oppositions of sonorants and the oppositions of obstruents separately: we have, then, oppositions of the type sonorant-sonorant and obstruent-obstruent, but not also sonorant-obstruent.

Each single opposition is studied to determine 1) whether the properties common to both opposition members are characteristic of only one opposition or not (bilateral oppositions, e.g. *p-b*: obstruent, noncontinuant, labiolabial; multilateral oppositions, e.g. *p-t*: obstruent, noncontinuant, voiceless); 2) whether the distinctive properties appear in only one pair or not (isolated oppositions, e.g. *t-c*: nonaffricate-affricate; proportional oppositions, e.g. *p-b*: voiceless-voiced); 3) whether what distinguishes the members of an opposition from one another is the presence/absence of a property (= privative opposition, e.g. *p-b*: voiceless-voiced), the degree of a property (= gradual opposition, e.g. *t-c*: nonaffricate-affricate), or something else (= equipollent oppositions, e.g. *s-š*: dentocoronal-alveololingual); 4) whether the opposition members retain their distinctive properties in all positions or only in some (constant oppositions, e.g. *p-t*: before vowels, sonorants, voiceless obstruents, #; neutralizable oppositions, e.g. *p-b*: before voiced/voiceless obstruents, #).

This method gives 18 types of consonantal oppositions; but not all of them are attestable for standard Slovene. It is possible, however, to confirm Trubetzkoy's thesis about the frequency of individual types of oppositions: 1) the multilateral oppositions are more frequent than the bilateral ones (the ratio for sonorants is 80%:20%, for obstruents 88%:12%), 2) the bilateral oppositions are mostly proportional (not confirmed in the case of sonorants — 0%:20%, but confirmed in the case of obstruents — 10%:2%), 3) the equipollent oppositions predominate, followed by the privative ones and finally by the gradual ones (sonorants 93%:7%:0%; obstruents 87%:11%:2%), 4) the oppositions are mostly constant, some of them are also neutralizable (sonorants 93%:7%; obstruents 94%:6%).

Trubetzkoy separates bilateral, proportional, privative oppositions from the rest by the term correlation. There are no correlations among Slovene sonorants, but there are correlations of voice (*p-b = t-d = k-g = č-dž = s-z = š-ž*) and of constriction (*č-š = k-h = d-z = dž-ž*). As some obstruents appear in both correlations, they form with their paired phonemes three-member correlation bundles, e.g.

Proportional consonantal oppositions were grouped by Trubetzkoy so as to represent the consonant system. In the Slovene consonant system set up on the same basis, the vertical chains contain the obstruents forming bilateral proportional oppositions with one another, while the horizontal chains contain the obstruents forming multilateral proportional oppositions (with two exceptions: *ž-z* and *s-f*).

From the numerical ratios, it is possible to explain the cohesion of the consonant system. In Slovene, the system of obstruents is weak, because there are not many bilateral, proportional, privative, neutralizable oppositions (only: *p-b = t-d = k-g = č-dž = s-z = š-ž*), and there are absolutely no such oppositions among the sonorants.

JAN KASPROWICZ PRI SLOVENCIH

Recepcija pesniške (ne pa tudi dramske in književnokritične) ustvarjalnosti Jana Kasprowicza v slovenskem kulturnem prostoru potrjuje tezo, da so poljski modernisti tako imenovane *Mlade Poljske*, njihovi predhodniki in utemeljitelji novega književnega nazora — razen redkih izjem — doživljali v odzivnosti slovenskih sodobnikov najprej kritične (estetske in predvsem nazorske) obravnave, šele v naslednjih obdobjih pa se je slovenska prevodna književnost obogatila s posameznimi njihovimi deli ali glede na estetsko in nazorsko orientacijo časa reprezentativnimi izbori (Pomorska, 1983); zato bo tudi pričujoči zapis sledil pravilu: od zavesti o književnem delu k specifikami in selekciji njegovega prevodnega poustvarjanja. Pri tem je pomembno predvsem dejstvo, da je zavest o književnem delovanju Jana Kasprowicza tesno povezana z rastjo in specializirano slovenske univerzitetne in obuniverzitetne književne slavistike od dvajsetih let našega stoletja naprej; od širših slavistično primerjalnih osvetlitev (Prijatelj, 1923) prehaja preko spominskih zapisov (Debeljak, 1936 in 1944) k urejevanju, sistematizaciji in sintetični oceni Kasprowiczevih del v specifično poljskem književnozgodovinskem procesu (Štefan, 1954 in 1960); prevodi, ki tako usmerjeni raziskovalnopercepcijski tok spremljajo, ilustrirajo pesnikov razvoj, kot ga je opazil strokovnjak, ali odpirajo estetsko in nazorsko sklenjeno stran iz knjige Kasprowiczeve pesniške ustvarjalnosti: čeprav skromni po številu, razodevajo vendarle poglobljena pesniška (tako nazorska kot oblikovna) znamenja Kasprowiczevega verznege oblikovanja.

Prijateljevo razpravljanje o Kasprowiczevi besedni umetnosti je del širše razprave o poeziji *Mlade Poljske* in meri dosežke Kasprowiczevega pesniškega peresa z najopaznejšimi sočasnimi slovanskimi (ne le pesniškimi) književnimi dejstvi: »Njegove umetnine postajajo svojevrstna slovanska gotika, okamenel gozd duše. Iz svoje lastne vesti in iz vesti naroda, s katerim se čuti eno, snuje pesnik umotvore, podobne starim ljudskim apokrifom, verskim konstrukcijam preprostih prirodnih duš, predstavlja jočim svet sodobne socialne družbe, kakršne jih poznamo samo še iz Rusov Andrejeva, Gorjkega in Kuprina« (Prijatelj, 1923:92). Nad slogovnim razponom v književni ustvarjalnosti ruskih modernistov, ki jih kot primerjalno gradivo navaja sintetična Prijateljeva sodba, je prevladala ocenjevalčeva koncepcija »umetnosti v službi naroda«, ki je po ugotovitvah Ursule Kowalske značilna tako za slovensko kot poljsko moderno, čeprav sta se konkretni varianti tega modela »na slovenskih in poljskih tleh pojavili popolnoma neodvisno druga od druge« (Kowalska, 1983:382), in ki zaznamuje Prijatelja kot tipičnega predstavnika svoje dobe; da je tako, dokazujeta njegovo sklicevanje na Kasprowiczev zapis — »Naša poezija, brez vizij in čudes, je danes poziv k činu in močatosti, jutri bo odjek pobede (Oni in mi)« (Prijatelj, 1923:90) — in afirmativna ocena njegovega pesniškega začetka: »Prve pesmi Kasprowicza se začno pojavljati v 80-ih letih /. . . / in vzbujajo s svojim svežim, neposrednim, kakor po grudi dišečim izrazom, nepolizanim in nezlikanim po mestni kulturi, precejšen vtisek. Močan dojem se čuti, da vstopa med degenerirane salonske literate zdrav kmet. A ta kmet je visoko izobražen. Njegov duh je oborožen z orožjem najnovejšega časovnega kova: programsko racionalističen in v bojno vitalen« (Prijatelj, 1923:89–90). Nasprotujoča si dvojnost književne in zunajknjiževne »naprednosti« (afirmacije, produktivnosti) — se pravi: logični racio civilizacije dvajsetega stoletja in iracionalni duh pesništva — ne zaznamuje zgolj Prijateljelih, mestoma kontradiktornih, a pomembnih opazanj pesniških in zunajpesniških pobud in učinkov Kasprowiczeve poezije, namreč: nihanja med že omenjenim »programsko racionalističnim in bojno socialnim duhom« Kasprowiczevega vstopa v poljsko književnost in »elementarno, prirodnomodro antiracionalnostjo«, ki je kot »popolnost praslavanskega zdravja v poljskih grudi« (Prijatelj, 1923:91) lastna Kasprowiczevemu zrelemu pesništvu, v čemer opazja Prijatelj Kasprowiczevo nedvomno pesniško rast, temveč je tudi odločilnega pomena za poznejše, v drugačnih civilizacijskih in kulturnih kontekstih izoblikovane sodbe slovenske polonistike o Kasprowiczevem pesništvu: prehod iz začetnega, sicer svežega, toda vendarle tradicionalnega Kasprowiczevega pesništva v modernistično poezijo, ki ga Debeljak (1936:170, 1944:7) imenuje »prestop iz naturalizma v moder-

nizem«, vodi tako po Prijateljevem kot Debeljakovem opazovanju pesnikovega razvoja preko pesimizma in prometeizma (Prijatelj, 1923:94; Debeljak, 1936:170, 1944:7), vendar vzroke in učinke te spremembe razlagata vsak po svoje: ob istem Kasproviczem programskem fragmentu, ki ga »razlagalca« prevajata vsak za svojo rabo —

Bila si mi nekdanj malik,
o množica! Danes se
moja ljubezen že ne
more več prikloniti ob
stopnicah tvojih brez-
božnih oltarjev.

(Prijatelj, 1923:91)

Bil si mi nekoč malik,
o množični človek
(masa), ki si mi vero za-
strupljal s svojim vraž-
jim želodcem, zdaj pa se
moja ljubezen že ne zna
več gibati na stopnicah
tvojih oltarjev! Ti krva-
vi moloh, ti kralj v cu-
njah! Zdaj sem šel med
zabavljače in rušim tvoj
prestol, ti, ki si žrl srce
in sesal brizg moje duše!

(Debeljak, 1976:169)

Bil si mi nekoč malik, /
o množični človek, / za-
strupljujoč mi vero
s svojim vražjim želod-
cem. / Zdaj pa se moja
ljubezen ne zna več gi-
bati / na stopnicah tvoj-
jih oltarjev! / Ti, krvavi
Moloh! / Ti, kralj v cu-
njah! / Zdaj sem šel med
zabavljače / in rušim
tvoj prestol! / Tebi, ki si
žrl srce in sesal brizg
moje duše.

(Debeljak, 1944:7)

— se Prijatelju izkaže, da je »prišel Kasprovicz, po izobrazbi glasnik svobodomi-
selstva in socialnih gesel, do religioznosti in mistike povsem elementarno, potom svojih
prirujenih in tesnih zvez s kmetom, od nature religioznim«, pri čemer je postala
»njegova duša silno napeta struna, katero začno pretresati globoka doživetja nove
čustveno-intuitivne orientacije v smeri v notranjost, v oni smeri, ki je poleg čutnega
organizma glavna smer neoromantizma in simbolizma (Prijatelj, 1923:90—91; podčrtal
T. P.), Debeljaku pa se ob njem odpre »nov krog Kasproviczevega življenja«, ki ga
»oddaljuje od socialističnega češčenja množic in od materializma takratnih doktrin;
ob ljubezni in pod vplivom gorá (ciklus »Z gora«) prehaja v tipični dekadentni aris-
tokratizem« (Debeljak, 1936:169, 1944:7; podčrtal T. P.). V interpretacijah programa
je prisotna osnovna umetniškospoznavna orientacija dobe, ki ji ocenjevalca pripadata:
z Daraszevo (1982:122) posplošitvijo bi jo bilo mogoče poimenovati takole: pri Pri-
jatelju gre za modernistični esteticizem kot gibalno umetnosti in kriterij ocenjevanja
umetniškega dejstva, pri Debeljaku za ekspresionistični etični imperativ v isti funk-
ciji. Slogovne in problemske premike v Kasproviczevi poeziji opaža in razlaga Rozka
Stefan v drugačnih kategorijah: upošteva namreč kulturne kontekste v tedanji Evropi
in ugotavlja »realizem Kasproviczevih pozitivističnih pesmi«, ki je blizu »sodobne
naturalistične drame (Hauptmann)«, in modernizem, ki ni samo »v pesniški lepoti
Kasproviczevih slik iz narave, ampak tudi v izražanju bolečine in trpljenja« (Stefan,
1954:725, 1960:316—317).

Kljub različnemu nazorskemu in znanstvenemu izhodišču obravnavajo vsi trije
slovenski razlagalci Kasproviczevo poezijo kot sklenjeno, izoblikovano, dokončno iz-
delano književno dejstvo, v katerega okvirih je mogoče določati idejne in izrazne
spremembe in mutacije ter jih navznoter povezovati z avtorjevo biografijo, nazven
pa ob sintetični (vrednostno praviloma afirmativni) oceni z izbranim evropskim
kulturnim kontekstom; pri obravnavanju formalne plati Kasproviczeve poezije segajo
v izročilo poljske književnosti: Prijatelj (1923:96) in Debeljak (1936:167, 1944:5) se
sklicujeta na Mickiewicza, Stefanova (1954:726—727, 1960:317—318) pa spremembe
pesniške tematike funkcionalno povezuje z izborom tradicionalnega ali inovacijskega
verznega izrazila. Redko kdaj primerjajo Kasproviczevo liriko s sodasnim slovenskim
pesniškim snovanjem, npr. Debeljak vzporeja Kasproviczevim svetopisemskim rekvizit-
om Zupančičeve (1936:171, 1944:10), njegovi ljudski stilizaciji pa Cankarjeve pro-
gramske teze (1944:10).

Verznooblikovalne inovacije poimenujejo vsi trije raziskovalci s prostim (Prijatelj,
1923:94; Stefan, 1960:317) ali svobodnim verzom (Stefan, 1954:726, 1960:318),
njegove estetske učinke pa pojmujejo kot umetnostno sinkretično delovanje: »V formal-
nem oziru spominjajo pesmi Kasprovicza na cerkvene oratorije, na sonate Beetho-
vena, na Jobovo knjigo, na razodetje sv. Janeza in Dantejevo monumentalno plastiko.
/.../ Kakor iz ognjenika bruhajo njegovi verzi, v ogromnih brizgah se razlivajo sedaj
v grozeči, sedaj v pomirjajoči muziki. Razume se, da takšni poeziji najbolj prija

'prosti verz', ki ga Kasprovicz resnično zelo ljubi. Ritem njegove pesmi je pogosto strastno raztrgan, potem veličastno, svetopisemsko zanosen, v zadnjem času preprosto enostaven, tekoč kakor v pesmicah pastirčka, melodiozen v refrenih...« (Priatelj, 1923:94). — »Pesniška moč, ustvarjalna dinamika in slikovitost vizij /.../ je hrumela v duši Kasprovicza kot velika Beethovnova muzika, kot velika Vizija, vredna najmočnejšega modernističnega kista« (Debeljak, 1936:171). — »Vse to je podano v vulkanskih izbruhih, z veliko dramatično napetostjo in v najbolj svobodnem ritmu, ki je značilen za simbolistično poezijo, s svojo baročno natrpanostjo pa spominja na cerkveno glasbo na orglah« (Štefan, 1960:318). — Sinkretičnega učinka »prostega verza« pa avtorji ne povezujejo niti ne merijo z verzniimi postopki in kombinacijami v umetniškem izročilu preskušanih verzniih izrazil, ki v marsikakem primeru (če ne v celoti) prizivajo oblikovalno skušnjo poljske visoke romantike; »intertekstualnost«, ki umetniškemu besedilu določa v zavesti »tujega bralca« drugačno mesto, kot ga ima v domači književnosti (Nilsson, 1984: 524–525), je bila brščas vzrok »popolnoma sodobnega« branja in interpretiranja verzno inovacijskih Kasproviczevih pesemskih besedil pri slovenskih razlagalcih.

Prevod, ki — čeprav je tudi interpretacija — ne more tako dokončno in sklenjeno razložiti in povzeti celotnega pesniškega dela kot kritična in znanstvena refleksija, pa te vezi s tradicijo, posebno še, če ga pojmujemo kot izvorniku »zavezano interpretacijo« (Barańczak, 1975:47), močno razkriva. Zato bodi dovoljeno, da gradiva, ki nam je na voljo, ne razdelimo po kronološkem zaporedju (niti glede Kasproviczeve ustvarjalnosti niti glede nastajanja slovenskih prevodov), temveč ga strnemo ob verznooblikovalnih problemih, ki Kasproviczevo pesništvo približujejo in oddaljujejo poljskemu pesniškemu izročilu.

Modernistični sonet *Iz koč 1*, ki ga je Rozka Štefanova prevedla kot ilustracijo »realizma Kasproviczevih pozitivističnih pesmi« (Štefan, 1954:725), zadeva ob inovacijsko uvajanje »nesonetnega« verznege vzorca v stalno romansko pesemsko obliko, ki ga edina monografija, posvečena poljskemu sonetu, opaža takole: »V formalnem oziru je Kasprovicz zavrgel šablono in tradicijo ritma: ne zadoščata mu več enajsterec in trinajsterec, uporablja deseterec (v mestnih in vaških sonetih)« (Folkierski, 1925:237). Avtor žal ne pojasnjuje, da gre za manj produktivno, nesimetrično različico deseterca (4 + 6), ki mu je v poljskem pesništvu omejena raba izoblikovala specifično semantiko markiranega verznege izrazila: »Redkejša različica deseterca (4 + 6) oblikuje predvsem kitično nečlenjena, po navadi epska pesemska besedila« (Jasińska, 1956:286), sporadično se povezuje v sonete (Jasińska, 1956:271) ali oktave (Jasińska, 1956:272) in se redko pojavlja kot dramski verz (Jasińska, 1956:285). Inovativnosti izbora verznege izrazila prevod v slovenščino ne more ohraniti: sonet, pisan v trohejskem desetercu, ki je slovenska ustreznica poljskega nesimetričnega deseterca, se je namreč v slovenski književnosti pojavil že v tridesetih letih prejšnjega stoletja z Vrazovimi prevodnimi in izvirnimi soneti; striktno ohranjanje izvornikovega verznege vzorca v prevodu Rozke Štefan pa glede na stanje v sonetopisju slovenske moderne krepri pripadnost sonetnega besedila stilskemu obdobju; s tem ni povezana samo opazna stilizacija z arhaičnimi sklanjatvenimi končnicami v rimi —

Koče v vrsti na peščenem kraju, (1)
v rdečih rutah, pisanem sijaji, (8)

— temveč tudi redke zamenjave opisa realij (*vo koralomych sznurkach* 'v orglicah iz koral') s konvencionalno pesniško oceno (*o pisanem sijaji*), dramatizacija, ki zaznamuje spremembo splošne množine z individualno ednino, in domiselno ohranjanje povezovalne vloge rime in njene vezi s celotnim verzom, čeprav z drugimi slovničnimi sredstvi: *życie — obficie* (življenje — obilno) → *żitljenje — blestnienie*.

Podobna metrična zvestoba izvorniku je vpisana v Debeljakov prevod *Veronikinega prta*, ki ga je avtor podnaslovlil s *podoba na steklu*. S podnaslovom je izrecno poimenoval poetiko besedila iz zbirke *Moj svet*, v kateri so, kot je zapisal v posvetilu ženi, zbrane *godčevske viže* (melodie gęśliczkowe) in *podobice na steklu* (obrazki na szkle). Debeljakovo dosledno upoštevanje metričnega vzorca je zavestno: »S tema zbirkami (?), ki ju je celo krstil »poskočnice na gosli« /Debeljak v 1936:172 prevaja *melodie gęśliczkowe* samo s *poskočnicami*, Štefanova v 1960:320 pa s *pesmimi na gosli*/ in »podobe na steklo«, se je popolnoma zлил z verovanjem svojega poljskega ljudstva, opisujoč v rahlem humorju ter v ritmu narodnih plesov 'krakovjakov' in

preprostih štirivrstičnic brez besednega artizma svetniške like v taki preprostosti, kot bi jih tatranski ljudski rezbar ali slikar vrezal v les ali slikal na steklo« (Debeljak, 1940:10). Podprto pa je tudi z avtoriteto tedanje poljske vede o književnosti: »In prav te pesmi smatrajo poljski književni zgodovinarji (prof. L. Kolaczkowski) za višek njegove umetnosti, ki je danes sodobnejša kot kdaj koli prej, ter je predhodnica Zegadłowiczu prav tako kot Wittlinu in Tuwimu« (Debeljak, 1936:172). Štirivrstičnico, v kateri se rimata samo sode verza in je tretji verz osmerek, drugi trije pa šesteri (kitično izrazilo ima v poljščini izrazilo speven značaj), ohranja Debeljakov prevod tako konsekventno, da »prezre« direktni vstop lirskega subjekta v pesem, ki ga na metrični ravni signalizira »čisti« (štirivrstični šesterski) krakovjak:

Raz mi się zdarzyło —
Kto chce, niechaj wzdycha —
Ze mnie ogarnęła
Taka ludzka pycha.

A nekoč zgodi se —
kdor čē, naj verjame,
da napuhnjenost človeška
me vsega prevzame.

Opozoriti velja na domiselne rime:

Jaka wszystkich trapi
Niedola i troska
I że na świat jużnie zejdzie
Żadna litość Boska.

Kakšna skrb in briga
vsakega *napada*
in da zdaj k nam ne prihaja
nič več božja *gnada*.

Pot i pot — to los jest
Wszelkiego człowieka.
Každy gnie się pod swym krzyżem,
Golgota go czeka.

Žnoj in pot: usoda,
ki nas vse *udarja*,
vsak pod lastnim križem kleca,
čaka ga *Kalvarijska*.

Rima ima v Debeljakovem prevodu dvojno stilizacijsko funkcijo: stremi k žlahtni ljudski govoricu (*početi — na sveti*) in k vsakdanjemu mestnemu govoru (*se nahaja — podaja*), kar nobeno ne zanikuje poetike Kasproviczevega izvornika.

Trd oreh za prevajalca pa je navidezno preprosta Kasproviczeva pesem *W święta Aleluje*, ki verzni izrazili *Veronikinega prta* oblikuje v šestvrstičnice: predzadnji verz v vsaki kitici je osmerek, drugi so šesteri. Prvi štirje verzi oblikujejo ljudsko štirivrstičnico z rimanima sodima verzoma, zadnja pa sta dvostišje, v katerem se *Aleluje*, ki sklepa kitico, rima z glagolom v edninski tretji osebi: *myśpienuje* (5 ×), *wymachuje* (1 ×), *czuje* (1 ×), *zaintonuje* (1 ×), *przytakuje* (1 ×), *kiełkuje* (1 ×), s samostalnikom v imenovalniški množinski obliki *zboje* (1 ×) in z enako oblikovanim samostalniškim ljudskim reklom: *Czuje i Nieczuje* (1 ×). Dvostišje raznozložnih verzov je Debeljak v svojem prevodu, ki ga je naslovil *Aleluja*, zamenjal s trohejskim sedmierskim rastočim dvostišjem, v katerem se izrazilo *za/v Veliko noč* po šegi cerkvenega pasijona najpogosteje rima s sedanjškim deležem na -oč: *pozdravljajoč* (2 ×), *znak dajoč* (1 ×), *prebujajoč* (1 ×), *upajoč* (1 ×), *premišljuječ* (1 ×), *oriskajoč* (1 ×), *gredoč* (1 ×), *pritrjujoč* (1 ×), *kljoč* (1 ×), redko s samostalniško besedo v istem spolu, številu in sklonu *moč* (1 ×) ali s prislovom *nekoč*, ter dodal vsaki kitici refren *Aleluja*. Po zgledu slovenskih modernističnih modifikacij zlogovno-naglasnih verzniš vzorcev je le v enem primeru podaljšal vrstico s šibkim vzglasom:

Puka do okienka
I dziewczynę budzi:
»Wstań, już czeka na cię
Twój najpierwszy z ludzi!«
Dziewczę prawie się nie czuje
Na tę Aleluje.

V okno še potrka
mlademu dekletu:
»Vstani, pričakuje
Najdražji te na svetu.«
Dekle, zdaj premišljuječ,
poje za Veliko noč: Aleluja!

Podaljševanje verznege izgleda v tem primeru ne izhaja iz besedila izvornika, temveč je utemeljeno v verzem oblikovanju v književnosti, v katero je bilo besedilo prevedeno; ni pa tuja poetiki *Mojega sveta*, zlasti ne besedilom, ki so tako v *Knjigi ubogih* kot v obravnavani zbirki »odigrala bistveno vlogo pri uvajanju naglasne

verifikacije v poljsko pesništvo« (Dobrzyńska in Kopczyńska, 1979:8). Pisana so pretežno v trinaglasnem verzju, ki je pri Kasproviczu dosledno ženski in sedem- do devetzložjen, prizivajoč izročilo poljskega neregularnega silabizma (Dobrzyńska in Kopczyńska, 1979:16). V takem verzju je napisana tudi pesem *Przeprosiny Boga*, ki jo je Debeljak prevedel pod naslovom *Prošnja Bogu za odpuščanje* v svobodnejšem naglasnem verzju: omejitve na samo ženski izglas zaradi pesemsko-igrivega značaja besedila ni upošteval, zato se v njegovem prevodu vrstijo sedem- do enajstzložni trinaglasni verzi, med katerimi daljši po skušnji z dolgim naglasnim verzdom slovenskega ekspresionizma in avantgarde dvajsetih let nadomeščajo naglasne enote s skladenjsko in intonacijsko sklenjenimi segmenti:

»Dyć to nasz Pan Bóg, o raty!
O przepaszamy cię mile
Za głupia myśl nasza, że mógłbyś
Rzucić nas choćby na chwile.

Glej ga, saj to je naš Gospod Bog!
O, daj nam, daj odpustiti.
Neumna bila je že misel, da Ti
bi mogel nas kdaj zapustiti.

V dolgem naglasnem verzju slovenskega ekspresionizma in avantgarde dvajsetih let je tudi vzrok Debeljakovega specifično naglasnega prevajanja kombinacij tipičnih poljskih daljših cezurnih (enajsterca /5 + 6/, trinajsterca /7 + 6/, redkeje rastočega deseterca /5 + 5M/ ali dvanajsterca /7 + 5M/) s krajšimi (osmercem, sedmercem) ali kratkimi necezurnimi verzi (četvercem, petercem, šestercem), ki jim je raba vsakemu posebej ali v kombinaciji izoblikovala specifično pesniško semantiko. Debeljak po skušnji s prevajanjem Mickiewiczzeve *Ode na mladost* (o tem Pretnar, 1980/81:128–129, 1981:211–212), ki je po kombinaciji verznihi vzorcev, ne pa po njihovem zaporedju sorodna Kasproviczevim Himnam, pojmuje v prevodu himnu *Dies irae* in *Moje večerne pesmi* kot števno mero naglasno ali skladenjskointonacijsko enoto v verzih in polstijših in iz izvornika dobiva informacijo o njihovem številu. Zato je včasih njegova vrstica tudi za šest zlogov daljša od izvirne; kot izravnalno sredstvo pa se pojavlja v njegovih prevodih izglasna in notranja rima, ki je v izvorniku ni:

Łkajac, jęczac, grożac, klnac,
Poszarpane miecac skargi
Pędzi tuman ludźkich żadz.

stokajoč, ječeč, grozeč, kolnoč,
raztrgane tožbe vpijoč,
podi se vihar človeških besnoč.
(*Dies irae*, 257–259)

Której źrenice, jako dwie pochodnie → katere zenici kot dve plamenici (*Dies irae*, 29).

Broczac we łzach i przy jęców wtórze → v solzah krvaveče, v vzdihih ječeče (*Dies irae*, 23).

Pogostejši kot v izvorniku so v Debeljakovem prevodu deležniški stavki, pogostejše je tudi nenavadno besedišče; omeniti pa je treba, da metrično-kitične citate (zlasti ljudskih pesmi) Debeljak kot prevajalec Kasproviczevih Himn konsekvntno upošteva.

Fragment iz himne *Święty Boże święty mocny*, ki ga je prvič kot ilustracijo pesniške ideje (Stefan, 1954:726–727), drugič pa kot ponazoritev sinkretičnega učinka svobodnega ritma (Stefan, 1960:318–319) prevedla Rozka Stefan pod naslovom *Sveti Bože, sveti, močni*, kaže prevajalkino orientacijo v zlogovnonaglasni verz, ki pa ni tako dosledna kot v njeni redakciji Ludvikovega prevoda Mickiewiczzeve *Ode na mladost* (o tem Pretnar, 1980/81:128, 1981:210–211), ker tudi funkcionira drugače: je dokazano gradivo znanstvene teze in opisa v strokovnem besedilu.

Kasprovicz je v slovenski prevodni književnosti prisoten s pesniško knjigo, ki ga predstavlja kot modernističnega mistika (borilca z Bogom) in umirjenega izpovedovalca zblizanja s pravrednoto na človeško nezapleten način, v zavesti dela slovenskega bralstva pa je njegova prisotnost širša: pregled poljske književnosti in posamezne študije o njem in njegovi dobi ga predstavljajo kot človeka »iz ljudstva«, ki se je z izobrazbo, delom, talentom in veliko književno razgledanostjo povzpел v sam vrh evropske moderne.

Odnosnice

- Barańczak, Stanisław, 1975: »Przekład artystyczny jako 'samoistny' i 'związany' obiekt interpretacji«, *Z teorii i historii przekładu artystycznego*, ur. Jacek Bałuch. Krakov.
- Darasz, Zdzisław, 1982: *Od moderny do ekspresjonizmu. Z przemian świadomości literackiej w Słoweniji*. Wrocław.
- Debeljak, Tine, 1936: »Jan Kasprowicz (ob 10-letnici smrti)«, *Slovanski svet*, 1, št. 7—10. Ljubljana.
- , 1944: »Uvod o Janu Kasprowiczu«, *Jan Kasprowicz, Himne in podobe na steklu*. Ljubljana.
- Dobrzyńska, Teresa, & Zdzisława Kopczyńska, 1979: *Tonizm*. Wrocław.
- Folkierski, Władysław, 1925: *Sonet polski. Wybór tekstów*. Krakov.
- Jasińska, Maria, 1956: »Dziesięciozłogowiec«, *Sylabizm*, ur. Zdzisława Kopczyńska in Maria Renata Mayenowa. Wrocław.
- Kowalska, Urszula, 1983: »Model književnosti in kulture v službi narodu pri Ivanu Cankarju in Stefanu žeromskem«, *Obdobje simbolizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*, zv. 1, ur. Franc Zdravec. Ljubljana.
- Nilsson, Nils Ake, 1984: »A Translator's View of Edvard Kocbek«, *Obdobje ekspresionizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*, ur. Franc Zdravec. Ljubljana.
- Pomorska, Joanna, 1983: *Poljska drama na slovenskem odru*. (Tipkopis magistrske naloge.) Ljubljana.
- Pretnar, Tone, 1980/81: »Mladost, podaj mi krila«, *Jezik in slovstvo*, 26, št. 4. Ljubljana.
- , 1981: »Mladost, podaj mi krila«, *Pamiętnik Literacki*, 72, zv. 4. Wrocław.
- Prijatelj, Ivan, 1923: »Poezija 'Mlade Poljske'«, *Ljubljanski zvon*, 43, št. 2. Ljubljana.
- Štefan, Rozka, 1954: »O poeziji Mlade Poljske«, *Nova Obzorja*, 7, št. 12.
- , 1960: *Poljska književnost*. Ljubljana.

Tone Pretnar

Filozofska fakulteta v Ljubljani

MILICA GRKOVIĆ: IMENA U DEČANSKIM HRISOVULJAMA*

U Uvodnim napomenama čita se slijedeće: »Ova knjiga je proistekla iz doktorske disertacije Lična imena slovenskog porekla u Dečanskim hrisovuljama, koja je obranjena na filozofskom fakultetu u Beogradu 12. juna 1980. godine pred komisijom koju su sačinjavali akademik Pavle Ivić, akademik Asim Peco i prof. dr. Svetozar Nikolić. Nažalost, nedovoljna materijalna sredstva su onemogućila da se uvrsti veći deo rada u kome su etimološki obrađena sva lična imena, nadimci i patronimi« (7). Premda je djelo smanjeno silom prilika, ono je ipak pozamašno i predstavlja zaokruženu cjelinu. Vidi se to po naslovima njegovih poglavlja: Uvodne napomene, Formiranje onomastikona kod Slovena na Balkanu, Dečansko vlastelinstvo, Imena u Dečanskom vlastelinstvu, Imena slovenskog porekla, Neslovenska imena, Hibridne slovensko-neslovenske forme, Nadimci, Proeponimi, Antroponimija u toponimiji, Nekoliko napomena o jezičkim osobinama imena, Zaključak, Registar antroponima i patronima. M. Grković je poznata znanstvena poslenica, naslovljeno je djelo njezinom trećom knjigom i izmenarstva i, slobodno se može reći, najuspjelijom. Potpuno uvedena u struku, na ovaj je pothvat prionula spremno i odgovorno. O knjigama kao što su Imena u Dečanskim hrisovuljama ne može se opširno pisati zbog toga što su čvrsto utemeljena pa im se ne može prigovoriti ništa ozbiljno. Ostaje dakle tek je prikazati.

Cijeneci po uporbnoj literaturi, posebno novijoj, jednako domaćoj i tuđoj, zaključiti je kako autorica stoji na zasadama suvremenih gledanja na jezik. Stoga je požaliti što su izostala određena poglavlja njezine disertacije, osobito pak etimologija. Nadati se je da će se i taj dio pojaviti u skorijoj budućnosti. U pristupnom poglavlju uz ostalo je priložena i kratka povijest zapisivanja južnoslovenskih i slavonskih osobnih imena i zanimanje njima. Na čelo je stavila Vuka Karadžića. Na

* Institut za južnoslovenske jezike Filozofskog fakulteta u Novom Sadu, Novi Sad, 1983, 220 str.

sreću, najstarije bilježenje i tumačenje naših osobnih imena seže u XVIII. stoljeće, svodi se na osobu književnika, povjesničara i leksikografa Pavla Rittera Vitezovića. Doda li se kako je tek na početku XX. st. na svijetu počeo izlaziti prvi onomastički časopis (Namn och Bygd, 1915. u švedskome gradu Lundu), utvrditi je kako je na našem tlu dosta davno iskrsnulo zanimanje za nome, osjetno prije negoli u više evropskih naroda. U tom sigurno ne zaostasmo za Evropom! Unatoč svemu složiti se je s M. Grković kada tvrdi: »Problemi istorijske onomastike južnih Slovena samo su načeti. Bez svestranije obrade po oblastima i po vremenskim nivoima, bitne zaključke je teško donositi« (3). Tek smo dakle na početku. Potrebno je više ovakvih monografija da bi se moglo prijeći ka sintezi. Za žaljenje je da je u nas u prvj polovici XX. stoljeća onomastika bila zalegla, skoro bi se reklo namjerno zabačena u kut. Ni na jednome našem sveučilištu nije se gotovo ni spominjala. Sada hvatamo korak s onim narodnima gdje ovakva prijekida nije bilo.

Dečanske su hrisovulje nastale u prvj polovici XIV. stoljeća. Zapravo su to tri uzastopna popisa stanovništva u selima koja pripadahu samostanu u Dečanima. Donose oko 15 tisuća onomastičkih podataka i po tome se uvršćuju među najpotpunije stare spomenike takve vrste na cijelome slavenskom području. Po tadašnjem običaju u popisu se našla imena samo muških osoba. I to je — misli autorica — najveći nedostatak Dečanskih hrisovulja, tj. nepostojanje ženskih imena. Sama je svjesna da se to može nadoknaditi rekonstrukcijom prema muškim oblicima. U starim se hrvatskim spomenicima nalazi priličan broj i ženskih imena. I u većini primjera nade se njihov muški parnjak. Nije drukčije bilo ni u Srbiji u Srednjemu vijeku uprkos tomu što ženska imena nijesu bilježena. Jednako je stanje i u drugim slavenskim jezicima gdje su potvrđivana i ženska imena.

Na području Dečanskoga vlastelinstva obitavahu Srbi, Albanci i Vlasi. Dakako, većinu su činili Srbi. Srazmjerno se takvo stanje očituje i u njihovim osobnim imenima. To je već XIV. stoljeće, vrijeme kada se stara srpska država uzdiže prema svome vrhuncu. Budući da M. Grković rabi nazive albanska imena, vlaška imena, bilo bi normalno očekivati i naziv srpska imena. Za srpska imena redovito se susreće naziv »slovenska imena«. U skladu sa ovim vlaška bi se mogla okrstiti romanskim. Istina, ona ističe da su osobna imena što ih je nadijevalo srpsko stanovništvo veoma konzervativna, sačuvala su gotovo svoj praslavenski oblik, i s te bi strane to moglo stati. Međutim osim Hrvata, Crnogoraca i Srba u ostalih se slavenskih naroda ne slavenstvuje kada se što odnosi na razdoblja nakon Seobe. Otkako smo na Balkansko-molu otoku, otada nosimo svoj narodnosni odnosno nacionalni naziv.

Istovremeno je utvrđeno kako se najstarija osobna imena kriju u toponimima. I to bi bio njihov prvi sloj, drugi biva u patronimima, treći i najmlađi ujedno jesu osobna imena stanovnika Dečanskoga vlastelinstva što se našla u sve tri popisnice. Primjerice ojkonom *Bratonin dol* jestno svjedoči da je pos. pridjev *Bratonin* izveden od osobnog imena *Bratona*. Patronim *Bratoslavić* potječe od imena *Bratoslav*. U Akademijinu rječniku ovo se uzimalo u obzir u manjoj mjeri. Nije mnogo bolje stanje ni u većini kasnijih djela iz imenarstva. Ovome se može dodati podatak kada se osobno ime izvodi od drugog imena koje nije izravno (pismeno) potvrđeno kao npr. *Brateljin*, *Dranjehna* i sl. Premda, recimo, nije potvrde za oblik *Bratelj*, *Dranjeh*, oni su toliko prepoznatljivi da se moraju uzeti kao stvarni. Kada se sve ovo uzima u obzir u bilježenju osobnih imena, njihov broj se povećava.

U studiji je deset tabelarnih prijevoda stanja osobnih imena kako ih je donijela 2. i 3. inačica popisa. Vidi se po naseljima koliko je postotak srpskih osobnih imena, kršćanskih te ostalih. Jednako je učinjeno za vlaška i albanska naselja. Tabele su jasne i iscrpne.

Na svoj je način zanimljivo IV. poglavje, naslovljeno Imena slovenskog porekla. U njemu je izložena motivacija osobnih imena. Ovo je prvi slučaj obradbe motivacije naših starih imena. M. Grković se pozabavila uglavnom nesložnim (prostim) imenima. Složena su imena uključena ukoliko su se jednim svojim članom uklapala u jednu od motivacijskih skupina. Među njima je našla slijedeće skupine imena: po nazivima životinja, po nazivima ptica, po biljkama, u vezi s vatrom, po prirodnim pojavama, po metalima, po mjestu rođenja, zatim broj kao osnova za lično ime, srodstveni nazivi kao osnova za osobno ime, anatomski nazivi u imenima, imena po nazivu boja, s niječnicom, od opisnih pridjeva, bogonosna, slavenski panteon kao izvor imena, etnonimi uzeti za osobna imena, imena po društvenome položaju, po zanimanju, po nazivima predmeta, od apstraktnih pojmova, ostala zaštitna imena. Iznosim ih kako ih se vidjelo koliko je široka značenjska lepeza naših imena. U odnosu na suvremena

ova je donekle uža. Nedostaju tako imena po nebeskim tijelima, rijekama, jezerima i dr. Uz to nije malo primjera da stanovita osobna imena stoje na granici dvaju ili triju motivacijskih skupina. Grkovička je ovdje pokazala mnogo umješnosti i suptilnosti i temeljito poznavanje starih srpskih i slavenskih osobnih imena. Govoreći o zaštitnim (profilaktičnim) imenima pored drugoga kaže: »Ne bi bilo pogrešno tvrditi da u suštini većina ličnih imena sadrži neku nijansu profilaktičkog karaktera. To ne mora biti samo iskazivanje prave zaštite, nego i želje druge vrste (biti dobar, lep, mio, veliki, želeći, hvaliti itd.)« (43). Gornja tvrdnja cjelovito odgovara stvarnosti naročito kada se ima u vidu misaonost srednjovjekovnih ljudi. Ime se nije nadijevalo tek tako jer se vjerovalo kako osobno ime posjeduje moć koja djeluje na život njegova nositelja. Ni do danas u pokojim krajevima nije nestalo ovakvo vjerovanje, prije više stoljeća, ono bijaše općim.

Avtorica tvrdi da su u hrvatskome ili srpskom jeziku »zabeležena samo dva tročlana imena: *Dabižito* i *Dabislav*« (45). Bit će da ih je još nekoliko: *Bogdaslav*, *Zdemir* i *Zdeslav* (*S₆démir₆*, *S₆děslav₆* slož. od *s₆* + *dě* + *mir₆/slav₆*). — U određivanju osnovne slavenskih osobnih imena za predložak su uzeti Miklošič, Maretić i Svoboda, pisci što su u svome djelu obradili dotično poglavje. Držim kako je ispravno postupila, jer su oni sigurnim osloncem i kažiutom za svaki ovakav rad u slav. imenarstvu. Na primjer: »8. BOR — pugna⁵⁹ (Mikl. 37/249; Mar. 105; Svob. 71.) Složeno ime u DH *Borislav*. Skraćenice i izvedenice: *Bore*, *Borika*, *Borilo*, *Borić*, *Boriša*, *Boroje*, *Boruj*, *Borkan*.« Reklo bi se po »sustavu grozda«. Najprije složeno ime, potom njegove skraćence. Gdje nije slož. imena, stoje skraćence. No ovdje je tlo dosta klisko zbog neutralizacije izvedenica. Iste skraćence bivaju i od *Borimir*, *Borivoj* i *Branibor*, stoga se one ne smiju razumjeti kao da su isključivo postale od jedne navedene složenice. Nije manje važan ni drugi činitelj. Naime jednočlana se imena jednako izvode izravno od ovakvih kor. morfema. Tako *Bore*, *Borika*, *Borilo* itd. od kor. morfema *bor-*(iti se) i kraćenjem od *Borimir*, *Borislav* itd. Postupak M. Grković posve je opravdan i jedino moguć u ovakvu djelu, jer se ne zna je li npr. *Bore* postao od *Borislav* i dr. ili je izveden od *boriti* se. Nerijetko se pisci razilaze u tumačenju značenja pojedinih kor. morfema dvočlanih imena. U tome je najspornijim psl. *vit₆* (u imenu *Vitomir* i dr.). Budući da ga je Miklošič objesnio lat. *lucrum*, autorica je to prihvatila. Bilo bi bolje da se složila s T. Tazzyckim koji u tome nalazi značenje »gospodar, gospodin«. — Poslije ovoga slijedi nizanje imena po suf. morfema, dopunjak prethodnoga, i to na isti način. Slijedi pisce što su obradili sufiksalsnu tvorbu hrvatskih ili srpskih i slavenskih osobnih imena — Miklošiča, Maretića, Svobodu, Šimundića, i Zeljeznjakovu. U cijelosti su 103 suf. morfema. Najplodniji su: *-a*, *-ak*, *-an*, *-ilo*, *-in*, *-ko*, *-oje*.

Rečeno je kako u Deč. hrisovuljama postoje i tuda imena. Nađeno je nekoliko ilirsko-tračkih, albanskih, grčkih, germanskih, romanskih, mađarskih i kalendarskih. *Bunislav* i *Baloslav* uvršteni su među hibridna imena. Oдавno se tvrdi kako je *Bunislav* složen od rum. *bun* 'dobar' i *slava*. M. Grković smatra da je prvim članom rum. ime *Bun*. Tvrdnja je uvjerljiva, međutim gubi na snazi zna li se za poljske ojkonime *Bunowicy* (1257) i *Bunice* (1578) u kojima se nalaze osobna imena *Bun* i *Buna* izved. od kor. *bun-*(iti). U nas je u XIII. st. u Zadru tri puta potvrđeno ime *Buna*. A nije naodmet predočiti ni naše ojkonime *Bunčani*, *Bunčevac*, *Bunčići*, *Buneš*, *Bunić*, *Bunovi*, *Bunuša*, *Bunuševce*. Cini mi se da je *Baloslav* mogao doći od *Bajoslav* fonetičkim putem.

U nas je tek načeto pitanje nadimka. Nakon Radovana Vidovića sada se javila M. Grković. Jedno je kratko poglavje naslovljena Nadimci. Odmah se, naravski, sudara s pitanjem: što je u dalekoj prošlosti osobno ime što li nadimak? S današnjega gledišta našlo bi se više nadimaka, no s ondašnjega ih je sigurno manje. Uz to, teško je reći da u službeni ispravu ulazi nadimak namjesto imena. A kada se takav »nadimak« nađe i na drugoj strani, onda je gotovo sigurno kako se radi o osobnom imenu. Uzgred je spomenut krčki nadimak *Sechira*, tj. *Sekira*. No tvrdnja gubi na vrijednosti zbog toga jer opstoji staro češ. ime *Sěkyra*. Naš ojk. *Sikirevci* i prez. *Sikirica*, *Sikirić* navode na zaključak da je *Sechira* osobnim imenom.

Teoretskim je razmatranjima M. Grković vidno doprinijela razmatranju hrvatskih ili srpskih povijesnih nadimaka. M. Grković je uvela nov jezikoslovni naziv — proepnim. Objasnila ga je ovako: »Termin proepnimi pokriva kategoriju imena koja nisu prava prezimena, ali su na putu da to postanu« (101). Zapravo proepnimi su začeci stvaranja prezimena u Srba. Njihov je tijek prekinut turskom vladavinom. Uz osobno je ime išla odrednica (izuzevši nadimak) po podrijetlu, kakvoj tjelesnoj osobini, za-

nimanju, mjestu bivanja i sl., npr. *Zaharije Alpinjanin, Bjelobradić, Kovač* i dr. Tu su proeponimi od padežnih sintagmi: u *Boljoja sin Rahoje; sin mu Roman* te od posvojnih pridjeva: *Krajislav Negrojev brat*. Ipak ih je najviše na -ić kao *Bogdanović, Ivanović, Pavlović, Pobratović* i dr. Metronimi su veoma rijetki. Prijegled patronima dat je u postocima po naseljima u 14 tabela. Na koncu avtorica zaključuje kako su patronimi bili najbrojnijim odrednicama uz osobno ime, k tomu bio je i naslijeden. I dodaje: »U trenutku kada su administrativnim putem uzakonjivana prezimena, patronimi na -ić i -ović su bili najbliži toj funkciji« (109). Umjesno je upitati: jesu li patronimi vršili prezimensku službu? Odgovor je: jesu. Ali nijesu bili stalni; stvarani su od očeva imena i nijesu se predavali unuku. Upozorujem na ovo poglavlje stoga što pripomaže osvjetljenju stanovitih pitanja pri stvaranju prezimena u Hrvata.

Vraćajući se antroponimima u toponimiji, iznijet je podatak da je u Deč. hrisovuljama oko 500 toponima, od njih je 106 postalo od osobnih imena. Dakle jedna petina. Dotični podatak kaže mnogo. Akoli je to prosjekom za čitav prostor hrvatskoga ili srpskoga jezika, nije teško zamisliti koliko se imensko blago krije u njima. A to je — ne zaboravimo — najstariji sloj osobnih imena! Pripominjem kako ih je među njima 49 srpskoga podrijetla.

Na kraju je popis svih antroponima i patronima. Uza svaki bivaju potrebni registarski podaci. Ponajprije podrijetlo imena, potom koliko je puta zabilježeno u I. i II. inačici Deč. hrisovulja i na kojoj je stranici u dotičnoj knjizi. Iza pokojeg imena i patronima stoji da je slav. podrijetla ili pak tuđega. Možda se u određenim slučajevima kao što su *Bura, Guribradić, Hulj, Nemanja, Prodan, Trošanović* trebalo odlučiti za njihovo srpsko (slavensko) podrijetlo. Velim odlučiti, ali nije bez podloge ni drugačiji postupak.

Imena u Dečanskim hrisovuljama M. Grković vidnim su doprinosom hrvatskoj ili srpskoj staroj antroponimiji, jednako tako i slavenskoj. Zaželjeti je da što prije izide iz tiska preostali dio ove studije. Kako je objavljeno, pri kraju je posao na obradbi jezika Deč. hrisovulja. Kada bude dogotovljena i njihova toponimija, krug će se zatvoriti. Smatram da je za nju najpozvanija autorica naslovljena djela jer je već dobrim dijelom ušla u nju.

Mate Simundić
PA Maribor

POVOJNA KNJIZEVNOZGODOVINSKA SLOVENISTIKA NA POLJSKEM

Zapis ima pregleden značaj: njegov namen je prikazati razvojno pot poljske književnozgodovinske slovenistike po drugi svetovni vojni, opozoriti na delo poljskih slavistov na području slovenske književnosti in osvetliti tematiko, ki so se je najpogosteje lotevali; pri tem se bo skliceval samo na najpomembnejša dela, prikaz publikacij pa vsebuje priložena bibliografija za leta od 1946 do 1985.

Prva povojna poljska dela s področja slovenistike imajo samo informativen, populizatorski značaj in jih je zelo malo. V štiridesetih letih je izšlo komaj pet besedil, od katerih so bila samo tri natisnjena v slavističnem časopisju *Życie Słowiańskie*, ki ni bil namenjen samo vprašanjem književnosti in kulture, temveč splošnim informacijam o slovanskem svetu. Edino poljsko katedro, ki je bila v tem času namenjena raziskovanju književnosti zahodnih in južnih Slovanov, je na Jagelonski univerzi v Krakovu zasedal Tadeusz Stanisław Grabowski: na tej univerzi so namreč leta 1950 obnovili slavistiko kot samostojno študijsko smer s tremi usmeritvami: češko, bolgarsko in srbohrvaško filologijo. V književnozgodovinskih predavanjih pa je Grabowski vendarle upošteval slovensko književnost, dasiravno je v petdesetih letih na tem področju primanjkovalo strokovnih publikacij.

Ob stoletnici Mickiewiczeve smrti je objavil Tadeusz Stanisław Grabowski študijo *Mickiewicz wśród Słowiańców* (Mickiewicz med Slovenci). Avtor, ki je stopil na slovenistično znanstveno pot že skoraj desetletje pred prvo svetovno vojno (razpravo o Aškercu je objavil leta 1906), se je zdaj lotil problema recepcije Mickiewiczeve poezije pri slovenski romantični generaciji: upošteval je prevode in idejne vplive poljskega pesnika v Sloveniji (Prešeren, Cop, Vraz) in opozoril na poznejše prevode in obravnave (Molè, Debeljak, Štefanova).

Drugi avtor, na katerega je v tem poročilu treba opozoriti in ki je v petdesetih letih pomemben za razvoj poljske slovenistike, je Slovenec, ki se je za stalno naselil v Krakovu — Vojeslav Molè. Njegove prisotnosti v poljski slavistiki ni mogoče prezreti (zadnja leta pred vojno je bil celo predstojnik krakovske slavistike): po študiju umetnosti zgodovinar je dolga leta predaval na Jagelonski univerzi zgodovino umetnosti slovanskih narodov, mikala pa ga je tudi književnost, zlasti slovenska moderna, ki ji je kot pesnik tudi sam pripadal. Njegova razprava *Spoleczne oblicze sloweiskiej moderny* (Družbena podoba slovenske moderne) je rezultat teh njegovih povojnih književnih afinitet: v njej obravnava družbenozgodovinski in kulturni položaj v Sloveniji na prelomu stoletja, ko so začeli razgibavati slovensko književnost Cankar, Kette, Zupančič in Murn. V tem delu je, kot opozarja že naslov, eksponiran predvsem sociološki vidik.

Molè pa je tudi pisec uvoda v izbor Cankarjevih novel *Kasztan osoblinego gatunku* (Kostanj posebne sorte), ki je izšel 1959 v Varšavi. Uvod je celostna obravnava Cankarjeve ustvarjalnosti, njegovega idejnega stališča do problematike obdobja ter značilnih lastnosti njegovega umetniškega oblikovanja in tematike njegovih del.

Pesniško ustvarjanje Vojeslava Moleta je v začetku šestdesetih let obravnaval Tadeusz Stanisław Grabowski v članku *Oblicze poetyckie Wojstawa Molè* (Pesniška podoba Vojeslava Moleta).

Oživitev v poljsko-slovenskih stikih je opaziti v šestdesetih letih, ko mlajši rod poljskih slavistov začenja obiskovati Ljubljano in se bolj sistematično lotevati slovenske književnosti, hkrati pa je v začetku desetletja začel z rednim delom tudi lektorat slovenskega jezika na Jagelonski univerzi; tu si tudi prizadevajo vzgajati zgodovinarje slovenske književnosti.

Književni časopisi so v šestdesetih letih najprej prinašali recenzije slovenskih polonističnih del in slovenskih prevodov iz poljske književnosti. Veliko pozornosti je bilo posvečeno izdaji *Poljske književnosti* Rozke Štefanove in antologiji *Poljska lirika dvajsetega stoletja*, ki jo je prevedel Lojze Krakar. Ugodna poročila o nji so prinesla tako pomembna znanstvena in kulturna glasila, kot so: *Pamiętnik Słowiański*, *Ruch Literacki* in *Twórczość*. Ob recenzijah slovenskih polonikov pa so se v tem času začela pojavljati tudi prva poročila o slovenskih znanstvenih delih, zlasti teatroloških (Kreft, Moravec, Sajakova, Traven).

Obravnavano desetletje, natančneje — njegova druga polovica, je prineslo tudi tri izvirne slovenistične razprave, od katerih sta dve napisala Slovenca, ki sta bila v tem času lektorja slovenskega jezika na Jagelonski univerzi v Krakovu, tretja pa je delo poljske slovenistke, diplomantke krakovske slavistike. To so dela: *Parę słów o Kocbeku* (Nekaj besed o Kocbeku) Katarine Salamun-Biedrzyckie, *Glównne nurty rozwojowe w dramacie sloweńskim po drugiej wojnie światowej* (Glavne razvojne smeri v slovenski dramatikii po drugi svetovni vojni) Franca Drolca in *Wczesna twórczość dramatyczna Ivana Cankara* (Zgodnje dramsko ustvarjanje Ivana Cankarja) Jolante Groo-Kozak. Razpravi Jolante Groo-Kozak in Franca Drolca sodita v sklop primerjalnih raziskav slovenske dramatike v dvajsetem stoletju na krakovski slavistiki. Drolc je zasignaliziral celo vrsto problemov sodobne slovenske dramatike, poskusil izoblikovati njeno tipologijo, obravnaval tematiko in predstavljeni svet najpomembnejših del, predstavil pa je tudi najpomembnejše ustvarjalce povojnega časa (Bora, Torkarja, Zmaveca, Zupančiča, Javorška). Jolanta Groo-Kozak je natančno analizirala idejno in umetniško plast prvih štirih Cankarjevih dram (od *Romantičnih duš* do *Kralja na Betajnovi*) in ugotovila v njih zlasti soglasje z ibsenovskim vzorcem. Delo zasluži posebno pozornost tudi zato, ker je bilo natisnjeno v reprezentativnem zborniku razprav, ki so ga poljski slavisti posvetili 6. mednarodnemu slavističnemu kongresu v Pragi. Objava v njem je bila torej prva predstavitev mlade krakovske slovenistke širšemu forumu.

V sedemdesetih letih in v našem desetletju se poljska slovenistika razvija bolj dinamično in sistematično: povečuje se število strokovno pripravljenih slavistov na krakovski, varšavski in tudi šlezijiški (katoviški) univerzi, ki se lotevajo vse bolj ambicioznih tem raziskovanja in obravnav.

Tudi slovenski prevodi poljske romantične (Słowacki, Mickiewicz, vključno z *Gośpodom Tadejem* v prevodu Rozke Štefanove) in novejšje poezije niso brez odmeva v poljskem kulturnem in strokovnem časopisju, recenzijo doživita poljski antologiji slovenske novelistike in poezije, periodični tisk poroča o zbirkah posameznih pesnikov, zlasti o Prešernu v prevodu in s predgovorom Mariana Piechala, iz sodobnega slovenskega pesništva pa o Tomažu Salamunu, ki ga je v prevodu Katarine Sala-

mun-Biedrzycke predstavil poljskemu bralstvu Julian Kornhauser. Med poljskimi izdajami slovenske književnosti pripada posebno mesto antologiji slovenske poezije, ki je z uvodom Józefa Magnuszewskega izšla v prevodni seriji Biblioteke Narodowe: uvod namreč ni samo informativen pregled narodovega pesniškega ustvarjanja, temveč temeljita in vsestranska študija o razvojnih poteh slovenske poezije in o njeni zgodovinski pogojenosti.

V tem času so med polono-sloveniki izšle tri kontaktološko-recepcijske razprave (Prešeren in Cankar na Poljskem ter Przybyszewski na Slovenskem), velika večina slovenističnih del pa obravnava izbrane probleme slovenske književnosti 19. in 20. stoletja. Primerjalne študije se ne koncentrirajo več samo ob genetskih vezeh, temveč se lotevajo predvsem kontrastivne tipologije obravnavanih pojavov. Nedvomno pa so dela te vrste pospešili ljubljanski strokovni in znanstveni simpoziji, na katere so od leta 1976 vabljeni tudi poljski slovenisti iz Krakova, Katovic in Poznanja (vsi diplomantje krakovske slavistike). Njihovi prispevki izhajajo v slovenščini (izjemoma v srbohrvaščini) v ljubljanskih zbornikih, nekateri pa so v poljskem izvirniku objavljeni tudi v poljskih strokovnih periodičnih publikacijah.

Večina teh del se koncentrira okoli problemov slovenske moderne, vprašanj ekspresionizma in avantgarde dvajsetih let; redkeje pa se lotevajo starejših obdobij in najnovejše književnosti. Na izbor problematike namreč vpliva tudi tematika vsakoletnega simpozija. Preglejmo posamezne prispevke v časovnem zaporedju po književnih obdobjih.

Problematika obdobja razsvetljenstva za poljske sloveniste ni najbolj privlačna. S tega področja imamo samo eno delo: razpravo *Model poljskega in slovenskega razsvetljenstva in vprašanje književnih tokov* Marie Bobrownickej. Avtorica obravnava različne dejavnike, ki znotraj modelne strukture razsvetljenske književnosti ločijo poljsko obdobje od slovenskega: gre predvsem za drugačnost sociološke geneze obravnavanih književnosti, ki vpliva na razlike v estetiki in funkciji književnih dejstev v družbenem življenju obeh narodov. Tudi romantika ni doživela temeljitejše obravnave, razen že omenjenega Piechalovega uvoda v poljsko izdajo Prešernovih poezij, Pretnarjevih verzoloških člankov in semiotičnega razpravljanja Marie Dabrowske-Partyke.

Študij slovenskega realizma pa je prinesel dve razpravi Stefana Bratkowskega o družbenem in kulturnem položaju Slovencev v tem obdobju ter dve deli o slovenski književnosti in kritiki tega časa: *Književnozvrstni problemi slovenskega realizma* Marie Bobrownickej in *Levstikov književnozgodovinski nazor* Zdzisława Darasza. Bratkowski je naglasil vlogo ekonomskih dejavnikov in konsekventno organizacijsko aktivnost Slovencev pri rasti narodove kulture in opozoril na vrsto pozabljenih ali v poznejših obravnavah prezrtih pomembnih Slovencev. Študija Bobrownickej je pogled na obravnavano obdobje skozi prizmo zvrstnostne tipologije in refleksije o posebni vlogi zvrsti, ki za realizem niso tipične. Darasz pa se je lotil analize Levstikovega raziskovalnokritičnega aparata ter ocene pomena pojmov in kriterijev, ki jih je Levstik uvedel v slovensko kritiko in književno zgodovino.

Najraje in najpogosteje se poljski slovenisti lotevajo problematike slovenske moderne. Omeniti velja predvsem monografijo Zdzisława Darasza *Od moderny do ekspresjonizmu. Z przemian świadomości literackiej w Słowenii* (Od moderne k ekspresjonizmu. O spremembah književne zavesti v Sloveniji). Na osnovi te razprave je avtor leta 1980 dosegel doktorski naslov na Jagelonski univerzi v Krakovu kot prvi poljski specialist za slovensko književnost. Razprava obravnava najbolj bistvene probleme obdobja in prikazuje razvojno dinamiko moderne od začetkov do stika z ekspresionizmom. Daraszovo knjigo je mogoče pojmovati kot novo in pomembno sintezo slovenske moderne, ker je novatorska v problemski plasti in teoretično dobro podprta. Ob monografiji je Darasz objavil nekaj člankov in razprav o tem obdobju: o ljubzenski liriki slovenske moderne, o modernističnih koreninah slovenskega ekspresionizma in o Župančičevi vlogi pri njegovem oblikovanju.

Splošno književno problematiko obdobja obravnavajo članki *Slovenska moderna in kategorije književnih tokov* Marie Bobrownickej, *Rola czasopism »Ljubljanski zvon« oraz »Dom in svet« w szerzeniu modernistycznych kierunków literackich* (Vloga ljubljanskega zvona in Doma in sveta pri razširjanju modernističnih književnih smeri) Jolante Groo-Kozak in *Slovenske spodbude slovenske moderne* Aleksandre Stankowicz. Prvo teh del obravnava vprašanje modernističnih književnih smeri v slovenski književnosti, osvetljuje njihovo intenzivnost in prikazuje njihove lokalne mu-

tacije, druga dva prispevka pa prinašata podrobnejšo interpretacijo najpomembnejših periodičnih publikacij s stališča problema, ki ga zastavlja naslov.

Posebno veliko število razprav je posvečenih Ivanu Cankarju. Bobrownicka se je lotila vprašanja njegovega dramskega oblikovanja in poudarila formalno strukturo posameznih del, opozorila je na spremembo modela: od naturalistične dokumentacije k lirski pesniški drami, pa tudi na analogije z umetniškimi spremembami v evropski dramatik. Prozi Ivana Cankarja je posvetila dva članka Maria Dabrowska Partyka, ki je predlagala branje njegovih del »tradiciji navkljub«, kar pomeni: ne kot del družbeno angažiranega pisca, temveč tenkočutnega ironičnega oblikovalca. S takim pogledom se ujema tudi besedilo Alicje Pakulanke *Besedna in besedilnoorganizacijska komika v Cankarjevi kratki prozi*. Posebno zanimiva pa je v tem kontekstu primerjalna študija *Model literature in kulture v službi narodu pri Ivanu Cankarju in Stefanu Zerovskem* Urszule Kowalske; v njej je avtorica rekonstruirala imanentno Cankarjevo misel o družbeni funkciji književnosti in umetnosti v času pritiskov na narod.

Tudi Župančič je doživel nekaj analitičnih obravnjav. Sem sodi že omenjeno Daraszevo razpravljanje o ekspresionističnih prvih v Župančičevem pesništvu, pa tudi njegova primerjalna študija *Ritem kot izraz svetovnega nazora: Župančič in Leśmian* in temeljita razprava Marie Bobrownicke o dramski strukturi *Veronike Deseniške*.

Obravnave slovenske književnosti iz obdobja med svetovnima vojnama so usmerjene v glavnem na poezijo, zlasti na Podbevškovo, Vodnikovo, Kosovelovo in Voduško. Izšli pa sta tudi dve razpravi o tedanji prozi, ena o dramatik in končno članek o pojmovanju »nove umetnosti«, v katerem Zdzisław Darasz razsvetljuje proces oblikovanja definicij »nove umetnosti« v književnokritični misli tega časa.

Vsa druga dela imajo bolj specifičen značaj, ker zadevajo konkretna književna dejstva. Na prvem mestu je treba omeniti knjigo Katarine Salamun-Biedrzycke *Poezija Antona Podbevška i Antona Vodnika. Zmiana wizji świata* (Poezija Antona Podbevška in Antona Vodnika. Sprememba vizije sveta). Podnaslov najbolje karakterizira problemsko dominantno: avtorica je mnenja, da prav specifična »vizije sveta« loči avantgardno pesništvo od tradicionalnega. Pesnikoma je Salamun-Biedrzycka posvetila tudi posebne razprave.

Daraszeva študija o Kosovelu in Vodušku se loteva vprašanja postmodernistične umetniške zavesti pesnikov in jo je mogoče pojmovati kot nadaljevanje njegove monografije o moderni. Najnovejši prispevek o slovenski poeziji med svetovnima vojnama je analiza stilistične konvencije Kosovelovih pisem izpod peresa Alicje Pakulanke.

Problematiko proze tega obdobja obravnava Ewa Świżewska v članku o romanu *Sentpeter* Juša Kozaka in Katarina Salamun-Biedrzycka v razpravi o Grumovi prozi: prva želi z analizo umetniških postopkov prikazati razliko med tradicionalno in novotarsko prozo, druga osvetljuje evolucijo pripovednih oblik v celotnem Grumovem proznem ustvarjanju.

Edino delo o slovenski dramatik v obdobju med svetovnima vojnama je razprava *Slovenska drama med svetovnima vojnoma in glavne tendence evropske dramatike* Marie Bobrownicke, v kateri opozarja avtorica na oscilacijo slovenskih dramskih oblik med lirizacijsko in epsko tendenco, ki v tem času zaznamujeta svetovno dramatiko.

Redkejša so dela o sodobni slovenski književnosti; sem sodijo: Daraszeva študija o ustvarjalnosti Primoža Kozaka, Kornhauserjeva predstavitev Tomaža Salamuna, interpretacija zgodovine v Zupanovem *Menuetu za kitaro na petindvajset streliv* Urszule Kowalske in zapisi o slovenski književnosti v *Literaturi na svięcie* izpod peresa Joanne Pomorske in Katarine Salamun-Biedrzycke. Zunajknjiževno in obknjiževno sedanjost narodne (samo)zavesti zadeva razmišljanje Katarine Salamun-Biedrzycke *O specyficie dziesiejszej słoweńskiej świadomości narodowej. Próba wytlumaczenia jej genezy* (O specifičnosti današnje slovenske narodne zavesti. Poskus razlage njene geneze). Ne gre pa zanemariti tudi recenzij sodobnih slovenskih znanstvenih del s književnega in književnozgodovinskega področja (Pirjevec, Mitrovičeva, Simpozij o Ivanu Cankarju itd.), ker tudi publikacije te vrste pričajo o delu in zanimanju poljskih slavistov za slovenistične probleme.

Na koncu velja omeniti še doktorsko dizertacijo o slovenski ekspresionistični prozi, ki je prijavljena na Jagelonski univerzi v Krakovu, in redne letne slovenistične študentovske konference, ki jih je organiziral lektor slovenščine Tone Pretnar.

Kot je videti iz tega kratkega pregleda, se poljska književnozgodovinska slovenistika krepi in dinamizira. Ni še čas, da bi jo dokončno ocenili, ker je proces njenega razvoja še v toku. Vidni pa so že nekateri dosežki te najmlajše slavistične discipline pri nas: doktorati, prvi knjižni monografiji, stalna udeležba poljskih slavistov na ljubljanskih simpozijih in naraščajoče število objav znanstvenih in raziskovalnih del.

Bibliografija

(V bibliografiji so upoštevana dela slovenskih slavistov, ki so izšla na Poljskem in v poljščini. Dela poljskih avtorjev pa so naštetá v njej ne glede na to, kje in v kakšnem jeziku so bila objavljena.)

- ad, *Współczesna poezja polska po słoweńsku* (rec.), *Twórczość*, 1963, št. 10.
- Babula, Elżbieta, *Modalni glagoli v izvornem besedilu Mickiewiczzevega Gospoda Tadeja in njihovi ustrezniki v slovenskem prevodu*, *Jezik in slovstvo*, 26/1980—81, št. 3.
- Balbus-Kucia, Maria, *Slovani v svetu antinorm Stanisława Przybyszewskiego* (rec.), *Slavistična revija*, 31/1983, št. 3.
- Bazielich, Wiktor, *Stulecie poematu* (Jurčič), *Odra*, 1947, št. 22.
- Bobrownicka, Maria, *Historia literatury polskiej po słoweńsku* (rec.), *Ruch Literacki*, 1963, št. 4.
- Bobrownicka, Maria, *Iz problematike Cankarjevega dramskega oblikovanja*, v: Simpozij o Ivanu Cankarju, Ljubljana 1977.
- Bobrownicka, Maria, *Iz problematike Župančičevega dramskega oblikovanja*, v: Oton Župančič: Simpozij 1978, Ljubljana 1979.
- Bobrownicka, Maria, *Slovenska moderna in kategorije književnih tokov*, v: Obdobje realizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi, Ljubljana 1982.
- Bobrownicka, Maria, *Model poljskega in slovenskega razsvetljenstva in vprašanje književnih tokov*, v: Obdobje razsvetljenstva v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi, Ljubljana 1979.
- Bobrownicka, Maria, *Slovenska moderna in kategorije književnih tokov*, v: Obdobje simbolizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi, Ljubljana 1983.
- Bobrownicka, Maria, *Słoweńskie teatralia* (rec.), *Pamiętnik Słowiański*, 18/1968.
- Bobrownicka, Maria, *Z zagadnień warsztatu dramaturgicznego Ivana Cankara*, *Pamiętnik Słowiański*, 27/1977.
- Bobrownicka, Maria, *Z zagadnień warsztatu dramaturgicznego Otone Župančiča*, *Pamiętnik Słowiański*, 29/1979.
- Bobrownicka, Maria, *Slovenska drama med svetovnima vojnama in glavne razvojne tendence evropske dramatike*, v: Obdobje ekspresionizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi, Ljubljana 1984.
- Bratkowski, Stefan, *Najdłuższa noc Słomęćóm*, *Tygodnik Powszechny*, 1982, št. 43.
- Bratkowski, Stefan, *Robotnicy narodowej sprawy*, *Tygodnik Powszechny*, 1982, št. 44.
- Cirić, Bronisław, *Czerwona muza poety-kapłana* (Aškerc), *Twórczość*, 1956, št. 4.
- Dabrowska-Partyka, Maria, *Ivana Cankara sen o rzeczywistości*, spremna beseda k: Cankar, Widok z pudełka i inne opowiadania, Krakow 1981.
- Dabrowska-Partyka, Maria, *Motywacje istinitosti pripovjedanja kao eksponent umjetničke evolucije*, v: Obdobje realizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi, Ljubljana 1982.
- Dabrowska-Partyka, Maria, *Semiotički problem »početka« u nacionalnoj kulturi i problem književno-povijesnog procesa*, v: Obdobje romantike v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi, Ljubljana 1981.
- Dabrowska-Partyka, Maria, *Suременно čitanje Cankarove proze*, v: Obdobje simbolizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi, Ljubljana 1983 (2. zvezek).
- Dabrowska-Partyka, Maria (ur.), *Interpretacja literacka na terenie zachodniej i południowej słowiańszczyzny*. Antologia, Krakow 1981.
- Darasz, Zdzisław, *A. Mickiewicz: Gospod Tadej* (rec.), *Ruch Literacki*, 1976, št. 3.
- Darasz, Zdzisław, *Antologija poezji słoweńskiej* (rec.), *Ruch Literacki*, 1976, št. 3.
- Darasz, Zdzisław, *J. Stowacki: Lirika* (rec.), *Ruch Literacki*, 1975, št. 3.
- Darasz, Zdzisław, *Leptikow književnozgodovinski nazor*, v: Obdobje realizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi, Ljubljana 1982.

- Darasz, Zdzisław, *Liryka erotyczna słoweńskiej moderny*, v: *Modernizm w literaturach słowiańskich*, Wrocław 1973.
- Darasz, Zdzisław, *Mickiewicz »Wiersze i poematy« po słoweńsku* (rec.) *Ruch Literacki*, 1972, št. 2.
- Darasz, Zdzisław, *Między filozofią a polityką. O dramatach Primoža Kozaka*, v: *Dramat i teatr narodów słowiańskich w XX wieku*, Wrocław 1979.
- Darasz, Zdzisław, *Między filozofią a polityką. O dramatach Primoža Kozaka* (povzetek), v: *Sprawozdania z posiedzeń Komisji PAN*, 1977.
- Darasz, Zdzisław, *Na przedpolu słoweńskiej moderny*, v: *Sprawozdania z posiedzeń Komisji PAN*, 1980.
- Darasz, Zdzisław, *Od moderny do ekspresjonizmu. Z przemian świadomości literackiej w Słowenii*, Wrocław 1982.
- Darasz, Zdzisław, *Problem ekspresjonizmu o Župančičevi liriki*, v: *Oton Župančič: Simpozij 1978*, Ljubljana 1979.
- Darasz, Zdzisław, *Problem ekspresjonizmu w liryce Otona Župančiča*, v: *Sprawozdania z posiedzeń Komisji PAN*, 1979.
- Darasz, Zdzisław, *Przełom modernistyczny w Słowenii*, v: *Sprawozdania z posiedzeń Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk*, 1972, št. 1.
- Darasz, Zdzisław, *Ritem kot izraz svetovnega nazora: Župančič in Leśmian*, v: *Obdobje symbolizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*, Ljubljana 1983 (1. zvezek).
- Darasz, Zdzisław, *Simpozij o Ivanu Cankarju* (rec.), *Pamiętnik Słowiański*, 29/1979.
- Darasz, Zdzisław, *Z problemów ekspresjonizmu w liryce Otona Župančiča*, *Pamiętnik Słowiański*, 30/1980.
- Darasz, Zdzisław, *Z przemian świadomościowych w literaturze słoweńskiej po modernie: Vodusek i Kosovel*, v: *Literatury słowiańskie w okresie awangardowego przełomu*, Wrocław 1979.
- Darasz, Zdzisław, *Iskanje formule »nove umetnosti« v slovenski literarni publicistiki ekspresionističnega desetletja*, v: *Obdobje ekspresjonizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*, Ljubljana 1984.
- Drobc, Franc, *Glówne nurty rozwojowe w dramacie słoweńskim po drugiej wojnie światowej*, *Pamiętnik Słowiański*, 17/1967.
- Frančić, Vilim, *Francè Prešeren, Życie Słowiańskie*, 1949.
- Gordziejewski, Andrzej, *Mickiewicz i Słowacki po słoweńsku* (rec.), *Literatura na świecie*, 1975, št. 6.
- Grabowski, Tadeusz Stanisław, *Mickiewicz wśród Słowiańców*, *Pamiętnik Słowiański*, 6/1956.
- Grabowski, Tadeusz Stanisław, *Oblicze literackie Wojława Molè*, *Pamiętnik Słowiański*, 12/1962.
- Groo, Jolanta, *Polonica słoweńskie* (rec.), *Ruch Literacki*, 1963, št. 4.
- Groo, Jolanta, *Słoweńska antologia liryki polskiej* (rec.), *Ruch Literacki*, 1964, št. 4.
- Groo-Kozak, Jolanta, *Rola czasopism »Ljubljanski zvon« oraz »Dom in svet« w szerzeniu modernistycznych kierunków literackich*, v: *Modernizm w literaturach słowiańskich*, Wrocław 1973.
- Groo-Kozak, Jolanta, *Wczesna twórczość dramatyczna Ivana Cankara*, v: *Z polskich studiów slawistycznych*, seria 3, zvezek 2, Warszawa 1968.
- Kawecka, Zofia, *Najznakomitszy poeta słoweński (Župančič)*, *Polska Zachodnia*, 1948, št. 25.
- Kornhauser, Julian, *Antologia noweli słoweńskiej* (rec.), *Literatura na świecie*, 1975, št. 6.
- Kornhauser, Julian, *Postowie*, v: *Tomaž Šalamun, Wiersze*, Kraków 1979.
- Kornhauser, Julian, *Tomaž Šalamun i slovenačka avangarda*, *Književna reč* 1980, št. 146.
- Kowalska, Urszula, *Janusowe twarze historii*, *Literatura na świecie*, 1981, št. 2.
- Kowalska, Urszula, *Janusova obraza zgodovine*, v: *Vitomil Zupan, Menuet za kitaro na petindvajset strelav*, Ljubljana 1984 (v tisku).
- Kowalska, Urszula, *Model literature in kulture v službi narodu pri Ivanu Cankarju in Stefanu Zeromskem*, v: *Obdobje symbolizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*, Ljubljana 1983 (1. zvezek).
- Kupiszewski, Władysław, *Liryka polska po słoweńsku* (rec.), *Pamiętnik Słowiański*, 15/1965.

- Magnuszewski, Józef, *Wstęp*, v: Antologija poezji słoweńskiej, Wrocław 1973.
- Medyńska, Wanda, *Recepcja twórczości Franceta Prešerna v Polsce*, v: Polsko-jugosłowiańskie stosunki literackie, Wrocław 1972.
- Molè, Wojślaw, *Oblicze społeczne słoweńskiej moderny*, v: Sprawozdania z czynności i posiedzeń PAU, 1950.
- Molè, Wojślaw, *Oblicze społeczne słoweńskiej moderny*, Pamiętnik Słowiański, 3/1952.
- Molè, Wojślaw, *Wstęp*, v: Ivan Cankar, Kasztan osobliwego gatunku, Warszawa 1959.
- Oczkowa, Barbara, *Jezikoslovní nazor v Levstikovih Napakah slovenskega pisanja*, v: Obdobje realizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi, Ljubljana 1982.
- Oczkowa, Barbara, *Slovenizmi v zgodnjem Vrazovem hrvaškem pesništvu*, v: Obdobje romantike v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi, Ljubljana 1981.
- Okuljar, Zdzisław, *Słoweńcy o Mickiewiczu*, Życie Słowiańskie, 1946, št. 6.
- Pakulanka, Alicja, *Besedna in besedilnoorganizacijska komika v Cankarjevi kratki prozi*, v: Obdobje symbolizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi, Ljubljana 1983.
- Pakulanka, Alicja, *Poetika Kosovelovih pisem*, v: Obdobje ekspresionizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi, Ljubljana 1984.
- Piechal, Marian, *Wstęp*, v: Francè Prešeren: Poezje wybrane, Warszawa 1976.
- Pogačnik, Jože, *Bibliografija sloveńskich przekładów Mickiewicza*, Pamiętnik Słowiański, 6/1956.
- Pretnar, Tone, *Mladost, podaj mi krila. Z historii jednega versu v sloveńskich przekładach Ody do młodości*, Pamiętnik Literacki, 1981, zvezek 4.
- Pretnar, Tone, *O sztuce translatorskiej Frana Miklošiča i Stanka Vraza (na materiale ich przekładów z poezji polskiej)*, Rocznik Slawistyczny, 1983, zvezek 1.
- Pretnar, Tone, *O tendencjach tonicznych wiersza »Ballad i romasów« A. Mickiewicza i F. Prešerna*, Zeszyty Naukowe UJ: Prace Historycznoliterackie, 1980.
- Pretnar, Tone, *Z. Darasz: Od moderny do ekspresjonizmu (rec.)*, Ruch Literacki, 1983, št. 3/4.
- Pretnar, Tone, *Przyczynek do genezy słoweńskiego wiersza literackiego*, Zeszyty Naukowe UJ: Prace Historycznoliterackie, 1977.
- Pretnar, Tone, *Slovenski verz*, v: Słowiańska metryka porównawcza, 1. knjiga, Wrocław 1978.
- Pretnar, Tone, *Wprowadzenie do części słoweńskiej*, v: Interpretacja literacka na terenie zachodniej i południowej słowiańszczyzny, 1. knjiga, Kraków 1981.
- Ślawińska, Joanna, *Primož Kozak: Temeljni konflikt Cankarjevih dram (rec.)*, Pamiętnik Słowiański (v tisku).
- Śliziński, Jerzy, *Ivan Cankar w Polsce*, v: Polsko-jugosłowiańskie stosunki literackie, Wrocław 1972.
- Ślodnjak, Anton, *Przemówienie*, v: Adam Mickiewicz 1855—1935, Wrocław 1956.
- Stankowicz, Aleksandra, *Slovanske spodbude slovenske moderne*, v: Obdobje symbolizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi, Ljubljana 1983.
- Świżewska, Ewa, *»Sętpeter« Juša Kozaka. Próba rekonstrukcji poetyki*, v: Literatury słowiańskie w okresie awangardowego przelomu, Wrocław 1979.
- Śalamun-Biedrzycka, Katarina, *Anton Vodnik wobec buntu modernistycznego*, v: Literatury słowiańskie w okresie awangardowego przelomu, Wrocław 1979.
- Śalamun-Biedrzycka, Katarina, *Dušan Pirjevec: Vprašanje poezije, vprašanje naroda (rec.)*, Pamiętnik Słowiański, 30/1980.
- Śalamun-Biedrzycka, Katarina, *Marija Mitrović: Cankar in kritika (rec.)*, Pamiętnik Słowiański, 27/1977.
- Śalamun-Biedrzycka, Katarina, *O specyfice dzisiejszej słoweńskiej świadomości narodowej. Próba wytlumaczenia jej genezy*, v: W cudzych oczach, Wrocław 1983.
- Śalamun-Biedrzycka, Katarina, *Parę słów o Kocbeku*, Twórczość, 1968, št. 6.
- Śalamun-Biedrzycka, Katarina, *Początki awangardy poetyckiej w Slovenii. Anton Podbevšek*, Pamiętnik Słowiański, 26/1976.
- Śalamun-Biedrzycka, Katarina, *Poezja Antona Podbevška i Antona Vodnika. Zmiana wizji świata*, Wrocław 1980.
- Śalamun-Biedrzycka, Katarina, *Przybyszewski a Słoweńcy*, v: Słowianie w świecie antynorm Przybyszewskiego, Wrocław 1981.
- Śalamun-Biedrzycka, Katarina, *Taras Kermauner: Pomenske spremenbe v sodobni slovenski dramatici (rec.)*, Pamiętnik Słowiański, 26/1976.

Salamun-Biedrzycka, Katarina, *Razvoj Grumovega pripovedništva*, v: Obdobje ekspresionizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi, Ljubljana 1984.

Tokarz, Bożena, *Ekspresionizem: stil ali smer?*, v: Obdobje ekspresionizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi, Ljubljana 1984.

Wierzbicki, Jan, *Słoweńska historia literatury polskiej* (rec.), Pamiętnik Słowiański, 13/1965.

Aleksandra Borowiec-Fiuto

Jagelonska univerza v Krakovu

Prevedel Tone Pretnar

O DEJAVNOSTI MEDNARODNE KOMISIJE ZA SLOVANSKE KNJIŽNE JEZIKE PRI MEDNARODNEM SLAVISTIČNEM KOMITEJU

1 Na devetem mednarodnem slavističnem kongresu v Kijevu je bila posvečena velika pozornost tudi delu mednarodnih komisij pri Mednarodnem slavističnem komiteju. Na začetku kongresnega zasedanja Mednarodne komisije za slovanske knjižne jezike je bil počaščen spomin na člane, ki so sodelovali v Komisiji od njene ustanovitve leta 1970, njihovo življenje pa se je sklenilo in znanstveno delo končalo. Že pred 8. kongresom v Zagrebu (leta 1978) je Komisija izgubila odličnega slavista — strokovnjaka za raziskovanje slovanskih knjižnih jezikov: leta 1975 je umrl prof. dr. Ljubomir Andrejčin, veliki poznavalec razvoja knjižne bolgarščine prav do sodobnosti in varuh njene jezikovne kulture; leta 1978 je umrl akad. Bohuslav Havránek, eden izmed pionirjev in znanstvenih utemeljiteljev knjižnega jezika kot posebne veje jezikovnega raziskovanja, avtor pomembnih del iz teorije knjižnega jezika in njegovega razvoja, tudi v kontrastivni slavistični osvetlitvi; sploh je bil to slavist širokih razgledov in usmerjenosti, znan po svojih delih iz zgodovine posameznih slovanskih knjižnih jezikov, posebno še iz časa jezikovnega preporoda narodov v nekdanji Avstro-Ogrski. Delo obeh slavistov pri Komisiji je bilo zelo pomembno in vplivno, ostalo bo vir poznavanja in pričevanja o prizadevanju za rešitev temeljnih vprašanj teorije in prakse s področja knjižnega jezika in jezikovne kulture.

Kmalu po zagrebškem kongresu smo se poslovili od akad. Ljudevita Jonkeja, ki je bil dejaven zlasti v prvem obdobju, ko je prispeval za zbornik razprave o knjižnem in pogovornem jeziku na Hrvaškem, o vprašanih norme hrvaškega knjižnega jezika v času narodnega preporoda. Leta 1981 je umrl akad. I. K. Bilodid, predstavnik ukrajinskega knjižnega jezika v Komisiji; na mednarodnih slavističnih kongresih je obravnaval splošna vprašanja knjižnih jezikov in vprašanja razvoja knjižne ukrajiniščine. Spomladi leta 1982 smo se poslovili od F. P. Filina, upravnika inštituta ruskega jezika v Moskvi. Spominjamo se ga kot organizatorja zasedanja Komisije v Moskvi leta 1974, kot avtorja velikih sintetičnih del o knjižni ruščini in njenem razvoju. Maja leta 1983 je v Bratislavi umrl še eden izmed ustanoviteljev Komisije, prof. dr. Eugen Pauliny. Bil je zelo zaslužen za organizacijo prvega ustanovnega zasedanja Komisije v Bratislavi, na katerem je bil sprejet program dejavnosti Komisije.* Prijateljsko vzdušje, ki nam ga je na tem zasedanju znal ustvariti, je postalo tradicija rednih delovnih srečanj v naslednjih letih. Globoko ganjeni obžalujemo nagli odhod znanstvenega tajnika Komisije prof. dr. Vl. Barneta, ki je od prvega zasedanja v Bratislavi požrtvovalno sodeloval tako pri organizacijskem kot pri konceptijskem delu, združenim z vodenjem Komisije. Njegovi referati, predstavljeni na zasedanjih Komisije in objavljeni v njenih zbornikih, so dragocen prispevek za reševanje teoretičnih vprašanj knjižnega jezika. Vse te izgube so občutno prizadele dejavnost Komisije; kljub temu pa bo treba s pomočjo starih, prizadevnih članov, pa tudi teh, ki pridejo na novo, delo nadaljevati enako zavzeto kot doslej.

* V program dejavnosti Komisije so bili zajeti trije osnovni tematski krogi: a) splošna vprašanja knjižnega jezika, njegovo razumevanje in omejitve; b) protistavni študij sodobnih slovanskih knjižnih jezikov; c) študij njihovega razvoja (prim. poročilo Al. Jedlička v čas. Slovo a slovesnost 33, 1972, str. 70).

2 Prešlo je že v navado, da se posamezne mednarodne komisije v okviru kongresnih priprav sestajajo, predebatirajo poročilo o dejavnosti v preteklem obdobju, ovrednotijo svojo dejavnost in zarišejo načrte nadaljnjega dela.

Mednarodna komisija za slovanske knjižne jezike si je v vsem tem času prizadevala, da bi ohranila kontinuiteto. K temu naj bi pripomoglo delo ob sprejeti skupni nalogi ter zavestno upoštevanje koncepta dolgoročnega programa in njegove realizacije na rednih zasedanjih vsako leto.

Temeljni pogoj kontinuitete — rednost zasedanj — se je posrečilo ohraniti prav do 10., tj. jubilejnega zasedanja Komisije v Bratislavi leta 1980. Na tem zasedanju je bil tudi končan prvi tematski cikel. Značilnosti sodobnega stanja knjižnih jezikov, ki je povezan s skupno nalogo komisije, oblikovan, obravnavan in sprejet pa je bil na njenem 2. zasedanju v Skopju leta 1972. Da bi izpolnila to nalogo, je češkoslovaška komisija izdelala okvirni načrt, ki je bil obravnavan in dopoljen na naslednjih zasedanjih, noveliran pa na zasedanju v Budyšinu leta 1977. (Projekt je bil objavljen v zborniku z zasedanja v Skopju *Govornite formi i slovanskite literaturni jazici*, Skopje 1973, 171—181, ter v čas. *Slavia in Voprosy jazykoznanija*.)

2.1 Ciklus nadaljnjih vsebinskih področij se je začel že na 2. zasedanju v Skopju s pomembno in vedno živo temo — govorne oblike v razmerju do knjižnega jezika; aktualnost teh vprašanj je bila vidna tudi na 9. slavističnem kongresu iz referatov Je. A. Zemske, J. Chlouška in J. Mistríka. Iz te izkušnje je mogoče sklepati, da lahko postanejo referati, ki so bili predstavljeni v Skopju (in objavljeni v *Govornite formi...*) v mnogem izhodišča za protistavno proučevanje t.i. pogovorne zvrsti (rus. razgovornaja reč) v slovanskih jezikih, za raziskovanje razmerja govorne in pisane besede ter s širšega vidika raznolikosti (stratifikacije) narodovega jezika. Ta vprašanja obravnava Komisija tudi s sociolingvističnega vidika v okviru pojma jezikovni položaj. Protistavno reševanje vprašanj je pomembno tako s splošnoteoretičnega in pojmoslovnega stališča (kolikor gre za razumevanje in omejevanje pojmov in pojavov ter za njihovo koordinacijo) kot s stališča materialnega raziskovanja (to odkriva posebnost jezikovne situacije in njenih sestavin v posameznih slovanskih jezikih).

Polagoma so se na zasedanjih oblikovala naslednja temeljna vprašanja teorije knjižnega jezika: knjižna norma v sinhronem in diahronem pogledu, variantnost knjižne norme, predpis (kodifikacija) in razmerje uporabnikov in jezikoslovcov do predpisa in norme, splošna in konkretna vprašanja protistavnega študija slovanskih knjižnih jezikov.

V zadnjem času (med slavističnima kongresoma 1978 v Zagrebu in 1983 v Kijevu) so bila obravnavana naslednja tematska področja: leta 1978 na zasedanju v Minsku problematika protistavnega študija slogovne razčlenjenosti knjižnega jezika, leta 1979 (v Krakovu) osnova in razumevanje knjižnega jezika, pri čemer so se nekateri referati usmerjali iz splošno oblikovane teme tudi k posebni stratifikaciji narodnih slovanskih jezikov in njihovem členjenju na posamezne jezikovne pojavnosti, npr. iz njihove funkcijske raznolikosti na ustrezne funkcijske zvrsti. Leta 1980 je bil ta prvi vsebinski cikel, ki se je nanašal neposredno na skupno nalogo Komisije, končan z aktualno tematiko Razvojni poteki in težnje sodobnih slovanskih knjižnih jezikov.

2.2 Dejavnost Mednarodne komisije za slovanske knjižne jezike (v celoti tudi za čas med slavističnima kongresoma 1978 in 1983) je dokumentirana z referati in drugimi gradivi z zasedanj, objavljenimi ali v samostojnih zbornikih ali v časopisnih izborih. Posrečilo se je zagotoviti izdajo gradiva prav z vseh zasedanj, in izsledki so tako postali dosegljivi širši slavistični javnosti. Ovira za njihovo večjo uveljavitev pa je razmeroma majhna publiciteta in informiranost o njih. Ne bo torej odveč, če jih ponovno naštejemo v časovnem zaporedju z osnovnimi bibliografskimi podatki.

Gradivo je izšlo natisnjeno v naslednjih samostojnih zbornikih: *Govornite formi i slovanskite literaturni jazici*, Skopje 1973; *Slovanské spisovné jazyky v době obrození*, Univerzita Karlova 1974; *Problemy normy u slavjanskich literaturnych jazykach v sinhronnom i diachronnom aspektach*, Moskva 1976; *Wariancja normy we wspólnych słowiańskich językach literackich*, Wrocław-Kraków 1977; *Nadawki a hranicy řečnej kodifikacije — Aufgaben und Grenzen der sprachlichen Kodifizierung*, Budyšin 1979; *Język literacki i jego warianty*, Prace komisii slowianoznawstwa Nr. 43. V strokovnih slavističnih časopisih je bil objavljen notranji zbornik *Zornost in poimenovalni postopki sodobnih slovanskih knjižnih jezikov*. Slavistična revija 25, 1977, 387—464, v dveh slovanskih jezikoslovnih glasilih pa referati z zasedanja v Bratislavi leta 1980 (*Jazykovedný časopis* 32, 1981, 107—164, in *Slavica slovaca* 16, 1981, 250—291). Objavljeni niso bili izsledki 1. zasedanja v Bratislavi leta 1971, o njegovem

poteku pa so poročali časopisi Slovo a slovesnost, Slavia idr. Ni se tudi posrečilo izdati referatov z zasedanja v Varni 1976 in v Minsku 1978.

Prekinitev kontinuitete, nastalo po bratislavskem zasedanju leta 1980, se je deloma posrečilo odstraniti tako, da se bo Komisija sešla na rednem zasedanju še leta 1983 v Berlinu; zasedanje organizira Humboldtova univerza in njena slavistična sekcija (glavni organizator je prof. dr. K. Gutschmidt). Tematika, izbrana za to zasedanje (*Razvojne težnje slovanskih knjižnih jezikov v drugi polovici 19. in na začetku 20. stoletja*), je povezljiva z drugo smerjo programske dejavnosti Komisije — študij razvoja slovanskih knjižnih jezikov. Ta smer se je začela na 3. zasedanju Komisije v Pragi leta 1973, katerega težišče so bila vprašanja slovanskih knjižnih jezikov v preporodu. Zasedanje je bilo ob dvestoletnici češkega prepovedovca Josefa Jungmanna, človeka, ki je zaradi svoje jezikoslovne dejavnosti, aktivnega jezikovnega ustvarjanja (z umetniškimi prevodi in ustvarjanjem nove češke terminologije) in znanstvenoorganizacijske dejavnosti vodilna osebnost drugega rodu češkega narodnega prepoveda; v njegovem delu je mogoče zaslediti pobude za kompleksno raziskovanje teorije in prakse knjižnega jezika. Njegovi izsledki lahko služijo poglobitvi protistavnosti za ustrezno obdobje v razvoju slovanskih knjižnih jezikov ali pa za analogne procese, odvisne od posebnih zgodovinskih družbeno-jezikovnih okoliščin in v različnih obdobjih.

V izbiri tematike za berlinsko zasedanje je vidna tudi povezava z bratislavskim zasedanjem leta 1980, kjer se je kot osrednje obravnavalo vprašanje jezikovne dinamike, razvojne in sinhronne; sinhrona je posledica razvojnih procesov in izraz razvojnih teženj na prelomu stoletja. Izbira zgodovinske tematike izhaja na eni strani iz zahtev nekaterih članov Komisije po takšni tematiki, na drugi strani pa je v razmerju do raziskovalnih nalog, s katerimi se bo ukvarjalo univerzitetno delovišče gostiteljske dežele. Da je izbrana tematika znanstveno zelo aktualna, in to ne samo za slavistiko, priča dejstvo, da je bila (maja 1983) v Rostocku v NDR mednarodna germanistična konferenca posvečena razvojnim tendencam nemškega jezika od konca 18. stol. s posebnim poudarkom ravno na drugi polovici 19. in prvi polovici 20. stol. Zgodovinska tematika — razvoj knjižnih jezikov — je bila v zadnjem času obravnavana tudi na rednih slavističnih srečanjih v Beogradu ob Vukovih dneh (prim. zbornike s teh srečanj; Naučni sestanek slavista u Vukove dane, knjiga 2, 1973; 3, 1974; 8, zv. 1, 1982, 10, zv. 1, 1981). V Sloveniji se ta vprašanja deloma obravnavajo na seminarjih slovenskega jezika, literature in kulture in na simpozijih o obdobjih v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi (prim. Zbornik predavanj I.—XIX. seminarja slovenskega jezika, literature in kulture, 1965—1983, in Obdobja I—V, 1979—1983).

Kot smo že omenili, bi morala postati skupna naloga, tj. izdelava protistavnih oznak sodobnih slovanskih knjižnih jezikov, bistvena in nepretrgana dejavnost Komisije, njen povezujoči člen. Posebej je bila obravnavana v delovnem delu na vseh zasedanjih Komisije. Uresničitev te naloge je bila kasneje razdeljena na dve stopnji: na prvi stopnji bodo protistavno obdelane značilnosti posameznih knjižnih jezikov; objavo teh izsledkov naj bi zagotovili v svojih državah člani Komisije kot predstavniki posameznih jezikov; na drugi stopnji bo na osnovi teh delnih izsledkov izdelana protistavna karakteristika sodobnih slovanskih knjižnih jezikov. Po dosedanjih poročilih poteka delo na prvi stopnji neenakomerno. Nedvomno je, da doslej objavljene razprave v tematsko omejenih zbornikih z zasedanj predstavljajo razmeroma bogato in uporabno gradivo prav za izdelavo nadaljnjih karakteristik posameznih knjižnih jezikov, na njihovi osnovi bi bilo mogoče pospešiti realizacijo sprejete naloge.

2.3 Pomemben prispevek za uresničitev predstavlja tudi zbornik o splošnih problemih slovanskih knjižnih jezikov v moderni dobi, ki ga je pripravila Komisija za 9. mednarodni slavistični kongres v Kijevu na pobudo in s sodelovanjem prof. A. N. Kožina. Zbornik z naslovom *Formirovanije slavjanskih literaturnyh jazykov: Teoretičeskije problemy (Sbornik obzorov)* je izdala kot gradivo za 9. kongres organizacija MISON (Mežnarodnaja informacionnaja sistema po obščestvennym naukam), Moskva 1983. Vsebuje karakteristiko raziskovanja posameznih slovanskih knjižnih jezikov od tridesetih let našega stoletja. Naloga je bila predstavljena in sprejeta na bratislavskem zasedanju 1980, kjer je bil prav tako izdelan okvirni postopek za njeno izdelavo. Izdajo zbornika je zagotovil v sodelovanju z vodstvom Komisije prof. dr. A. N. Kožin. Zahvaliti se mu je treba za pobudo in aktivnost pri izdelavi zbornika, organizaciji MISON za uvrstitev publikacije v zbirko gradiv za kongres, vsem članom in tudi nečlanom Komisije, ki so sodelovali pri nadaljnjih opredelitvah, pa za uza-veščanje koristnosti in pomembnosti naloge. Kljub nekaterim pomanjkljivostim, ki so lahko posledica časovne stiske posameznih redakcij, je to nedvomno prispevek, ki ima

poleg svoje osnovne informacijske vloge izjemen pomen tudi za izdelavo karakteristik posameznih knjižnih jezikov.

2.4 Doslej objavljeni zborniki pa tudi časopisne razprave so nedvomni dokaz o plodnem delu Komisije. Iz zbornikov in razprav je očitno, da so avtorji prišli ne samo do globljih spoznanj mnogih konkretnosti v sestavu in delovanju posameznih slovanskih knjižnih jezikov, praviloma z uporabo protistavne metode, ampak tudi do osvetlitve nekaterih temeljnih vprašanj razvijajoče se teorije knjižnega jezika. Gre za prispevke o rešitvi splošnih vprašanj norme (ev. standarda) in predpisa, o vedno aktualni problematiki jezikovnih variant, variantnosti norme, variantnih oblik in sredstev, dalje za vprašanja razumevanja in omejitve knjižnega jezika, o stratifikaciji narodnega jezika in posebno o aktualnosti problematike pisanega in govorjenega jezika. V nekaterih delih so bile izražene misli za obdelavo raznih tipov norm, rešena so bila vprašanja vzorcev slovanskih knjižnih jezikov z izpostavitvijo obrisov, s katerimi je mogoče označiti pripadnost tipu. Natančneje so bili določeni nekateri že uporabljeni pojmi iz teorije knjižnega jezika (npr. pojem intelektualizacije, racionalizacije), odkriti in podrobneje opisani so bili nekateri postopki in procesi (npr. univerbizacija in multiverbizacija) ipd. V mnogih prispevkih se je uveljavljal sociolingvistični vidik, v ospredje so prihajali tudi izsledki teorije komunikacije. Povedati je treba, da so bili za potrebe teorije knjižnega jezika izdelani ali modificirani nekateri temeljni pojmi sodobne sociolingvistike; o tem nam pričajo številna sovjetska sociolingvistična dela. Gre za pojme kot jezikovna situacija (ta pojem je izjemno uporaben v teoriji knjižnega jezika za reševanje razmerja knjižnega jezika do drugih oblik narodnega jezika, za konstituiranje pojma tip knjižnega jezika idr.), komunikacijska sfera, ev. komunikacijsko okolje (za razločevanje in omejitve funkcijskih vrst), za pojmovanje vrednostnih razmerij do jezika, jezikovnih pojavov idr. V razmerju do jezikovne tradicije lahko govorimo o funkcijski usmerjenosti sodobne teorije knjižnega jezika, ki je v okviru Komisije vidna v posameznih oblikah reševanja vprašanj knjižnega jezika. Pomembna sestavina delovanja Komisije so tudi delovni stiki in diskusijske izmenjave, ki so vzpodbujali obravnavo in reševanje aktualnih vprašanj (to se je pokazalo npr. pri raziskovanju pojavov, kot so univerbizacija, multiverbizacija, aktualizacija ipd.). Seveda pa ni bil namen doseči popolno nazorsko enotnost postopkov in pojmovanj. Pri raziskovalnem delu posameznih slavističnih središč se nedvomno uveljavlja vpliv narodnih jezikoslovnih tradicij in vplivnih posebnosti, npr. šol. Po drugi strani pa je treba podpirati koordinacijo na vsebinski in terminološki ravni, koordinacijo, ki je pomembno izhodišče protistavnih raziskovanj.

2.5 Reševanje vprašanj razvoja in sodobnega stanja knjižnih jezikov, splošnoteoretična vprašanja ter raziskovanje in izdelava karakteristik dejanskih pojavov prihajajo v ospredje tudi v drugih jezikovnih združbah (omenil sem že povečano zanimanje za to problematiko pri germanistih v NDR, na razpolago so dela sovjetskih germanistov, anglistov, romanistov in drugih strokovnjakov, npr. v periodično izdajanih zbornikih v redakciji prof. M. M. Guchmanove). Deloma se z našo tematiko ujema tudi naloga v okviru sodelovanja akademij socialističnih držav — Narodni jeziki v razviti socialistični družbi. Razumljivo je, da ni ta naloga omejena samo na slovanske jezike, da ni usmerjena izrazito samo na knjižne jezike. Po podatkih bo razčlenjevanje potekalo v treh tematskih krogih, ki bodo vključevala vprašanja jezikovne politike, vpliv družbenih faktorjev na jezik in jezikovno kulturo v socialističnih državah.

Zanimanje za rešitev teoretičnih vprašanj knjižnega jezika, v povezavi tudi s teorijo in prakso jezikovne kulture, se pojavlja še v drugih, ne samo slavističnih centrih: tako so npr. germanisti v NDR izdelali obsežne karakteristike položaja raziskovanja istih področij v češkem, slovaškem, pa tudi sovjetskem jezikoslovju (Sprachwissenschaftliche Informationen 4, Akademie der Wissenschaften der DDR, Zentralinstitut für Sprachwissenschaft, Berlin 1982); raziskujejo tudi druge značilnosti.

Tudi ti dve sklepni dejstvi lahko postaneta neposredna pobuda za nadaljnjo dejavnost članov Komisije. Sodobni znanstveni kontekst, ki smo ga v poročilu predstavili, potrjuje, da je pobuda, ki je pripeljala do ustanovitve Mednarodne komisije za slovanske knjižne jezike pri Mednarodnem slavističnem komiteju, izhajala iz zavesti o strokovni in družbeni aktualnosti tematike. Tako je Komisija s svojim delom do določene mere spodbujala — tudi v povezavi z jezikoslovno tradicijo v nekaterih središčih — močan razvoj znanosti o knjižnem jeziku, ki smo mu danes priče.

Alois Jedlička

Praga

Prevedla Ada Vidovič-Muha

PISMA FRANA GOVEKARA
RIKARDU KATALINIČU JERETOVU 1932—1949

(Dodatak: Pisma Minke i Milene Govékar)

Pisma znamenitih ljudi, posebice književnika, zanimljivo su i korisno literarno-historijsko štivo. Nerijetko ona bitno dopunjuju pa i korigiraju opću sliku neke poznate ličnosti ili nekog perioda. Kako je riječ o istoj (umjetničkoj) osobi, i privatna je korespondencija sastavni dio njegove umjetničke fizionomije i stvaralaštva. Literarni historičar mora u tome slučaju s jednakom serioznošću pristupiti analizi privatnih pisama kao i tiskanoj umjetničkoj tvorevini, jer je nemoguće pa i nepotrebno povlačiti nekakvu crtu između umjetnički i »neumjetnički« pisane riječi. U privatnoj ćemo korespondenciji naići na nekonvencionalno oslobođene pjesnikove misli o drugim piscima, literaturi uopće, nekim povijesnim, literarnim i općedruštenim zbivanjima. Ta korespondencija najčešće je svojevrsan dokumenat pa su takva privatna pisma, uz to što često imaju i estetsko-umjetničku vrijednost, bogato dokumentirana grada za literarnu historiju i literarnu kritiku.

Ovih nekoliko napomena i misli o privatnoj korespondenciji pisaca mogu se primijeniti i na pisma što ih je Fran Govékar (1871—1949) pisao hrvatskom piscu Rikardu Kataliniću Jeretovu (1869—1954). Riječ je o sedam pisama što ih slovenski pisac slao svome hrvatskom kolegi u razdoblju od 1932. do 1949. godine. Na ta se pisma nakon Govékarove smrti tematski i organski nadovezuju pisma Minke Govékar, supruge i dugogodišnje životne i umjetničke pratilje nekadašnjeg urednika Slovana. Korespondenciju Govékar—Katalinić Jeretov de facto zaključuje dopisnica Milene Govékar, najmlađe kćeri Minke i Frana, za koju upravo iz navedenih pisama saznajemo da se također bavila književnošću te da je za svoj literarni rad čak i nagrađena.

Tih dvanaest pisama sačuvano je, uz neke izreske iz novina, u ostavštini Rikarda Katalinića Jeretova koja je pohranjena u Knjižnici i čitaonici Viktor Car Emin u Opatici. Pisma i izresci katoligizirani su pod rednim brojevima od 278 do 292.

Pisma Frana Govékara

U ostavštini Rikarda Katalinića Jeretova sačuvano je, kako je navedeno, sedam pisama Frana Govékara. Malo je vjerovatno da postoji još neko pismo, jer je Rikard Katalinić pedantno vodio svoju korespondenciju, a Fran se opet u svojim mladim i zrelim godinama teško odlučivao na pisanje. Evo i pregleda tih pisama:

1. Pismo bez omotnice datirano 16. 01. 1932. U ostavštini pod brojem 278.
2. Dopisnica datirana 17. 02. 1933. Broj 279.
3. Pismo bez omotnice i bez datuma; pisano na papiru formata A4 sa dodatkom na prepolovljenoj stranici. Katalinić je pri dnu pisma dopisao: Fran Govekar, Staničeva 1. Pismo je katalogizirano pod brojem 283, što znači da bi trebalo biti napisano između 11. studenoga 1948. i 7. siječnja 1949. Međutim, prema sadržaju pismo je pisano prije, najvjerovatnije u ožujku ili travnju 1940. godine. Dvije su odrednice u pismu koje nam omogućuju da prilično točno odredimo datum pisanja; Govékarovi savjeti i misli o profilu splitskog kazališta koje se treba opet obnoviti te traženje recepta za konzerviranje riba i južnog voća potrebnih za brošuru o konzerviranju što je prema supruzi Minka. Splitsko je kazalište obnovljeno godine 1940. a svečano otvoreno objavljeno je 5. prosinca.¹ Knjiga Minke Govékar o konzerviranju izašla je također 1940. godine u Mariboru pod nazivom Konzerviranje.² Kako u pismu Fran Govékar spominje 10. svibnja kada treba rukopis predati, moglo se prilično točno odrediti datum pisanja pisma.
4. Dopisnica datirana 09. 02. 1948; poštanski žig Ljubljane nosi isti datum. Na dopisnici je Katalinić dopisao: odg. 24/3. 1948. Broj 280.
5. Pismo datirano 01. 05. 1948. sa sačuvanom omotnicom na kojoj su vidljiva dva žiga — Ljubljana 3. 5. 48 te, na poleđini omotnice, — Split 1 — 6. 5. 48. Jeretov je dopisao: odg. 18/5 1948. Broj 281.

¹ 90 godina zgrade kazališta u Splitu. Prigodna brošura. Izdavač: HNK Split. Urednik teksta: Zvonko Smajić. Suradnik: Bogdan Buljan. Split, svibanj 1983.

² Govékar Minka, Konzerviranje. Urednik Andrej Pčeljnikov. V Mariboru 1940. Knjiga se nalazi u fondu NUK, broj 62392.

6. Pismo datirano 10. 11. 1948. s otnicnicom na kojoj su žigovi — Ljubljana 11. XI 48 i — Split 13. XI 48. Katalinić je dopisao: odg. 14. XI 48. Broj 282.

7. Pismo datirano 19. 12. 1948. Pismo je opširno, na osam stranica listovnog papira, pa je vjerovatno i pisano duže vremena, a napisani datum samo označava početak pisanja. Na otnicnici je Katalinić Jeretov dopisao: odg. 28/I 1949, a na poledini otnicnice: Bežigrad 1 Ljubljana F. Govekar. Broj 284.

Ova bi se pisma mogla podijeliti vremenski i sadržajno u dva dijela — na prijateljno i poslijeratno razdoblje. Pismo i dopisnica iz prvog razdoblja (godine 1932 i 1933) više manje su konvencionalnog sadržaja. Govekar je kao pisac i kao čovjek na vrhu svojih stvaralačkih moći, prezauzet radom i društvenim obavezama. »Robovi smo svojih dužnosti!« jada se svome prijatelju, ali i opravdava zbog nepisanja. Pismo iz 1940. više je pisano zato da bi Minka mogla dobiti potrebne recepte za svoju knjigu o konzerviranju, a manje da bi se vodila neka kontinuirana korespondencija. Ipak, u tom pismu Govekar iznosi neke vrijedne misli i savjete o fizionomiji splitskog teatra, a njegove refleksije o društvenoj ulozi i namjeni kazališta koje po njemu mora »služiti *osem*³ slojem publike, ne pa le peščici snobov in monomanističnih kritikov brez demokratičnega obzorja« i danas su aktuelne. Uslijedilo je razdoblje šutnje; punih osam godina Govekar ne piše svome literarnome pobratimu. Za tih osam godina dva su pisca proživjela i rat (Katalinić čak u internaciji) i — postala su starija. To su sada već stari ljudi, čila duha i razuma, ali ipak ljudi pored kojih je vrijeme prošlo. Poratne godine i njihova životna dob nisu im dozvoljavala veće kretanje; obojica su svjesni da je osobni kontakt teško ostvarljiv, pa su im pisma zamijenila nekadašnje razgovore i sjedeljke po ljubljanskim kavanama. Još se 1932. godine Govekar s nostalgijom sjeća: »./.../ vedno se rad spominjam časov, ko sva se tako krasno pogovarjala v ljubljanskih kavarnah.«

Vjerovatno je vitalniji Katalinić ponukao svoga davnog prijatelja na aktivnost. Govekar počinje čitati pisce koje je nekada zanemarivao, a svoja zapažanja o pročitanim knjigama i svoje sudove o piscima javlja barba-Riki u Split. Dok Katalinić, premda dvije godine stariji (torej si le 2 leti zrelejši«, šali se Govekar), još uvijek literarno stvara, makar pišući pjesničke poslanice, Fran Govekar se svom silinom svoga duha predao čitanju, i to kritičnom čitanju. Fascinira lista pisaca koje je Govekar pročitao i u razdoblju od nepunih deset mjeseci. Prema onome što sâm piše pročitao je djela čak osamnaestorice hrvatskih i srpskih autora. To su (po abecednome redu): Marin Bego, Viktor Car Emin, Milutin Cihlar Nehajev, Milivoj Dežman Ivanov, Ksaver Sandor Đalski, Ante Kovačić, Josip Kosor, Josip Kozarac, Branimir Livadić, Antun Gustav Matoš, Mihovil Nikolić, Krsto Pavletić, Nikola Polić, August Senoa, Milan Senoa, Dinko Simunović, Srđan Tucić i Slobodan Z. Vidaković. Osim Krste Pavletića i Slobodana Vidakovića riječ je o autorima literarnih djela, a Govekar ih je pomno čitao; neke čak i opsegom temeljito. Sâm Govekar piše: »Prečital sem *ose* zbrane spise Matoša in očeta Senoe.« Uz to čita i druge autore: češke, nje-mačke, slovenske...

Ono što posebno začuđuje jeste činjenica da mnoga od djela navedenih autora Govekar čita po prvi puta! Sâm se opravdava svojedobnom zauzetošću na poslu i velikom društvenom aktivnosti, ali je istovremeno i svjestan da nema pravog opravdanja za taj propust.

Ako je suditi na temelju pisama Frana Govekara, veze između slovenskih i hrvatskih pisaca bile su u razdoblju između dva rata gotovo nikakve, mada ni razdoblja prije prvoga i nakon drugoga rata ne obiluju jačim i konstruktivnijim slovensko-hrvatskim literarnim vezama. Još godine 1932. Govekar piše Kataliniću: »Ste edini Hrvat, ki se me je spomnil...« s prizvukom gorčine, ali se i sâm, očito, nije suviše trudio da više suraduje sa svojim hrvatskim kolegama. Godine 1948. on se neograničeno divi historijskom romanu Cara Emina Presječeni puti ne štedeći pohvale: »./.../ toliko *lepote, radosti in istinitega užitka* /.../ da sem neopisno *očaran*⁴ in uprav osupel.« Cudi se što roman nije izdala Matica Hrvatska, što je tiskan u vlastitoj piščevoj nakladi, a deset godina prije, kada je roman tiskan, oglušio se bio na poziv na narodžbu, pa mu je tada Katalinić očitao svojevrstu lekciju solidarnosti među književnicima na taj način da mu je knjigu — poklonio.

³ Potcrtano u originalu.

⁴ Isto.

Čitajući hrvatske pisce sedamdesetsedmogodišnji Govékar kao da otkriva neki novi svijet nekada tako blizu i istovremeno daleko od njega. Cini se da je nakon mladenačkog zanosnog razdoblja, kad je čitao Senoino Zlatarevo zlato (»/.../ je bila prva hrvatska knjiga, ki sem jo še kot gimnazijec s slovarjem prečital na svoje nepopisno zadovoljstvo«) i kad je kao dak čak i kupovao hrvatske knjige, kao Maričon Ksavera Sandora Đalskoga (»ki sem si jo v VII. razr. gimnazije sam naročil in plačal 1 fl«), gotovo u potpunosti prekinuo veze s hrvatskom literaturom i hrvatskim piscima. Za Marina Bega tako pita da li je to ime ili pseudonim, mada je Bego godine 1908—9. živio u Trstu, tada kulturno i politički bližim Ljubljani od, recimo, Zagreba, i tu uređivao list Balkan koji je Govékar kao urednik brojnih listova morao poznavati. Za Branimira Livadića kaže da ga je osobno poznavao, ali pita da li još živi, a Livadić u to vrijeme živi u Zagrebu (umrijet će četiri mjeseca nakon Frana), kao što je živ i Josip Kosor (umro 1961). Govékar godine 1948. pita da li još žive Milutin Cihlar Nehajev (umro 1951) i Dinko Šimunović (umro 1955), a za davno umrlog Antu Kovačića (1889!) gotovo s ponosom zbog svoga znanja piše: »Vem da je že umrl.«!

Bez obzira na sve navedeno Govékarove opaske o pročitanim djelima obiluju pronicljivim zapažanjima. Nisu to primjedbe redaktora niti oficijelnoga kritičara, već opisi reakcija što ih pročitana knjiga ili jedan njen dio pobuđuje u duhu i intelektu jednoga literata. Tako Govékar iskazuje misao da je druga polovica romana U registraturi Ante Kovačića »neznosna romantična historija roparske vsebine, docela neverjetne in neužitne«, čega su valjda svjesni svi literarni kritičari i historičari, ali o tome ne pišu iz nekog već uvriježenoga pijeteta prema književnoj veličini Ante Kovačića. Govékar i o romanu Osvit svoga mladenačkoga ljubimca Đalskog piše: »Lepo, mestoma krasno a — ne morem pomagati — većinoma pretirano, naivno. Takole onanistična platonična ljubav pa je sploh neverjetna in bedasta.« Teško je povjerovati da bi se tako izražavao kada bi pisao za javno objavljivanje, kao što bi vjerovatno u tisku izbjegavao izreći misao o lirskim crticama Mihovića Nikolića i Srdana Tucića makoliko da je pronašao možda najtočniji i najsočniji izraz: naime, da su te crtice »lepega bogatega jezika in polne nekam impotentne erotike, ki ni vseh moji zdravi naravi«.

Začuduje također i Govékarovo oduševljavanje romanima Cara Emina i to baš njegovim najromantičnijim likovima kao što je samouki glazbenik Tihoraj u romanu Suor Aurora Veronika, dok s druge strane tvorac i propagator slovenskoga naturalizma o punokrvnom literatu Josipu Kosoru postavlja retoričko pitanje nije li riječ samo o Kraftgenie-u.

Fran Govékar je posljednju godinu svoga života čini se posvetio hrvatskim piscima i njihovim djelima. Od Katalinića traži i dobiva podatke o hrvatskim literatima, zanima se za aktualna pitanja hrvatske kulture. Udubljuje se i u problematiku hrvatskoga književnog jezika; valja priznati i danas, bez obzira na ustaljenu praksu, da bi hrvatski književni jezik bio bogatiji, ekspresivno raznolikiji i stvaralački bogatiji da ima sačuvan supin ili dual kako Govékar savjetuje.

Čitajući hrvatske pisce Fran Govékar se je gotovo i saživio s hrvatskim kulturnim i literarnim ambijentom, pa u pismima Kataliniću Jeretovu nailazimo tu i tamo i na poneku hrvatsku riječ ili izraz. Smrt je, nažalost, prekinula ne samo prepisku dva stara prijatelja, već je i slovenskoj i hrvatskoj kulturi oduzela jedan zreli, literarno kritički duh. Ostat će tako u domeni književno-povijesne spekulacije što bi još Fran Govékar pridonio kritici hrvatske književnosti i hrvatskoj literarnoj misli da ga nije 31. ožujka 1949. pokosila crijevna gangrena; zacijelo još mnogo, ali i to što je dao u pismima Rikardu Kataliniću predstavlja znatan doprinos hrvatskoj, slovenskoj i jugoslavenskoj literaturi. Evo i pisama Frana Govékara Rikardu Kataliniću Jeretovu (Knjižnica i čitaonica Viktor Čar Emin u Opatiji; ostavština Rikarda Katalinića Jeretova, korespondencija, brojevi 278—284):

Predragi gospod prijatelju,

Prisrčna hvala za čestitke in želje! Ste edini Hrvat, ki se me je spomnil. — jaz pa čutim tem težje svoj dolg napram Vam. Pisali ste mi že opetovano, ne da bi Vam bil sploh odgovoril. Ali saj poznate življenje činovnika, ki je obenem novinar in pisatelj in odbornik raznih društev. Cloveka lovi delo od ure do ure in pozablja nase in na

vse, kar mu ne leži pred nosom. Robovi smo svojih dolžnosti! Dirkamo do omaganja. Ako pa Vam nisem pisal, mislim prav često na Vas, saj čitam vedno iznova Vaše pesmi in spise po raznih listih in publikacijah; Vaše »Zrnje« stoji na častnem mestu v moji knjižnici v originalu in prevodu in vedno se rad spominjam časov, ko sva se tako krasno pogovarjala v ljubljanskih kavarnah. Absolutna srčna in duševna harmonija vlada med nama, in želim, da tako ostane. Mi stari smo še vedno mladi po idealih, ki so večni.

Prav srčno Vas pozdravljamo in želimo za novo leto polno zdravje in neokaljeno srečo! Od lani oktobra stanujemo v mali lastni vili v Staničevi ul. z vrtom in smo vrlo zadovoljni. Dve hčeri sta mi omoženi in imata po dvoje dece: dve hčerki in dva dečka; tretja hči je nevesta... Kmalu bova z ženo sama, a s kopo vnučkov, ki naju imajo strašno(!) radi! Zdravi, brate in prijatelj moj zlati!

Vaš vedno zvesti

F. Govekar

V Lj. 16/I. 32

279

Gospod
Rikard Katalinić Jeretov
književnik
Split
Dalmacija
Obala vojvode Stepe 1/I

Predragi, prejel sem pismo in karto. Iskal sem informacije v uradih in pri zasebnikih, pri mnogih učiteljih, a zaman. Nihče ne pozna te obitelji, ker je živela na Stajerskem in se je priselila v Ljubljano šele nedavno. Zdaj čakam še neko poročilo bivšega inspektorja. Ako ga dobim, javim takoj. Zdi se, da ni oče igral nikjer kake važne osebnosti, nego je živel skromno zase, brez pomena. V Ljubljani so tujei. Izprašujem dalje na vse strani.

Prosim torej, potrpi še nekoliko! Srčno te pozdravljamo in ostajam z najboljšimi željami Tvoj vedno zvesto vdani /

F. Govekar

V Lj. 17/2. 33 Staničeva 1.

285

Predragi prijatelj, večkrat se me ljubeznivo spomniš in mi pišeš, jaz pa nesodobno molčim. Ali veruj, da se vselej zelo razveselim vsakega dokaza, da me nisi pozabil in sem Ti hvaležen za vsako dopisnico. Najina duševna sklonost je ostala neporušena in zavedava se, da nama bije srce v istem ritmu.

Prosim Te, da razumeš moje življenje novinarja, odbornika raznih društev, po vrhu pa še očeta, deda in zakonskega moža! Včasih imam v teatru po tri novitete, pa še razna gostovanja. V vsem moram v listu točno poročati. Pa razne seje, skupščine, poseti vseh mogočih oseb iz teatra, društev in sploh družbe, predavanja v radiu i.t.d. Tako se mi vedno mudi in lovim čas za rep. Često mislim z ženo na Te, a do pisanja se ne pripravim, ker imam i tak neprestano pero službeno v roki. Naj ti, prosim, zadošča moje zagotovilo, da sem Ti zvest in vdan prijatelj ki Te spoštuje! — — S prihodnjo sezono dobite v Splitu končno stalno gledališče ali kazalište. Čitam, da se že pričkate, ali samo drama ali pa tudi opera in opereta. Za opero je pač še pre zgodaj, dasi si Split gotovo želi predvsem opere. S samo dramo Split bržčas ne bo zadovoljen. Morda začnete z dramo in opereto ter z malo opero. To bi zahtevalo majhen orkester in manjši personal, ki bi bil vsaj večinoma uporabljiv z dramo in opereto ozir. malo opero. Polagoma bi prešli na večjo in veliko opero. Od samih subvencij se gledališče ne more vzdrževati, temveč ga mora vzdrževati tudi *publika* in pa — gledališče mora privlačevati, *zaslužiti!*

Ako boste imeli dovolj zvestih, vztrajnih abonentov in izbor, deloma umetniški, deloma zabaven repertoar, bo razvoj splitskega kazališta nagel in lep. Samo nikar ne pozablajte, da mora kazalište služiti *vsem* slojem publike, široki družbi, ne pa le peščici snobov in monomanističnih kritikov brez demokratičnega obzorja. Per aspera

ad astra — toda polagoma, ne preko noči! Zelo me zanima vaše kazalište in mu želim najlepše umetniške bodočnosti.⁵

Kako sodiš o položaju naše domovine? Jaz se okrepam optimizma, ker sicer bi moral vsak dan nanovo zdvojiti...

Moja žena sestavlja brošuro o konzerviranju sadja, sočivja in mesa za zimo. Nima pa navodil (literature), kako obmorski domačini — Dalmatinci, pri vas doma za *spojo* uporabo (ne v tovarnah!) konzervirajo ribe v olje, soli i.dr. Morda konzervirajo ribe še na kak drug način. Želi torej zvedeti, kako ribe suše v dimu, v soli i.t.d. Kakšen les je potreben za prekajevanje? Kako dolgo suše ribe in v kakšnem dimu? Kje in v čem jih potem hranijo?

Dalje kako doma pripravljajo sir iz ovčjega (event. kozjega) mleka? Ali suše tudi grozdje in kako? Pa drugo sadje, n.pr. fige (smokve), datlje i.dr. — Lepo Te prosim, da ji ljubeznivo poskrbiš tozadevno literaturo ali pismena navodila! Ob morju si nam Ti, predragi Rikard, edini prijatelj, ki moreš pomagati! Ne jezi se, da Te, literata! — trapimo s tako prošnjo!! Ali proza je tudi važna...

Za Car Eminovo knjigo se Ti toplo zahvaljujem! Moj Bog, nisem je še čital! Preveč si dober! Ali knjig sploh ne kupujem več, ker moram plačevati dolg za vilo. Sem siromak!

Žena te lepo prisrčno pozdravlja, jaz pa sem in ostanem tvoj

Fran Govékar

(Na posebnom lističu):

NB.

Bodi tako dober in preskrbi pri kaki dobri gospodnji recepte z vsem navedenem in jih pošlji po možnosti do 10. maja t.l., kajti brošura mora hitro v tisk.

Morda pa imate v Splitu kakšno knjižico s takimi recepti. Seveda ti trošek poravnamo.

Najlepše pozdrave!

Tvoj vdani
(paraf)

280

Gospod

Rik. Katalinić Jeretov

književnik

Split

Armijska

Predragi, zahvaljujem se Ti za voščila k novemu letu in Ti z ženo vračam najboljšje želje. Mislim, da med nama ni treba formalnosti, ker sva si od davna vedno dobra. Jaz sem 9. 12. 47 stopil v 77. leto starosti, torej si le 2 leti zrelejši. Ali se još ne daš. In jaz te posnemam. Tvoja pesem, ki si mi jo poslal, mi je silno ugajala! Izvrstno. Pa si še junak! Ali imaš kaj več takih spominov? Prosim, pošlji mi jih. Zame so dragoceni. Ali morda izdaš novo zbirko svojih pesnitev? Hvala naravi, da je zime konec! Le v oktobru me je zeblo v — roke. Z ženo te prav prisrčno pozdravlja Tvoj zvesto vdani

Fran Govekar

(Na prednjoj strani dopisnice):

Fran Govékar

Ljubljana, Staničeva 1.

⁵ Splićani su nakon adaptacije stare kazališne zgrade sagrađene 1893. obnovili godine 1940. stalni profesionalni ansambl. Hrvatsko narodno kazalište u Splitu, kako se teatar službeno nazivao, imalo je u svom sastavu i dramu i operu s baletom. Intendant je bio Ivo Tijardović, direktor drame Marko Fotez, direktor opere Oskar Jozefović, a šef baleta Ana Roje. Prvu predstavu — Dundo Maroje Marina Držića — ansambl je prikazao 5. listopada u staroj kazališnoj zgradi u Hvaru, dok je svečano otvorenje u Splitu objavljeno 5. prosinca prigodnim programom. Uspješan rad teatra prekinuo je drugi svjetski rat.

281

(Na omotnici s prednje strane):

Gospod
Rikard Katalinić Jeretov
književnik
Split
Ulica Armije

(Na poledini omotnice):
Fran Govekar, književnik
Ljubljana, Staničeva 1.

1. maja 1948.

Dragi, velespoštovani prijatelj!

V listopadu 1938 si mi poslao Vikt. Cara Emina⁶ historijski roman »Presječeni puti«. Ker Ti nisem takoj poslal določene mi naročnine, si me kmalu nato presenetil z obvestilom, da mi knjigo — podarjaš. Danes Ti odkrito priznam, da me je Tvoje darilo močno obradovalo, ali ko sem začel roman čitati, nisem bil v duševnem razpoloženju in sem knjigo — odložil. Zdaj pa, ko iz svoje velike knjižnice črпам knjige češke, hrvatske, srbske, nemške in slovenske in jih čitam, sem vzel tudi Carov roman iznova v roke. Kot bivši urednik Slovenskega naroda, Jutra, Slovana i dr. sem bil namreč prejel mnogo knjig »v recenzijo«, a jih nisem nikdar čital. Zadnja leta sem tako našel v svoji knjižnici mnogo knjig, ki so me sedaj šele zanimale, da sem jih prečital z užitkom. Tako se je zgodilo tudi s Carovim romanom. 354 strani vkusnega formata, lepega tiska, dobrega papirja, toda — čudno, neverjetno! — »vlastite naklade« mi je skoro teden dni nudilo toliko lepote, radosti in istinitega užitka, da me priganja hvaležno srce in Ti moram pisati, da sem nepopisno očaran in uprav osupel.⁷ Viktor Car vendar ni več mlad, a njegov veliki roman kaže toliko bujno fantazijo, tako ognjevit temperament, piše tako krasno, silno bogato hrvaščino in je nanizal uprav ogromno število močnih res zanimivih značajev, pa opisal morje in krajine v najrazličnejših »stimungah«, da sem istinito začuden in hkratu silno vesel. Car je še vedno mlad in močan in njegova duša polna prave poezije.

Zakaj ni njegovega romana izdala Hrvatska Matica, mi je nepojmljivo! Prosim Te, da gosp. Caru, kadar mu pišeš, sporočiš moje iskrene bratske čestitke za izredno posrečeno umetniško delo, ki ga shranim v svoji knjižnici kot literarno dragocenost. Poleg nacionalne ideje, silne ljubezni do domovine je Car izrazil krasno tudi svojo pogumno svobodomiselnost, visoko kulturno toleranco in utemeljeno mržnjo proti Habsburžanom in Nemcem ter Benečanom: vse to daje romanu trajno veliko literarno ceno. Roman je dal velespretnemu avtorju pač ogromno dela in mnogostranskega študija. Saj je očitno zgrajen na nešteti virih. Slučajno sem lani prečital tudi knjigo: Marko Perojević: Petar Kružić, kapetan i knez grada Klisa v izdanju Matice Hrvatske god. 1931.⁸ Čital sem jo zdaj po Caru iznova in našel, da je Car zanesljiv in v glavnem pošten realist. V vsem me je Carov roman prijeto spominjal A. Senoe Zlatarovega zlata in oddaleč Zevaccovih⁹ romantičnih benečanskih romanov. Tudi Car

⁶ Viktor Car Emin (Kraj kod Lovrana 1870—Opatija 1963), hrvatski pisac i urednik. S Rikardom Katalinićem Jeretovim uređivao je prije prvoga svjetskoga rata omladinski list Mladi Hrvat. S Jeretovim ga je vezalo dugotrajno prijateljstvo, pa su kraće vrijeme čak i zajedno pisali pod pseudonimom Jeretov-Emin.

⁷ Historijski roman Presječeni puti Viktor Car Emin, koji je u to vrijeme živio u Sušaku, doista je tiskao u vlastitoj nakladi. Tiskan je u tiskari Dragutina Spüllera u Samoboru. Roman ima 349 stranica te dvije stranice rječnika; 354 stranica ima zajedno s koricama!

⁸ Marko Perojević (Trogir 1876—Sarajevo 1943), historičar. Kao katolički svećenik služio do 1920. godine kada prelazi u starokatoličku crkvu i državnu službu. Od 1924. do smrti pripada redakciji Jugoslovenskog (kasnije: Novog) lista u Sarajevu. Kao historičar bavio se starijom povijesti Klisa, Trogira i srednjovjekovne Bosne.

⁹ Michel Zévaco (Ajaccio 1860—Eubonne 1918), francuski pisac povijesnih romana male umjetničke vrijednosti, ali velikog uspjeha kod čitalačke publike. Radnja nekih njegovih romana odvija se u Veneciji. U nas je njegove romane Most uzdisaja i Veliki inkvizitor tiskalo izdavačko poduzeće Otokar Keršovani u Rijeci godine 1954. i to u svescima.

je romantik, a mestoma se čuti vendar, da mu Zola ni tuj, nego velik vzor. Edino, kar ni po mojem okusu, je preveliko število popov, samostanov, škofov, cerkev, kapelic i.p., pa preveč romantičnih slučajnosti. Ali to pač zahteva romantika! In pa pretirano oboževanje Petrarce! Tistih ital. citatov je menda preobilo. No, morda se motim.

Tako se Ti za divotno knjigo iznova zahvaljujem, pozdravljam Cara in Tebe ter sem ves Tvoj odani Fran Govekar.

Lepo Te pozdravlja moja žena.

282

(Na omotnici s prednje strane):

Gospod

Rikard Katalinić Jeretov

književnik i.t.d.

Split

Jug. armije ulica

(Na poledini omotnice):

Fran Govekar, Stanićeva 1

Ljubljana

Predragi prijatelj, često mislim na te, ker tako sem potr in mračen, da nisem našel energije, pisati komur koli vsaj dopisnico. Vse dopisovanje sem zanemaril in živim kakor žival samo, da jem in spim, ker niti piti ne morem več, kajti v Ljubljani ni vina. Treba je iti pol ure, da morda ujameš 2 deci, če imaš srečo. Tudi mesa dobivam enkrat v tednu samo toliko, da ga jedva produham; ni jajec, ni bele moke in še marsičesa. Živimo od koruze, krompirja, fižola, korenja in kislega zelja — dan za dnem vedno isto plaževino! Bedno životarenje!! Nikdar nisem živel tako mizerno kakor dandanes. Hvala Bogu, da imam vrlo ženo, ki je odlična kuharica in zna z večnimi varijacijami in permutacijami iz skrajnje omejenega materijala scmariti vedno kaj »novega« za prisiljeno uživanje.

Zato Te prosim: ne zameri, da sem molčal tako dolgo, dasi je moja duša često pri Tebi!

Na srečo sem si nabral tekom različnih redaktorstev dokaj veliko knjižnico, iz katere črpam vedno nove knjige: hrvat., srb., češke, nemške in slovenske. Pa čitam, čitam neprestano, saj se mi je nagomililo del, ki sem jih svojedobno pač spravil v biblioteko, a nikdar pogledal. Tudi knjig Hrvat. Matice imam dokaj in nekaj izdanj Društva hrvat. književnika i. dr.: vse mi je danes jako dobrodošlo.

Baš danes sem dočital roman M. Nehajeva »Bieg«.¹⁰ Odlično! Strašno! Večina dejanja se godi v Senju med profesorji. Zdi se, da je Nehajev črpal iz življenja in je naslikal izvrstno bedno življenje profesorjev in suplentov s škandalozno plačo in v duševno mrtvi družbi. Tudi Nehajev roman »Vuci«¹¹ me je močno zanimal. Ogromna snov.

Ali Nehajev še živi? Dr Cihlař piše lepo hrvaščino in ima pristen epichen talent.

Tudi Bran. Livadića »Novele« (DHK, 1910)¹² so mi zelo dobro ugajale, dasi so većinom kratke in malenkostne. Ali še živi? Poznal sem ga osebn. Dolgočasen in malo jasen je M. Šenoa¹³ roman »Iz kobnih dana«. Imitira očeta, a nima njegove plastike, temperamenta in poezije. Poznam ga.

¹⁰ Milutin Cihlar Nehajev (Senj 1880—Zagreb 1931), hrvatski književnik i publicista. Sin doseljenog Čeha. Godine 1907. uređivao je u Trstu Balkan. Roman Bijeg tiskan je 1909. godine u Zagrebu.

¹¹ Povijesni roman Vuci tiskan je godine 1928.

¹² Branislav Wiesner Livadić (Samobor 1871—Zagreb 1949), hrvatski pisac i književni kritičar.

¹³ Milan Šenoa (Zagreb 1869—Zagreb 1961), sin Augusta Šenoa; doktor geografskih znanosti. Po temperamentu realista plaća danak povijesnom romanu neuspjelim romanom Iz kobnih dana (1914) na koji je (negativan) osvrt dao Ivan Krnic u zagrebačkom Obzoru broj 103, 1917. g. Roman je ipak izdala 1971. Matica Hrvatska, a tiskan je u Riječkoj tiskari Rijeka.

Razočarala me je knjiga M. Dežmana Ivanova »Protiv struje«.14 Nikakih idej, nikakega širokega obzora — sama ljubav! To je omejenost. Le v uvodih kaže, da je bil bojevnik, esejist in dober stilist. Poet pa po moji sodbi ni bil. Ljubil je Ljerko Šramovo15 in bil ž njo v Ljubljani. Oba sta že mrtva. In oba sem cenil.

Z velikim interesom sem prečital Antona Kovačiča roman »U registraturi«.16 Vrlo dobra pa je prva polovica tega velikega romana; druga polovica je neznošno romantična historija roparske vsebine, docela neverjetne in neužitne. Škoda! Vem, da je že umrl. Velik talent.

Zdaj se bom lotil »Novel« Marina Bega.17 Kdo je ta Bego? Pseudonim? Prečital sem tudi srbsko knjigo v ćirilici »Portret Miloslava Stojadinovića«, ki jo je izdal 1936. Slobodan Z. Vidaković.18 Strašna, nečuvno brezobzirna knjiga! Ali je bil Miloslav Stojadinović resnično tak lopov, falzifikator, mistifikator? Da si je prisleparil celo doktorat! Da je bil do skrajnost korupten in povezan s Švicarji? Brat bivš. min. predsednika — lopova prvega reda v politiki? Piši mi!

Vse to sem prečital zadnje čase. Kar sem povžil že prej, sem že pozabil! Starost.

Obljubil si mi še eno knjigo V. Cara Emina. Njega resnično cenim, in če mi knjigo res podariš, Ti bom zelo hvaležen. Ali si mu sporočil mojo oceno o »Presječenih putih«? Moj zet (ima za ženo mojo najstarejšo hčer Vido) Josip Kavčič, bivši fabrikant manufakturnega blaga, zdaj uradnik v tukajšnjem ministrstvu industrije, je na letovanju ob morju »Presječ. puteve« prečital z veliko naslodo! Tudi to je — ugodna kritika... Tako vidiš, ljubi moj prijatelj, da se istinito živo bavim s hrvatsko književnostjo. Prečital sem vse zbrane spise Matoša19 in očeta Senoe.20 Senoin roman »Zlatarevo zlato« je bila prva hrvatska knjiga, ki sem jo še kot gimnazijec s slovarjem prečital na svoje nepopisno zadovoljstvo. A nedavno sem jo prečital še drugič!

Druga hrvat. knjiga mi je bila Šandorja Gjalskoga Babića21 »Maričon«, ki sem si jo v VII. razr. gimnazije sam naročil in plačal zanjo 1 fl. Moram jo poiskati v knjižnici, da jo prečitam še enkrat, menda že tretjič.

A ti? Kaj delaš? S čim se baviš? Piši mi, prosim, ker vse me zanima. Ali še poješ? — Pošlji mi zopet kaj izpod svojega peresa! Nadejam se, da si čil in zdrav.

Pri vas je menda že znošno toplo, pri nas pa že prihaja zima. Bojim se je, ker me rado zebe in imam roke mrzle kot led! Ej, bojim se mrazu! Žena te prsrčno pozdravlja ter sem z najtoplejšimi pozdravi ves Tvoj zvesto vdani pobratim

Fran Govekar

V Lj. 10/nov. 1948

284

(Na prednjoj strani omotnice):

Gospod

Rikard Katalinić Jeretov

književnik

Split

Obala Crvene armije 1/I

19. 12. 48.

14 Milivoj Dežman Ivanov (Zagreb 1873—Zagreb 1940), pisac nekoliko drama i dviju knjiga crtica, među njima i Protiv struje (1903). Njegov otac Ivan Dežman (Rijeka 1841—Zagreb 1873), sin odnarođenog Slovenca, bio je u Rijeci učenik Janeza Trdine, koji je često ponosno isticao da je mladoga Ivana priveo svome narodu.

15 Ljerka Šram (Zagreb 1874—1913), hrvatska glumica izvršnih kreacija uglavnom komediografskog faha.

16 Ante Kovačić (Oplaznik iznad Sutle 1854—Stenjevec kraj Zagreba 1889) hrvatski pisac, realist. Roman U registraturi izlazio je u Vijencu 1888. godine, a kao zasebni roman tiskan je 1911. u izdanju Matice Hrvatske u Zagrebu.

17 Marin Bego (Split 1881—Zagreb 1960), hrvatski književnik. Kao odvjetnik službovao u Trstu, Volosko-Opatiji, Pazinu i Splitu. U Trstu uređivao 1908—9. časopis Balkan. Zbirka Novele (Zagreb 1910) sadrži ove novele: Prodavačica cvijeća, Jelica, Odsteta, Dvije sestre.

18 Slobodan Z. Vidaković, Portret Miloslava Stojadinovića. Psihopatološka grada za roman iz društvenog života. Beograd, 1936. Nalazi se u NUK, broj 64098.

19 Antun Gustav Matoš (Tovarnik 1873—Zagreb 1914), hrvatski pisac i polemikar.

20 August Senoa (1838—1881), hrvatski pisac.

21 Ksaver Šandor Đalski (Gjalski), pravim imenom Ljubo Babić (Gredice 1854 do 1935), hrvatski prozni pisac. Bio i kandidat za Nobelovu nagradu. Roman Maričon tiskan je 1884. godine.

Predragi dobri prijatelj, gotovo si že nevoljen, da ti tako dolgo ne pišem. Ali čas beži in v roke me zebe, da težko držim pero. Mnogo trpim zaradi mraza, ki mi ubija energijo in humor. Od srca se Ti zahvaljujem za tvoji dve prepisani pesmi! »Tolstoj« je krasen in močan, »Rat« silen in pretresljiv, globoko občuten. Tvoja pesniška žila še krepko bije in jaz Ti iskreno čestitam, da si duševno in — nadejam se — tudi telesno sveže in čudovito ohranjen. Samo pesimizma, malodušja se otrisi. »Kad svi mi isto bol i istu mōru znamo,« morate Vi, pesniki, visoko držati barjak optimizma in nam utrjati nado krepko, neomajno, da »za brdom onom eto sreće i mira« vsaj za naše potomce!²² Jaz ne obupavam. Svaka sila za vremena! Prizrčna Ti hvala za podatke o bratskih Hrvat. piscih, ki jih ljubim kakor slovenske. Prav posebno pa se Ti zahvaljujem za krasno Carovo knjigo »Suor Aurora Veroniku.«²³ Prečital sem jo nemudoma z velikim užitkom. Car je velik mojster in krivično je, da ga ne cenijo tako visoko, kakor zasluđuje. Vesel sem bil, ko sem se baš te dni prepričal, da ima Car Emin med Slovenci dober sloves. Pripovedoval sem dr. Svetozarju Ilešiču, tukajšnjemu vseučil. profesorju geografu, sinu pok. vseučil. prof. dr. Frana Ilešiča, o Carovih romanih. Pa mi je dejal, da ga rad čita in spoštuje. Po očetu je podedoval veliko knjižnico, v kateri je poleg poljskih tudi prav mnogo Hrvat. in Srb. znanstvenih in leposlovnih knjig. Tudi jaz si jih posojam pri njem. Sam pa si je že zbral ogromno francos., angleš., nemške i. dr. lepe in učene, kajpak predvsem strokovne literature. Kakor oče je sin plodovit pisatelj.

»Suor Aurora« je ogromna slika svoje dobe in cela galerija velezanimivih portretov takratnih oseb, pa krasnih opisov narave. Središče dogajanj je Rijeka z okolico. Najlepša figura je seveda izmišljeni goslač samouk Tihoraj, čudovit umetnik in romantičen popotnik, ki ga meče Car tja in sëm, kakor bi se vozil z automobili in aeroplani, a bega in leta le per pedes apostolorum. S tem »Tihim« je Car Emin krasno izrazil svojo silno ljubezen do glasbe in umetnosti ter so opisi vtisov sviranja »Tihega« v romanu zame najlepši in najmočnejši. Vnovič: hvala Ti za dragoceno knjigo, ki mi je bila najbolj dobrodošel dar baš za moj 77. letnico 9. t. m.

Kratko časa pred »Auroro« sem našel v svoji knjižnici še Carov roman »Pod sumnjom«,²⁴ ki mi je takisto zelo ugajal in se godi zopet na Rijeki in okolici. Žal mi je, da je ta roman brez pravega zaključka. Nadaljnja usoda glavnih oseb bi me zanimala.

Sploh sem pa zopet medtem prečital iznova ali prvič vrsto Hrvat. knjig. Krsta Pavletića »Život i pjesnička diela Franje Markovića« (Mat. Hrvat. 1917)²⁵ je prav dobra biografija in literarna študija starega duhovitega romantika. — Nikole Polića »Marginalia« (Kugli. 1921)²⁶ so »feljtoni« dokaj dekadentne smeri in so mi manje ugajali zaradi svoje pretiranosti. Mih. Nikolića²⁷ in Srgjana Tucića²⁸ »Knjiga života« (1899) je zbornik većinoma lirskih črtic lepega bogatega jezika in polne nekam impo-

²² Pjesmu Tolstoj je Rikard Katalinić Jeretov tiskao u knjizi IX Hrvatskog kola, 1928. godine. Pjesma je pisana u slobodnom stihu, neobičajenom za Katalinića, a nastala je u Splitu listopada 1928. u povodu dvadesete obljetnice smrti Lava Nikolajeviča Tolstoja (umro 29. listopada 1908). Citirani stihovi glase:

Sanjaru, kud ćeš, kamo?
Kad svi mi istu bol i istu moru znamo.
Za brdom onim eto sreće
I mira ...

²³ Suor Aurora Veronika, historijski roman, Sušak, 1940. Naklada autorovih prijatelja i štovatelja. Tiskara Dragutina Spillera u Samoboru. U predgovoru — Rikard Katalinić Jeretov: Dvije riječi o sedamdesetgodišnjici Viktora Cara Emina.

²⁴ Pod sumnjom, dio I—V. Zagreb, MH, 1918; str. 5—210.

²⁵ Krsto Pavletić (Draga kraj Rijeke 1865—Zagreb 1919), sveučilišni profesor u Zagrebu.

²⁶ Nikola Polić (Sušak 1890—1960), hrvatski pjesnik osebnih raspoloženja, brat Janka Polića Kamova. Zastupan u lirskom zborniku Hrvatska mlada lirika (1914).

²⁷ Mihovil Nikolić (Kričke, kod Drniša 1878—Zagreb 1951), hrvatski pisac. Jedan od osnivača Društva hrvatskih književnika; poslije drugog svjetskog rata bio je i predsjednikom Matice Hrvatske. Poznatiji kao pjesnik.

²⁸ Srdan Tucić (Slavonska Požega 1873—New York 1940), pripovjedač i dramatičar. Neko vrijeme upravitelj Bugarskog teatra.

tentne erotike, ki ni všeč moji zdravi naturi. — Iznova so me zavzele Jos. Kozarac²⁹ »Male pripovijesti«, I (DHK, 1909) in Ante Kovačića »Sabrane pripovijesti« (DHK, 1910). Kovačić je bil sijajen talent. Njegova »Bježi hajka« kaže njegov očarljivi humor. — Z Jos. Kosorjevim³⁰ »Mime. Pripovijesti.« (Mat. Hrvat., 1916) sem se mučil. »Mime« je še najboljša, dasi malo verjetna reč. »Hram vječnosti« je menda simbolična čenčarija, neužitna, bedasta. »Koraljka v dugi žalosti« je zame neumljiva zmes, da se čudim, kako je mogla Hrv. Matica izdati tako knjigo. —

Zato tudi Kosorjeve drame »Žena« (Kugli, 1920) ne bom čital, ker me že seznam oseb odbija. Blazna godlja! Pa se spominjam, da je imel Kosor veliko uspehov v gledališču in je celo naša drama uprizorila neko njegovo močno igro.* Ali Kosor še živi? Kakšna je tvoja sodba o njem? Ein Kraftgenie?

Iznova sem prečital »Osvit. Slike iz tridesetih godina« (Mat. Hrv. 1892). Lepo, mestoma krasno a — ne morem pomagati — večinoma pretirano, naivno. Takole onanistična platonična ljubav pa je sploh neverjetna in bedasta. Gjalski je bil vendar zdrav človek! Menda se je inficiral ob Wertherju in Loti! Pa redaktor knjig Mat. Hrv. bi bil moral avtorju črtati ali izpremeniti na vsaki tiskani strani vsaj 5 do 10 »krasnih«, »prekrasnih« žen in deklet. Ponavljati isto besedo do smešnosti je pisatelju z okusom nemogoče. Vraga! 77 let imam, toda krasnih, prekrasnih žensk sem videl in srečal prekleto malo.

Prav posebno se mi je priljubil Dinko Šimunović.³¹ Prečital sem »Mrkodol. Sabrane pripovijesti« (DHK, 1909). »Duga«, »Alkar«, »Mulika«³² so izborne. Slovenska Matica je 1911. izdala Šimunovićevo pripovijest »Tudjinac«, ki mi je jako ugajala, zlasti z dogodki in slikami iz Dubrovnika. Tudi knjiga povesti »Djerdan« (Mat. Hrv. 1914) ima štiri daljše novele velike lepote in sile. Zlasti »Ljubav« in »mati« so mi všeč. Manje se mi je prikupila Šimunovićeve »Mladost« (Kugli, brez oznake godine), avtobiografska povest, nekaka »Dichtung und Wahrheit« po Goethejevem vzoru. Dasi ima Š. v jeziku preveč lokalizmov in folklore, me je s svojimi toplimi in močnimi novelami resnično zavzel, da ga občudujem in sem pridobil celo svojo ženo, da jih čita. Velik talent.

Ali Š. še živi? Kako sodiš Ti o njem in njegovi umetnosti?

Ko pa čitam hrvatske pisce, mi ne gre v glavo, da hrvatska gramatika in pravopis — po moji slovenski pameti — nista na višku. Da hrvaščina ne pozna duala, nego le singular in plural, ni prednost pred slovenščino, ki dobro razločuje eno, dva in več.

Ali bolj me dirne, da pišete nedosledno za nikalnicami (ne, nisem i.t.d.) včasih pogrešno accusativ, včasih pa *pravilno genitiv*. Gjalski piše n.p. ... nije odobravao njegovo žestoko napadanje; a nato piše pravilno: Ma da ljudi ne poznaju ćirilice. Toda tukaj nato zopet pogrešno: ... ne prinosi uzalud svoju ogromnu žrtvu ... nije znao tajiti tu ljubav ...

Po mojem je pravopisno napačno Vaše sanjarenje, uvjerenje i.t.d. Čuj! beseda je sanjari ti, uvjeriti i.t.d. končnica je »enje«.

Dakle sanjari — enje: sanjarjenje!

— uvjeri-enje: uvjerenje.

Ne more biti drugače!

Skoda je, da hrvaščina ne pozna več supina, namenilnika. Mi ga še imamo. Vi pišete pogrešno: ... idem pogledati k njoj. Mi pa pravilno: ... grem pogledat k njej. — Vi: išli su joj kazivati, mi: šli so jej povedat ... Vi: slao je u stan pitati ... mi: poslao je vprašati!

Pa zakaj pišete bit će ih ... Bit ćeš jedan od najimučnijih ljudi? Zakaj ne bit ćeš??!

Pa čemu strašno: on je taki? Namesto: on je tak! — Da kupi Hani kakav osobiti svatbeni dar! Namesto: ... kakav osobit svatbeni dar. Zakaj: izbaštiniti ću te?

²⁹ Josip Kozarac (Vinkovci 1858—Koprivnica 1906), hrvatski pisac realista.

³⁰ Josip Kosor (Trbounj kod Drniša 1879—Lapad kraj Dubrovnika 1961), hrvatski pripovjedač i dramatičar. Njegovi su dramski junaci često motivirani jakim strastima i instinktima.

* »Požar strasti«.

³¹ Šimunović Dinko (Knin 1873—Zagreb 1935), hrvatski pripovjedač. Zbirka Mrkodol. Sabrane pripovijesti izašla je kao prva knjiga edicije Savremeni hrvatski pisci Društva hrvatskih književnika u Zagrebu.

³² Pravilno je: Muljika.

E, brate moj, kje je naše edinstvo?

Prisrčno te pozdravljam in želim srečen, miren Božič ves Tvoj iskreni

Fran G.
in Minka

Pisma Minke Govékar

Frana Govékara je smrt prekinula u čitanju hrvatskih pisaca i pisanja pisama Kataliniću u Split. Međutim, prijateljstvo dvojice pisaca i prijatelja nije prekinuto fizičkom smrću Frana; korespondenciju je nastavila njegova supruga Minka.

O Minki Govékar bi svakako valjalo podrobnije i temeljitije pisati. Mlada učiteljica iz Novoga mesta zarana je ušla u slovensku literaturu. Pod djevojačkim prezimenom Vasič javlja se tako još u prvom godištu Slovana, što ga je uređivao Fran Govékar. Piše u prvome redu o suvremenoj ruskoj literaturi, o Maksimu Gorkome i njegovim dramama, ali i o Oscaru Wilde-u, značajnijim ženama svoga vremena, ženskom pitanju i slično. Kao izvrstan poznavalac ne samo ruske književnosti, već i ruskog jezika uredila je zbirku novela, koje je sama prevela, suvremenih ruskih pisaca Gorkoga, Andrejeva, Pejrova, Bunina i Čirikova (Ruska moderna. Gorkij, Andrejev, Skitalec, Bunin, Čirikov. Novele in črtice. Prevela Minka Govékarjeva. V Ljubljani 1905.) Predgovor Maksim Gorkij in tovariši pokazuje da je riječ o poznavocu ali i analitičaru ruske literature u kontekstu evropskih kulturnih i književnih strujanja. Kasnije se više posvetila obitelji i ženskom pitanju. Godine 1926. sabrala je i uredila zbornik Slovenska žena (Slovenska žena. Zbrala in uredila Minka Govékarjeva. Založba Youngoslavie Express Réclame Company v Ljubljani. Tiskarna Edinost v Trstu. O prilici razstave Slovenska žena na velesjmu v Ljubljani. Izdalo Splošno žensko društvo. 1926.) U već podmakloj životnoj dobi tiskala je već spomenutu knjigu o konzerviranju živežnih namirnica, a taj je njen rad Fran u pismu Kataliniću komentirao riječima: »Ali proza je tudi važna...«

Minka Govékar je bila i duhovni i intelektualni suputnik svoga supruga Frana. Stoga je i prirodno da je, nakon što se bila pribrala po muževljevoj smrći, nastavila njegovu korespondenciju.

Pisma Minke Govékar Kataliniću Jeretovu nastavljaju započeti pismeni dijalog Fran—Rikard. U tim pismima Minka piše o posljednjim trenucima svoga supruga, ali i zbivanjima vezanih za literaturu. Katalinić je manirom dobrog psihologa podsticao razgovore o Franovim literarnim ostvarenjima; Minka mu šalje Olgu i Svi-tanje, a Rikard Katalinić sada preuzima nekadašnju Franovu ulogu i piše svoje dojmove o pročitanim djelima. Nažalost, smrt Minke prekinula je i to prijateljstvo.

U ostavštini Rikarda Katalinića Jeretova nalaze se pod rednim brojevima od 285 do 288 četiri pisma Minke Govékar, i to:

1. Pismo datirano 25. travnja 1949. Na omotnici je žig: Ljubljana 28. 4. 49. i: Split 30. IV 49.

Na omotnici je adresa:

Gospod
Rikard Katalinić Jeretov
književnik
Split

Ulica Krasne armije
Ulica Rdeče armije

Na poledini omotnice piše:

Pošilja Minka Govékarjeva
Ljubljana Staničeva ul. 1.

Katalinić je dopisao: saučesće 2/5. 1949. Broj 285.

2. Pismo sa crnim, žalobnim okvirom, datirano 15. lipnja 1949. Na omotnici je žig: Ljubljana 16. 6. 49.

Na omotnici je adresa:

Gospod
Katalinić-Jeretov Rikard
književnik
Split

Ulica Rdeče armije.

Katalinić je dopisao: odg. 29/6 1949. Broj 286.

3. Pismo datirano 27. srpnja 1949. Na omotnici je adresa:

Gospod
Katalinić - Jeretov Rikard
književnik
Split
Ulica Rdeče armije

Jeretov je dopisao: Odg. 30/7. 1949. te, ponovno, zopet 3/8. zbog »Svitanja«. Broj 287.

4. Pismo datirano 22. prosinca 1949. Bez omotnice, na dva lista. Na vrhu prvoga Katalinić je dopisao: Odg. 30/XII 1949. Broj 288.

Eto i tekstova pisama Minke Govekar Rikardu Kataliniću Jeretovu:

285

Spoštovani gospod prijatelj!

Dovolite, da Vas imenujem tako, ker ste bili mojemu možu drag, mil in zvest prijatelj skozi dolgo vrsto let. Sedaj ga ni več... Dne 31. marca t.l. je v bolnišnici mirno sklenil svoje dela in ljubezni do vsega dobrega bogato življenje. Teško se je ločil, vedel je, da se mu bliži konec, in to je bilo tem huje zanj in zame. Na vse, ki so poznali *pravi* njegov lik, njegovo zlato srce, je mislil in se je poslavljaj od njih. Med njimi ste bili v prvi vrsti tudi Vi, dragi prijatelj.

Kaka dva meseca pred smrtjo se je močno prehladil; potem se je že precej popravil in je hodil pomalem na vrt in tudi ven. Nenadoma pa se mu je prehlajenje poslabšalo, kašljaj in pljuval je strašno, srce mu je oslabilo in ni moglo premagati napora v pljučih. Temu so se še pridružile nevšečnosti v mehurju, prišla je sepsa, ki ga je umorila.

Že predzadnji dan smo reveža peljali z rešilnim vozom v bolnišnico, 5 zdravnikov-kapacitet je bilo okoli njega, toda rešitve ni bilo. S penicilinom so mu vso noč lagšali bolečine, drugega ni bilo mogoče.

Tako sem izgubila najboljšega moža, zvestega in požrtvovalnega prijatelja; ž njim sem živela 52 let v najlepši slogi v idealnem sporazumu. Pisala bi Vam bila že preje, toda najprej sem uredila vsaj izvečjega moževko korespondenco in njegove knjige.

Korespondenco in njegova dela je dobila Akademsko biblioteka, ki bo vse skrbno čuvala in bodo njegova dela občinstvu na raspolago.

Sedaj šele sem videla, kako ogromno je delal moj mož; skoraj do zadnjega je bil aktiven.

Sedaj prebivam v mali sobi; večjo sobo sem izpraznila in prepustila bratu mojega moža in njegovi ženi, ki sta bila že 10 mesec brez strehe. Prej imejitelj male tovarne, sedaj — nič.

Prosim Vas, ohranite mojega življenjskega druga in ž njim tudi mene v lepem spominu, kakor je tudi on Vas in ž njim jaz — gojil do Vas vsekar topla prijateljska čuvstva.

Prav lepo Vas pozdravlja
udana
Minka Govekarjeva
V Ljubljani 25. aprila 1949.
Staničeva ul. 1.

286

Dragi gospod prijatelj!

Lepo prosim, da mi oprostite ker se na Vaši ljubeznivi pismi tako dolgo nisem oglasila! Toda nikakor ne morem priti v red s svojo korespondenco in ostalimi stvarmi. Saj je neverjetno, kako globoko zareže in kako od vrha do tal preobrne smrt dragega druga. Moj Fran je bil star 77 let in 4 mesece, ko je smrtna kosa mahnila po njem. Lahko bi bil še živel, saj je bil nekako do konca l. 1948 zdrav in krepak. Še vedno je snoval in si delal zapiske. Še kake tri tedne pred koncem je pisal svoji dobri prijateljici izza gledaliških časov, Čehinji Ruženi Naskovi, češki narodni umetnici, dramski igralki, obširno pismo, ki ga ni mogel več dokončati. Nadaljevala sem ga jaz — udova, in poslala pismo v Prago na določeno addresso. — Mrliški list izkazuje kot bolezen mojega moža »gangraena seroti«, torej zastrupljenje (v črevesju). — Zelo velika praznina je ostala po njem, in silno dolčas mi je, dasi imam dela dovolj.

Kakor vsa druga pisma, sem tudi Vaša in njemu posvečene pesmi izročila *akademski biblioteki*; tako se je dogovoril pokojnik kake 3 tedne pred smrtjo z ravnateljem biblioteke, književnikom prof. Gspanom, ki ga je takrat poslednjikrat posetil. Trikrat je peljal njegov odposlanik s triciklom v knjižnico vso korespondenco, mnogo knjig in pripomočkov za Franove spise. Ker sem hotela, da se po moji smrti vse shrani, kar je bilo ž njim v zvezi, sem raje takoj mnogo oddala, dasi mi je bila ločitev zelo težka. Vendar sem si že precej pridržala, tako tudi 2 še neobjavljena romana, ki pa v sedanjih časih ne prihajajo v poštev. — Vaši želji zelo rada ustrežem in Vam pošiljam Franovo novelo »Olga« z njegovo portretno študijo. Zal je precej skrajšan ta roman, ker je Vodnikova družba, izdajateljica, *predpisala obseg* knjige. Književniku Dinku Sirovici,³³ ki ga po imenu dobro poznam, se hvaležno zahvaljujem za njegovo sožalje; sicer pa mu tudi sama izrečem pismeno svojo zahvalo. V veliko uteho mi je v prelepih dopisih izrečeno sočustvovanje, ki pričajo, da je užival pokojnik mnogo spoštovanja in ljubezni ter je bil zlasti kot intendant, ravnatelj in preporoditelj slovenskega teatra globoko uvaževan. In kritik ter feljtonist in člankar! Ne morem Vam povedati, s kakšno lahkoto, da, s šarmom, je kar sipal na papir v lepem jeziku izražene svoje misli in čustva. — Zal mi je, da Vam ne morem poslati njegovega romana »Svitanje« iz časov Francozov na Kranjskem, ki ga smatram za njegovo najboljšo delo. Toda imam samo en iztis. Sedaj smo izgubili največjega slovenskega pesnika Otona Zupančiča; škoda, da so njegovo smrt vse preveč izkoristili v politično-propagandne svrhe. Seveda cerkev v nikakem oziru ni smela sodelovati, dasi je bil Oton sin vernega, priprostega naroda, doma iz Belokrajine. Čast mu: slovenski jezik je izoblikoval do nenavadne višine in čistoče. Vse njegove prigodnice na cesarje, kralje in sedanje velikaše pa bi najraje želela — izbrisane, ker so profanirale njegovo umetniško dušo.

Prav prisrčno Vas pozdravlja Vaša prijateljica

Minka Govékarjeva

Lj. 15. VI. 1949.

287

Dragi gospod prijatelj!

Veliko veselje ste mi napravili s svojim kratkim, toda tehtnim in globoko preišljenim referatom o vsebini »Olge« mojega Frana. Mislim, da sem Vam že pisala, da je bil moj pok. mož med onimi srečniki, ki jim gre literarno delo izredno lahko in hitro izpod rok. Imel je jako živahno fantazijo in pisal je neverjetno lahko ter z veseljem. Večinoma kar na lepo, brez korektur ali pa so bile malenkostne.

Seveda ni možno misliti, da bi njegova literarna zapuščina v sedanjih razrovanih časih zagledala luč sveta. Vse čaka urejenjših razmer. Pa prav zadnja leta se je poglobil v svojem literarnem delu in izkristaliziral. Zeleli ste njegov roman »Svitanje«.³⁴

³³ Dinko Sirovica, hrvatski pjesnik i prevodilac. Kao učitelj službovao po Dalmaciji. Umrovljen 1923. kao općinski tajnik u Sibeniku gdje je i rođen 1872. godine. Nakon umirovljenja u Zagrebu je član redakcije Jugoslavenskog Lloydja. U Zadru je još 1896. godine zajedno s Rikardom Katalinićem Jeretovim uređivao časopis Lovor.

³⁴ Govékar Fran, Svitanje. Roman. V Ljubljani 1921. (na ovitku 1922). U NUK pod brojem 43233.

Pisac ovoga priloga ima u svojoj zbirci manuskript Rikarda Katalinića Jeretova koji je najvjerojatnije koncept pisma Minki Govékar. Na papiru manjega formata piše:

»Danas sam dočitao odličan roman Vašega pok. supruga i mojeg dragog prijatelja pk. Frana.

Vrlo sam zahvalan što ste mi poslali taj lijepi roman živo pisan koji me je prenio u napoleonske dane i u dane bijele Ljubljane kad su Francuzi donijeli u taj naš krasan grad prvi smijeh slobode i prve nade i čežnje u slobodne dane. Vidi se da je pk. Fran dao sebi mnogo truda da piše iskreno taj roman, pa je on pravi Slovenac i rodoljub iznio objektivno kako su i Slovenci kao i svi ostali Slaveni u Austriji vjerovali u Austriju i carsku kuću i čekali pravice i od crno-žutih. Svakako »Svitanje« je jedan roman pisan bogatim jezikom, izneseni ljudi su ne fiktivni stvorovi, već ljudi od krvi i mesa i razvija se u njemu istinski život onih dana. Vodnik je u njemu figura moćna i jaka. Sve u sve iskreno i uspjelo djelo.«

Zal ga nisem mogla nikjer dobiti. Ne vem, kako je bilo med vojno; ali se je vse razgubilo ali razprodalo. Pošiljam Vam knjigo na posodo. Lahko jo počasi in v miru čitate, kadar boste utegnili, potem pa mi jo prosim vrnite. Je od naše hčere Milene, ki je učiteljica telovadbe na različnih šolah. Včasih je bila samostojna in je imela krasno gimnastično šolo. A postala je žrtev stanovanjske krize in je morala šolo opustiti. Deluje tudi nekoliko literarno; za svojo dramo je dobila od ministr. prosvete nagrado Din 2000 in je bila javno imenovana.³⁵

Jaz pa še vedno pregledujem moževo delo pa tudi hodim po raznih uradih. Penzije namreč še vedno nisem dobila.

Prav iskreno Vas pozdravlja

Vaša udana,

M. Govékarjeva

Lj. 27. jul. 49

Gosp. Dinku Sirovici sem se zahvalila za pismo.

288

Dragi gospod prijatelj!

Dolg je moj molk. Oprostite mi! Ko sem po smrti mojega dragega druga opravila glavne posle in sem se zaradi stanovanjske krize v skromni sobici kolikor toliko uredila; šele nastopila reakcija. Fizično in psihično sem nekako omagala. Zaradi prehlajenja in drugih telesnih nevséčnosti sem bila cela dva meseca priklenjena na dom. Šele poslednji teden sem bila nekoliko v bližini naše hiše na zraku in soncu. Bojim se zime in Vas blagrujem za morje in jasno nebo. Pri nas je sedaj povečini megla — zunaj in v srcih.

Odgovoriti Vam moram, dragi prijatelj, na vprašanja glede naše familije. Imam po pok. Franu 3 hčere, sinko Boris nam je s 7 meseci umrl, česar nisva nikoli prebolela; zlasti Franu je bilo hudo, da ostane brez potomca. In vse kaže, da bo rod Govékarjev izumrl. Mlajši brat mojega moža ima sina, ki se je pred dvema letoma oženil, a zaman čakamo na naraščaj. Moja najstarejša hči Vida je poročena Kavčič, žena *bivšega* imovitelja tovarnarja, *bivšega* lastnika prelepe vile, ki so jo ameriški aeroplani do tal porušili, — po nesreči, ker je stala blizu tobačne tovarne, blizu vile zloglasnega Gambare.

Ostali so brez hiše, brez pohištva, brez obleke. Še celo mnogo denarja in druge vrednote so zgorele. Imata 2 hčeri, obe sta že v službi, ena je že 5 let poročena. Letos je oblast nacionalizirala še zemljišče, kjer je stala vila in poleg stoječi krasen sadni vrt. Zet je sedaj v ministrstvu za trgovino — uradnik. Nesreča za nesrečo! Občudujem njihovo življenjsko enegijo in žilavost. Hči je zelo prizadeta, ker je precej šibka, a mora vse sama delati; drobna oseba, toda močan, nezlomljiv karakter. Druga hči Vera je poročena z ravnateljem premogokopne družbe Riko Kilarjem, zlatim človekom. Sin bi mi ne mogel biti boljši. Imata 2 sina, oba izredno resna, nadarjena fanta. Bogdan je na univerzi, Mitja pa osmošolec. Težko žive v sedanjih časih, kakor sploh vsi intelektualci. Milena pa se ubija pri šolski deci s fiskulturo, a ima ambicijo za ustvarjanje v telesni kulturi te stroke. — Jaz pa čutim mislim in živim ter trpim z vsemi tremi in se seveda tudi veselim, za kar pa je seveda malo prilike. Živim odmaknjena o sveta, bolj preteklosti kakor sedanjosti.

Pri pospravljanju sem našla več izrezkov naših listov, ki pišejo o pok. mojem Franu. Sicer je vse površno, pač žurnalistično, vendar že toliko, da si lahko izpopolnite njegov lik, ki vsekakor ni bil vsakdanji. Ako Vam drago, si liste lahko obdržite.³⁶

³⁵ Najmlada kćerka, r. 1899; jedna od rijetkih žena u nas koja se još prije rata posvetila fizičkom odgoju kao životnom pozivu. Sada se nalazi u Domu umirovljenika u Ljubljani, Tabor 10. U razgovorima s piscem ovog priloga (od 22. X. 1983. do ožujka 1984), izjavila je da se je nakon 1945. javljala u novinama i časopisima kraćim prilozima i epigramima ali se ne sjeća imena institucije od koje je dobila nagradu. — Originalni rukopis tipkan je u tri primjerka; 72 stranice (1 + 20 + 23 + 28). Napis na ovitku: PRELOM Drama v treh dejanjih; spisala Milena Govekar v pomladi leta 1946. Drama prikazuje društvenu transformaciju slovenske građanske obitelji od jeseni 1943. do proljeća 1945. Čini se da nije nikada scenski izvedena.

³⁶ U ostavštini Rikarda Katalinića Jeretova nalaze se pod brojevima 290, 291 i 292 ovi izresci:

Želim Vam z obitelji vred zdravo in zadovoljno novo leto ter Vas prav pristrčno pozdravljam

Vaša

Minka Govékarjeva

Ljubljana, 22. dec. 1949.

Korespondenciju Govékar-Katalinić završava dopisnica Milene Govékar kojom javlja smrt svoje majke.

Dopisnica nosi žig: Ljubljana 8. 5. 52. Katalinić je po svome običaju dopisao: odg. 16/5. 52.

Tekst dopisnice glasi:

Dr.

R. Katalinić-Jeretov

Split

Veleštovani, dragi barba Katalinić!

Kao zvesti drug moje mame siječate se je svake godine i šaljete joj pozdrav. Ali ona već je mrtva dve godine. Baš ove dane prošle so dve godine, odak je više nema. Ipak mi je milo, da je njezini prijatelji nisu zaboravili.

Srdačno Vas pozdravlja

udana

Milena Govekar.

(Na prednjoj strani dopisnice, u prostoru za adresu pošiljaoca):

Govekar Milena. Ljubljana

VI. gimnaz.

Šubičeva ul. 1.

Pisma Frana Govékara, kao i ona Minke i Milene, ovom prilikom po prvi puta postaju dostupna široj javnosti. Nema sumnje da bi ova pisma još više dobila na zanimljivosti i vrijednosti kada bi se kompletirala pismima vrijednog pismopisca Rikarda Katalinića. Ipak, i ova pisma, sada prezentirana, mogu više rasvijetliti lik Frana Govékara.

Mario Glogović
Opatija

ZANIMIVA KNJIGA O ZGODOVINI ČESKEGA BESEDJA*

Češko zgodovinsko leksikografijo je v zadnjem času obogatila dragocena poljudno-znanstvena knjiga Slova a dějiny (Besede in zgodovina), delo osemčlanske avtorske skupine, ki jo sestavljajo oblikovalci in sodelavci Staročeskega slovarja, ki nastaja pri Českoslovaški akademiji znanosti pod vodstvom Igorja Némca.

V sedemnajstih poglavjih seznanjajo avtorji bralca z razvojem češkega besedja na več področjih, pri čemer posvečajo posebno pozornost jezikovnim reliktom in danes že nemotiviranim frazeologemom. Kot v zrcalu je videti v razvoju besednega zaklada zgodovino ljudi in reči, beremo v uvodu. Mnogo že pozabljenih realij, običajev in navad je zapustilo trajno sled v sodobnem jeziku. Nemotiviranim frazeologemom in raznovrstnim jezikovnim reliktom (npr. *vece* v pomenu *reče*, aorist) so avtorji namenili poglavje Sedanjost v luči preteklosti. V njem nas seznanjo z izvorom rečenic tipa *lhůta vypršela* rok je potekel, *dovolená nám vypršela* dopust se nam je končal. Glagol (*vy*)*pršet* pomeni v sodobni češčini 'deževati', 'pršiti'. V stari češčini pa je imel tudi drug pomen, in sicer: 'presuti', 'presipavati' in bil pogosto rabljen v rečenici *hodina vypršela* ura je minila: šlo je namreč za pečeno uro in presipavanje peščenih zrn iz ene polovice v drugo. Tako so sčasoma začeli rabiti ta izraz v besednih zvezah, ki poimenujejo potek časa.

1. Fran Govekar (K njegovi pedesetletnici). Slovenski narod; 8. decembra 1921.

2. Mož, ki nam je dal gledališče — najstarejši živeči slovenski novinar, dramaturg, pisatelj, gledališki kritik... Slovenski narod; sobota 13. decembra 1941 — XX.

3. Obisk pri Franu Govekarju (s fotografijo pisca). Jutro; 12. decembra 1941.

* Slova a dějiny, Academia, Praga, 1980, str. 324.

Veliko pozornosti posveča obravnavano delo besedju iz družinskega življenja, obredja in izročila, pri čemer se izkaže, da se je to besedje, zlasti družinsko, v sodobni češčini zelo osiromašilo: danes je npr. v rabi samo en izraz za tasta — *tehán* in en izraz za taščo — *tchyně*, stara češčina pa v tem pomenu pozna še *test*, *svak*, *svěkr* in *lšče*, *svěst*, *svěkra/svěkrev*, *svěkrúše*.

Nekatera staročeška občna imena so se do danes ohranila edinole v krajevnih in osebnih lastnih imenih, npr. številna krajevna imena tipa *Týn*, *Týnský chrám* (v Prahi), *Týniště*, *Týnec* (polj. *Tyniec*), *Týnčany* izhajajo iz staročeškega *týn* 'plot, ograja, ograd, ograjen prostor', krajevna imena *Blaník*, *Blanice*, *Blansko* izhajajo iz že izumrlega izraza *blany* 'travniki, pašniki', priimek *Brtník*, *Brtniček* in krajevna imena *Brtnice*, *Brtná*, *Brtev* iz *brtev/brt* 'čebelji ulj v votlem deblu'; njihova pogostnost in razširjenost dokazuje pomen gozdnega čebelarstva v srednjem veku.

V poglavju, ki obravnava razvoj češkega črkopisa in pravopisa, je prikazan razvoj od pisanja nekaterih glasov v več črkami (*spřežková*) do pisave z ločevalnimi znamenji, ki jo je uvedel Jan Hus in ki temelji na zaznamovanju črk s pikami (prim. poljski ž) in črticami. Poljubnost staročeškega črkopisa včasih zaslanja sporočilo zapisa, npr. stavek *byechu u vojstye lyty czejesti* bere znani češki jezikoslovec iz začetka 19. stol. in avtor znanih ponaredkov, Václav Hanka, takole: *běchu u vojště líti čěši* (Čehi), Jan Gebauer pa: *biechu u vojště líti čěši* (časi).

Poučno je poglavje o staročeški kuhinji. Staročeško kulinarično besedje, ki se je ohranilo v starih receptih (izdal jih je Č. Zíbrt v knjigi *Staročeské umění kuchařské*), nas seznanja, kaj so jedli Čehi v davnih časih in kako velik pomen so pripisovali dobri kuhinji. Veliko imen davnih poslastic v sodobni češčini ni več v rabi, npr. *kyselice* ali *pražma*, ki pomeni kašo iz nedozorelih žitnih zrn. Čehi so radi dobro jedli in pili, vendar so pretirano požrečnost in požuřstvo celo sodno preganjali. Leta 1497 je izšel zakon, ki je omejil število obrokov na slavnih in slovesnostih na sedem za viteze in meščane in na pet za kmete. Imena jedi so sčasoma spreminjala pomen: *kaše* npr. je nekaj pomenila 'kašo' (tako kot še sedaj v slovenščini in poljščini); postopoma pa je širila pomen, in danes lahko pomeni pire (*bramborová kaše*) ali kašo (*krupičná kaše*), podobno kot je *jiška* sprva pomenila juho, v našem času pa prežganje.

Da v obravnavani knjigi niso pozabili tudi besedja s področja mode, je morda vzrok tudi v dejstvu, da so bile v avtorskem kolektivu zastopane tudi ženske. Vendar starodavnim Čehinjam ne gre zavidati, ker so se, kot se da sklepati iz skromnega slovarja mode, oblačile skromno in sprva v glavnem v sivo. Imele so razmeroma ubogo garderobo, zato pa tako drago, da je prehajala iz roda v rod. Zanimiv je razvoj nekaterih besed s tega področja: beseda *sukně* je sprva pomenila dolgo in široko suknenno oblačilo, ki so ga nosile tako ženske kot moški; sčasoma so to oblačilo začeli krajšati, kar je povzročalo splošno in javno pohujšanje. To opaža avtor rimanega besedila iz 15. stoletja:

Sukně krátké nosichu,
že jim zadky nepřikrýváchu,
dobří lidé se zato stydiechu.

V 15. stoletju so se pojavile in razširile dvodelne obleke, v 16. stoletju pa je krilo, ki je podedovalo poimenovanje *sukně*, postalo del vsakdanje ženske obleke.

Precej prostora so avtorji namenili razvoju družbeno-administrativnega besedja, oblikovanju poimenovanja države (*koruna*, *obec*, *Res publica*, *obecné dobré*, *království moc*, *stát*), družbenih plasti (*šlechta*, *pán*, *rytíř*, *zeman*, *vládyka*). Spreminjal se je pomenski obseg posameznih besed: npr. beseda *pán* je sprva pomenila samo plemiča, od 15. stoletja naprej pa meščana nasploh in marsikdaj celo slehernega državljana.

V knjigi *Slova a dějiny* tudi za vzdevke in priimke, s kakršnimi so se obmetavali davni Čehi, ni zmanjkalo prostora. Ko so se medsebojno žalili ali norčevali drug iz drugega, niso segali po imenih domačih živali, ki so za ta namen tako primerna v sodobni češčini (npr. *ty vole*, *krávo*), domače živali so takrat namreč zelo spoštovali in tatvine smrtno kaznovali; v srednjem veku so človeka, ki so ga hoteli žaliti, najpogosteje locirali v družbeno ali moralno nižji sloj: gospodu npr. so rekli kmet (*chláp*), vitezu strahopetec (*cketa*). Husiti so v svoji moralistični in moralizatorski zagnanosti kaj radi rabili slabševalno obarvane ekspresivne izraze: ko so preganjali in smešili požrečnost, so segali po besedah *obžerník*, *břichoplncě*, *hodoválek*, manjkalo

ni tudi priimkov za postopače (*darevník, lotník, lotras, lotrovina, chátra*), potepuhe (*běhún, běhúnc, tulák, tuláč, tēkař, lazika*) ali za lahka dekleta (*nevěstka, prázdňá žena, mandalena, báryně, měchyně, harapanna*). Sramotilna imena za druge narode so izpeljavali iz osnovne besede z množinsko obliko stare pripone *ę*, se pravi: *-ata: Němčata, Uhřata*, podobno kot izraze za živalske mladiče, npr.: *štěňata*.

Husitska vojaška spretnost je slovela po vsej Evropi. Husiti so namreč izboljšali taktiko in vojaško obrt in novo orožje poimenovali z novimi imeni, pri čemer je staro besedje neredko dobivalo nove pomene: tako so na primer z imenom *pištala* začeli poimenovali novo vrsto orožja. Husitski izraz je prišel v mednarodno vojaško izrazje in se po stoletjih vrnil v češčino v obliki *pistole*. Podobno je v mednarodno izrazje prišla vojaška beseda *tábor* (sprva ime gore v Palestini), ki je izpričan v 25 jezikih.

Eno poglavij so avtorji naslovlili Češčina — latinščina Slovanov?. To pojmovanje je nastalo v 14. stoletju, v obdobju nenavadnega razvoja in razcveta češke književnosti in knjižnega jezika: v tem stoletju se je češko besedje, zlasti izrazje, zelo obogatilo, in temu je bila vzrok kulturna politika Karla IV., ki je podpiral književnost in znanost v maternem jeziku. V znameniti slovarski delavnici mojstra Klareta je nastala cela vrsta verzificiranih češko-latinskih slovarjev, v katerih je videti prizadevanje najti ali izpeljati češko ustreznico slehernemu latinskemu izrazu. Češčina sicer ni postala slovanska latinščina, zapustila pa je neizbrisne sledi v južnoslovanskih knjižnih jezikih in knjižni poljščini, v kateri so v 15. stoletju bohemizmi, kot izhaja iz knjige Józefa Reczka, ki jo obravnavano delo navaja, predstavljati kar 5% celotnega besedja.

Zadnje poglavje, Jezik in podoba družbenega razvoja, je zamišljeno in uresničeno kot povzetek: v njem avtorji poudarjajo sociolingvistični pomen zgodovinskega besedoslovja ter dokazujejo, da stara češčina zrcali najpomembnejša družbena in zgodovinska dejstva.

Kritične opombe naj omejim samo na nekaj podrobnosti. V poglavju o črkopisu in pravopisu bi bilo treba pri obravnavanju črk z ločevalnimi znamenji, ki jih je uvedel Hus, opozoriti ob *l* na dejstvo, da sta bila v stari češčini — podobno kot v sodobni poljščini — dva *l*: srednji in zadnji. Izpuščena je tudi letnica izdaje Zibrtove knjige Staročeské umění kuchařské. Čeprav je razmeroma dosti prostora namenjenega pomenski evoluciji besede *pán*, v knjigi sploh ni najti opozorila na tako značilno prozodično variacijo, kakršna je *pán* : *pan* X, na njeno genezo in kronologijo.

Slova a dějiny so resnična zakladnica podatkov s področja zgodovinskega besedja, poleg že znanih, večinoma po znanstvenih revijah raztresenih podatkov prinašajo tudi novo gradivo. Knjiga je napisana v lepi in razumljivi češčini ter s precejšnjim občutkom za humor. Zavidljiva je stilistična enotnost besedil, in težko je verjeti, da jih je pisalo kar osem avtorjev. Izdaja knjige je skrbna, njeno privlačnost pa stopnjujejo faksimili starih rokopisov; škoda, da niso v barvah. Čeprav je knjiga zamišljena kot poljudna, prinaša bogato bibliografijo, registre in indekse.

Ker so avtorji zgodovino češkega besedja opazovali skozi zgodovinske realije, pomaga knjiga globlje razumeti in doumeti tudi sodobno češčino, zlasti njeno besedje in stalne zveze, zato jo velja toplo priporočiti v branje slehernemu slavistu in bohemistu.

Teresa Zofia Orloš
Jagelonska univerza v Krakovu
Prevedel Tone Pretnar

NOVA SLOVENSKA SKLADNJA J. TOPORIŠIČA

1 Knjiga J. Toporišiča *Nova slovenska skladnja* (NSS), ki je leta 1982 izšla pri Državni založbi Slovenije (488 strani) prinaša vrsto razprav in člankov o vprašanih jezikovnega pomena in se pravzaprav navezuje na knjigo razprav in člankov istega avtorja *Glasovna in naglasna podoba slovenskega jezika* (Maribor, 1978) o predvsem pomensko razločevalnih (segmentnih in nadsegmentnih) vprašanih slovenščine. Knjiga je še posebej privlačna, ker so v njej poleg že objavljenih razprav tudi nova ali močno razširjena poglavja, zlasti o besedni zvezi pa tudi o upovedovalnih modifikacijah.

Strukturalno teoretično izhodišče omogoča avtorju pojmovanje skladnje kot središčne jezikovne pojavnosti, ki dela smiselno na eni strani raziskovanje zlasti oblikovne morfematike, t. i. slovnicega pomena, na drugi strani pa je mogoče iz nje graditi besediloslovno teorijo. Tudi besedotvorje se v veliki meri uveljavlja kot skladenjska pretvorbena varianta. Čeprav avtor ne izpostavlja teoretičnih metodoloških principov oziroma jih ne sistemizira v smislu ustreznosti posameznim jezikovnim vprašanjem, je mogoče iz samega razčlenjevanja povzeti njegovo odvisnostno (vzročno-posledično) razumevanje jezika oziroma jezikovnega pomena.

2 Vprašanja, ki jih obravnava NSS, je mogoče združiti v dva oziroma tri vsebinske sklope.

Slovnicična struktura jezika je obravnavana predvsem v poglavjih o besednih zvezah (12—133) ter v razpravah Priredna razmerja v slovenskem knjižnem jeziku (131—143), O stavku, stavčnih členih in razmerju med povedkom in osebkom (143—161), Besedni red v slovenskem knjižnem jeziku, in sicer poglavje, ki se nanaša na t. i. stalno stavo (172—181), Esej o slovenskih besednih vrstah (321—335); slovnicična struktura jezika je s posebnim ozirom na pretvorbno-besedotvorne možnosti obravnavana v razpravi Teorija besedotvornega algoritma (335—347), z ozirom na vprašanja stalnih besednih zvez v razpravi K izrazju in pojmovanjem frazeologije (361—371), kot implicitno lastnost predmetnopomenskih sestavin pa bi jo avtor lahko upošteval tudi v razpravi Strukturalno pomenoslovje besed (347—361), saj je hierarhično razmerje med pomenskimi sestavinami bistveno za (pomensko) razpoznavnost besede (*genus proximum — differentia specifica*). Možnost stilistične izbire na osnovi pretvarjanja primarnega govornega dogodka v poročani govor, stalne in proste stave (torej vprašanja besednega reda), zamenjave, izpusta idr. je obravnavana v razpravi Stilistika skladenjskih pojavov (189—199), z vidika medstavčnih razmerij pa v razpravi Stilna vrednost knjižnih veznikov (199—225); stilistične izsledke ima tudi razprava Pretežno skladenjska interpretacija umetnostnega besedila (315—321).

Drugi sklop skladenjskih vprašanj, ki je prišel kot samostojna skladenjska enota v slovensko jezikoslovno teorijo pravzaprav šele s Slovensko slovnico (Maribor 1976, dalje SS 1976) J. Toporišiča, se nanaša na tvorbo najmanjše besedilne enote — povedi. Upovedovanje obravnava vprašanja pomenske podstave povedi in njenih modifikacij — upovedovalnih določitev (225—286); deloma bi sem lahko uvrstili vprašanja iz razprave Besedni red v slovenskem knjižnem jeziku — poglavje o prosti stavi (163—172); temeljno merilo te stave je namreč ena izmed upovedovalnih določitev, t. i. členitev po aktualnosti (po avtorjevo tudi perečnosti). Sem gre tudi obravnavanje nadsegmentnih stavčnih pojavov, t. i. stavčna fonetika v razpravah Stavčna intonacija (183—189) ter Členitev besedila s premori (297—307).

Z namenskega stališča predstavljajo posebno enoto tri kritične razprave, in sicer Skladnja tradicionalne slovnice (371—379), Skladnja osnovnošolskih učbenikov (373—389) ter Tenièrjevska skladnja slovenskega knjižnega jezika (379—389), kjer je ocenjena Vincenotova knjiga Poskus slovenske slovnice (*Essai de grammaire slovène*); kritike so pravzaprav aplikacija avtorjevih raziskovanj skladenjske problematike v razponu sedemnajstih let, saj je bila prva objavljena že leta 1962, druga 1971/72, tretja pa leta 1979.

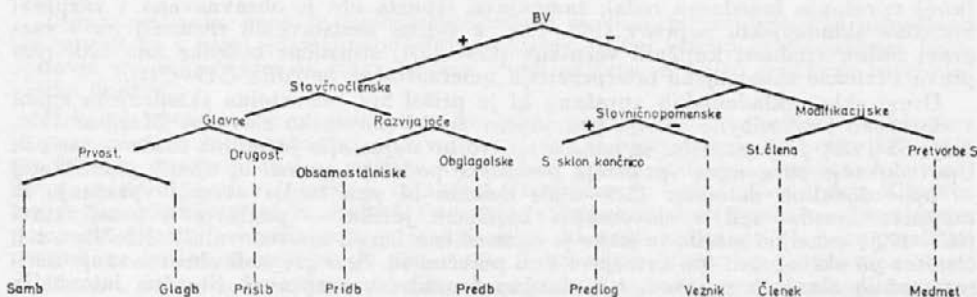
Razporeditev posameznih vprašanj v knjigi v glavnem ustreza predstavljenim trem vsebinskim krogom. Kot posebno, pod rimsko številko III, za upovedovanjem, je predstavil avtor problematiko slovnice jezikovne strukture z vidika besednih vrst, besedotvorja, pomenskih sestavin in stalnih besednih zvez (fraz). Glede na to, da gre še vedno za slovnico jezikovno strukturo, kar se v razmerju med besednimi vrstami in stavčnimi členi lepo kaže že v prvi razpravi z naslovom Skladnja, bi bilo mogoče te razprave uvrstiti kar pod rimsko številko I, v okvir osnovnih poglavij oziroma razprav s tega področja ali vsaj takoj za njimi. Glede na to, da vse razprave povezane s skladnjo, bi bilo treba to jezikovno ravnino predstaviti posebej, ne samo v okviru (skladenjsko)strukturnih razprav.

2.1 Vprašanjem slovnice jezikovne zgradbe je posvečeno v knjigi največ prostora. Zaradi obsežnosti (pribl. 240 strani od 486, dodati pa je preba še kritike — 36 strani, kazala 69 strani) predvsem pa zaradi mnogih novih interpretacij zlasti v temeljni razpravi Besedne zveze ali stavčne fraze, bo tudi v predstavitvi knjige veljala osrednja pozornost prav tem vprašanjem.

2.1.1 V uvodnem poglavju o slovnicostrukturnih vprašanjih je skladnja definirana kot osrednji del slovnicega nauka o pomenski (pomenonosni) strani jezika (11). Z besedo (besedno zvezo) kot najmanjšo enoto je skladenjska ravnina hierar-

hično višja od oblikoslovne, ki je samo »nauk o klasificiranem (urejenem) inventarju oblik jezika za skladijsko službo« (11) in ki ga kot najmanjša enota določa slovničnopomenski (oblikoslovni) morfem; hierarhično nižja pa je skladnja glede na »ravnino (večpovednega) besedila« (11). Razmerja med strukturnimi ravninami jezika so torej več ali manj izčiščena, čeprav v tem okviru moti določitev, da so »/O/blike tako skloni, osebe, načini, nakloni itd. kakor tudi besedne vrste same«, in še naprej »/S/kladnja torej uči, kako se že same besedne vrste in njihove oblike uporabljajo v (najmanjšem) besedilu (povedi)« (11). Gre namreč za spoznanje, ki ga je uveljavil Toporišič že v SS 1976, da so besedne vrste razločevalno določljive s skladijsko vlogo (predikativ in členek sta v SS 1976 predstavljeni kot samostojni besedni vrsti) in da so kot take sestavni del t. i. funkcijskoskladijske problematike.

2.1.1.1 Tudi v NSS je besednovrstna problematika obravnavana s stavčnopraktično, torej skladijske vloge — besede se razvrščajo v besedne vrste glede na hierarhizirano vlogo v stavčni zgradbi. S skladijskega vidika je mogoče deliti vse besedne vrste na stavčnočlenske in nestavčnočlenske, pri čemer bi med nestavčnočlenske spadal poleg predloga, veznika in členka tudi medmet kot slogovna varianta stavka, členek predvsem kot stavčnočlenska modifikacija, predlog in veznik pa kot besedi s slovničnopomensko vlogo, in sicer v okviru stavka predlog (s sklonsko končnico) in priredni veznik, medstavčno pa veznik v celoti; hierarhičnost stavčnih vlog pa izloča najprej besedni vrsti v vlogi razvijajočih stavčnih členov — pridevniško besedo in predikativ, v drugostopenjski stavčnočlenski vlogi se pojavlja prislovna beseda, glagol in samostalniška beseda pa sta člena temeljne stavčne zveze — predikacijske sintagme.

Tradicionalna delitev besednih vrst na predmetnopomenske (verjetno besedne vrste s korenskim morfemom) in slovnične je torej s funkcijskoskladijskega vidika drugotna, in avtor bi jo glede na svoje razumevanje teh vprašanj lahko opustil, saj tudi njegova simbolizacija kaže na odvisnostno razmerje med besedo (besedno vrsto) in njeno skladijsko vlogo — stavčnim členom (celo pri nestavčnočlenskih besedah, npr. povezana na desno — predlog). Sicer pa bi bilo za pojem stavčnega člena mogoče reči, da je glede na stavčnočlenske besedne vrste hipernimen: stavčni člen je namreč besedna vrsta (besedna zveza), ki ima še dodatni pomen stavčnega (prilastek, predikativ besednozveznega) razmerja (prisojanje, vezava, primik); tako postaja tudi razumljiva pretvorbena povezava med odvisniškimi in besednovrstnimi (besednovezni) oblikami stavčnih členov; koristno bi bilo izpostaviti in utemeljiti primere, kjer do takšne povezave ne prihaja.

2.1.1.2 Razširitev pojma prostega (glagolskega) morfema je omogočila izločitev zvez kot (*prihajam od tam zgoraj, spodaj, (i)nam od prej, zdaj, (pripe-ljal sem) do tu, tam* ipd. iz predložnih; gre torej za zveze npr. *prihajati od + Prisl*; tudi v primerih *Ali tudi ti prihajaš od tam* nimamo opraviti s samostalnikom *tam*, kot meni avtor, ampak s prislovom ob prostomorfemskem glagolu — *prihajati* od *tam*. Izhajati moramo namreč iz definicijske lastnosti samostalniške besedne vrste, in to je njena osebkova vloga, in prislova prislovnodoločilna. Za besednovrstno oziroma stavčnočlensko ureditev zadostuje dejstvo, da se prostomorfemskemu glagolu lahko primika prislov ali samostalnik. Nadaljnje ugotavljanje bi šlo lahko v smeri končniško izražene (pri samostalniku) ali neizražene (pri prislovu) sklonске vplivnosti tega morfema. Za izčiščenje razmerij bi bilo nujno vzporedno predstaviti glagolskomorfemske in predložne (sklonске) pomene. Tako bi se verjetno pokazalo, da gre pri obeh

skupinah dostikrat za samo izrazno, ne pa tudi pomensko prekrivne množice. Če vzamemo za primer samo roditeljski: kot predložni sklon izraža verjetno vse pomene svojilnosti, snovnost, sestavinskost, npr. (*kdo/kaj*) *od očeta*, (*ograja*) *iz lesa*, (*zbor*) *iz učiteljev*, roditeljski glagolski morfem pa npr. ciljnost, izvornost oziroma izhodiščnost — *priti do sosedaj/tu*, *oditi iz hiše/od tam ipd.* (glagolniki so seveda posebne vrste »samostalniki« — njihova tesna povezava z glagolom se kaže tudi večinoma v ohranitvi vezavnosti oziroma primičnosti).

2.1.1.3 V poglavju o skladnji so sistemizirana tudi skladenjska razmerja med besedami, in sicer priredna, podredna in soredna.

2.1.1.3.1 Priredna razmerja, predstavljena v sedmih pomenskih skupinah še z ustreznimi simboli, nastajajo lahko tudi med besednimi vrstami z enako skladenjsko vlogo in s tem tudi enako hierarhično stopnjo; priredno razmerje implicira neenojednost besedne zveze.

2.1.1.3.2 Zanimivo je podredno razmerje, za katero lahko povzamemo, da je večvrstno: podrednost je primarna skladenjska lastnost tretjestopenjskega stavčnega člena — prilastka, torej v celoti pridevniške besede, lahko pa tudi nepridevniških besed v tej vlogi. Razmerje, ki ga ustvarja pridevniška beseda v prilastkovi vlogi, je ujemalno. Za podrednost pa gre tudi v razmerju med glagolom kot potencialno prvostopenjskim stavčnim členom povedkom in drugostopenjskim členom predmetom — razmerje je vezavno — in prislovnim določilom — razmerje je primično; v prvem primeru je podrednost tudi izražena, in sicer s sklonskim morfemom; ko pa gre za primik, ostaja podrednost (v glavnem) na pomenski ravni. V primeru vezave je podrednost mogoče dokazati tudi s pretvorbo v samostalniško zvezo s prilastkom na desni — pri tožilniški vezavi je ta prilastek vedno lahko le roditeljski, npr. *pisati knjigo* — *pisanje knjige*. Pri izpredmetnem roditeljskem prilastku je prehod na levo, se pravi popridevljenje, nemogoče verjetno zato, ker so ta razmerja pretvorba glagolskih vezavnih, ki so v stavčni strukturi drugotna. Drugače je pri roditeljski, nastalem iz stavkotvorne prisojevalne zveze, ki s svojim posebnim svojilnim pomenom, t. i. dejansko svojilnostjo ohranja pomen »prisojanja« dejanja prvotnemu osebk; torej navedena zveza *ribeja lov* (*našega Andreja*) verjetno ne bi dopuščala sistemske podlage *lov rib* (— *loviti ribe*), ampak *ribe lovijo* — *lov (od) rib*; Slovar slovenskega knjižnega jezika (Ljubljana 1970, 1975, 1979, dalje SSKJ) 2 ima sicer zvezo sprejeto z vezavnorazmernim pomenom (644), vendar jo razlaga s sopomenko *ribolov*, ki pa je nastala, tako kot vse izglagolske zloženke, neposredne iz vezavnega razmerja. Bi veljalo, da se to razmerje pomeni le do stopnje besedne zveze z desnim prilastkom, sicer pa je lahko podlaga podrednim zloženkam, ki pa imajo, kot je znano, določujočo sestavino na levi?

Kot podredno pa je predstavljeno tudi prisojevalno razmerje, ki pa je, za razliko od drugih, stavkotvorno, saj se na eni strani lahko uveljavljajo imenske kategorije in njihova vplivnost (ujemanje), na drugi strani pa tudi glagolske. L. Hjelmslev (O základech teorie jazyka, Praha 1972, 28) imenuje takšna razmerja medsebojno-odvisnostna (interdependenčna), kar se da dokazati s pretvorbo, po kateri je v jedru enkrat prvotni osebek, drugič prvotni povedek: *Otrok piše* — *pisanje (od) otroka* (*otrokovo pisanje*)/*pišoč* *otrok*. Pretvorba potrjuje podrednost med prvostopenjskima stavčnima členoma, vendar z možnostjo jedrnega posamostaljenja enega ali drugega stavčnega člena, s čimer je potrjena njuna hierarhična skladenjska enakovrednost. Posebno prisojevalne podrednosti bi bilo treba z omenjenimi dejstvi izpostaviti tudi v obravnavani knjigi.

2.1.1.3.3 Soredna razmerje — soredje — Toporišič ga določa kot »nepriredje, nepodredje« (22) — je samo stavčnostrukturno, vezano na stavčne člene »ki niso odvisni drug od drugega in se tudi neposredno ne določajo, so pa enakega ranga; tako razmerje je med osebkom in predmetom, med predmetom in prislovnim določilom in podobno« (22). Tu seveda moti uvrstitev osebka in predmeta med stavčne člene enake stopnje. V bistvu gre verjetno le za izločitev t. i. razvijajočih stavčnih členov. Soredje je torej zakrito razmerje, ki se uveljavlja preko stavčnega podredja.

2.1.1.3.4 Vsa ta tri razmerja pa so predstavljena tudi kot medstavčna. Tu je treba poudariti avtorjevo doslednost strukturalnega videnja knjižnojezikovnih pojavov. Bistveni kakovostni premik od t. i. tradicionalne slovnice (SS 1956) pa tudi Breznikovih pomeni namreč pojmovanje odvisnikov samo kot oblike stavčnih členov, kar je dokazano z dejstvom, da je za njihovo določanje mogoče uporabiti ista (štirivrstna) merila kot za nestavčne, se pravi za gole (besedna vrsta v določeni skladenjski vlogi) ali zložene besedne zveze. Ohranjena je tudi enaka podčrtovalna simbolizacija (prim.

tudi razpravo O stavku, stavčnih členih in razmerju med osebkom in povedkom, objavljeno prvič leta 1969 v JiS).

Tudi s stališča stilistike je zanimiva možnost povezave med prirednim in podrednim razmerjem, pa tudi med različnimi pomenskimi skupinami priredij. Seveda, če hočemo te povezave imenovati pretvorbene, bi bili nujni še opisi (slovnično) pomenskih sprememb (vezniški pomeni), ki bi omogočili predvidljivost takšnih postopkov.

2.1.1.4 Na osnovi razčlenitve vrstno različnih besedil je podana tudi vrstno različna vezanost posameznih tipov enostavnih povedi. In sicer predvsem neglagolskih: ugotovljena je npr. imenovalniškostavčna struktura povedi iz naslovov Prešernovih Poezij, samostalniškostavčna struktura povedi iz strokovni literaturi, veliko bolj heterogeni s strukturnega stališča so naslovi publicističnih besedil — naslovne povedi so tudi glagolski stavki idr. S tem razprava odpira in utemeljuje možnosti stilistične interpretacije s pomočjo skladenjske strukture besedila; zlasti pri razlaganju zapleteno zložene povedi, ki jo Toporišič skuša definirati s predstavitvijo takšnih pesniških povedi, ki vsebujejo kombinacijo hierarhično ali pomensko (npr. v okviru priredja) različnih stavčnih struktur (npr. iz Prešerna — moto Poezij, Življenje ječa, Župančiča — Kovaška, Prebujenje), so dani zanimivi poskusi približati vsebino sporočila s pomočjo natančnega razumevanja skladenjskih razmerij.

2.1.2 Obsežni del v NSS zavzemajo poglavja o besednih zvezah (stavčnih frazah), ki so definirane kot »večbesedni ustrezniki besednih vrst /.../« in dalje na isti strani »/b/ esednim vrstam ustrezajo posamezne besedne zveze« (39). Vendar pa, če naj za vse besedne zveze obvelja ta definicija (desetiško označena z 0), bi morala biti problematika glagolskega stavka (prisojevalnega razmerja) obravnavana samostojno, in ne v okviru glagolskih besednih zvez (desetiška oznaka 1.4, podrednost uvaja 1, samostalniško besedno zvezo 1.1 itd.). Namreč kot ugotavlja tudi avtor, glagolski stavek ne ustreza slovarski (oblikovno nepretvorjeni) obliki glagolske besedne vrste kot npr. samostalniški besedni zvezi samostalniška beseda, pridevniški pridevniška itd., končno tudi nestavčna glagolska glagolu; S-struktura torej nikakor ni ustreznik glagolu pa tudi samo glagolski obliki ne, saj že grafska puščica nakazuje ujemalni vpliv osebkovega samostalnika kot enakovredno sestavino prisojevalnega razmerja med obema stavčnima členoma. Tudi na že omenjeni pretvorbeni ravni je vidna enakovredna stavčna konstitutivnost členov.

Sicer pa navaja Toporišič glede na skladenjsko vlogo besednih vrst pet možnih tipov besednih zvez — samostalniška, pridevniška, prislovna, povedkovniška in glagolska; kot strukturo sestavino stavka (stavčnega člena) je mogoče razumeti določitev predloga, vendar je treba dejstvu, da »izraža /.../ podredna razmerja v besedni zvezi in stavku« (39) dodati že omenjeno dejstvo, da to vlogo opravlja lahko le skupaj s končnico. Tu se namreč odpira dodatna razločevalna možnost med predlogom in veznikom: medbesedno (podredno) razmerje je mogoče izraziti le s predlogom + končnico (predložni skloni) ali pa samo s končnico (brezpredložni skloni), nikakor pa seveda ne samo s predlogom; podredni veznik je strukturna sestavina dvostavčne zveze, obe vezniški skupini, priredna in podredna, pa izražata pomensko razmerje samostojno, brez kakšne morfemske ali morfnе opore.

2.1.2.1 Kot podredne so pojmovane tiste besedne zveze, pri katerih je ena beseda oblikovno odvisna od druge, ali vsebinsko širše — »P/odredne so tiste zveze, pri katerih je en del vodilen, drugi pa odvisen« (41) (druga definicija vključuje poleg morfemske izražene odvisnosti tudi položajno — levo, desno mesto — in pomensko). Takšno strukturalno pojmovanje podrednosti je Toporišič sprejel že v Slovenski knjižni jezik (SKJ) 1, 1965, in pomeni bistven kakovostni premik od SS 1956, kjer je bila podrednost omejena le na neujemalne samostalniške prilastke.

2.1.2.1.1 Obravnava podredne samostalniške besedne zveze je ločena glede na mesto razvijajočih sestavin (prilastka) samostalniškega jedra na takšne s prilastkom na levi in na takšne s prilastkom na desni.

2.1.2.1.1.1 Distribucijsko merilo kot besednovrstno razločevalno je avtor uveljavil s spoznanjem, da so levo od samostalniškega jedra lahko le pridevniške besede — levi prilastek je torej vedno pridevniški, desni pa vse drugo; to spoznanje, ki pomeni hkrati tudi definicijo pridevniške besede in bistveno spremembo njenega obsega, je J. Toporišič objavil v svoji SS 1976 (465), že prej pa v vrsti člankov v JiS 1974/75 (v NSS sprejel Esej o slovenskih besednih vrstah, 231—335) z besednovrstno problematiko. Prav tako je že v SS 1976 ugotovljena zaporednost nekaterih pridevniških pomenskih skupin levega prilastka (466). Začetni naj bi bili t. i. lastnostni pridevniki, nato izrazi za starost, barvo, pridevniki, ki izražajo ozir ali pripadnost. Avtor omenja

razpravo A. Vidovič-Muhe Pomenske skupine nekakovostnih izpeljanih pridevnikov v SR 1981, kjer pa ne gre, kot ugotavlja avtor, le za »podrobno razkri/vanje/ številni/ih/ vrst vrstnih pridevnikov« (45), ampak tudi za novo skladensko delitveno merilo vrstnih in svojilnih pridevnikov, izhajajoče iz vrste pretvorbe teh pridevnikov v določen podstavni sklonski pomen, katerega razločevalnost je dokazana, če je treba, z nadaljnjimi pretvorbami. Tako dokazana pomenska samostojnost pridevnika je nato potrjena s samostojnim in nezamenljivim mestom v levem prilastku. To globinsko strukturno merilo prevrednoti pojmovanje svojilnosti oziroma ga naredi v bistvu enakovrednega, npr. izvernosti, snovnosti, sredstvu, obstajanju v kraju, času ipd.: izrazna podoba priponskega obrazila se izkaže kot pomensko nebitvena.

2.1.2.1.1.2 Po teoriji J. Toporišiča je na desni strani od samostalniškega jedra nepridevniški prilastek, ki pa je, za razliko od levega, lahko ujemalen ali neujemalen. Tu bi bilo mogoče iz primerov povzeti zanimivo spoznanje: ujemalni imenovalniški prilastek se ne more poprivediti in ni v nobeni skupini tvorjenj pridevnikov, ker med imenovalniškima samostalnikoma ni skladenskega razmerja, ni torej (skladenjske) podstave za (pridevniško) obrazilo (npr. les-en ← [iz] les[-a]; || → -en) — prilastek je določen samo položajno: zveze kot *potepinski sin, samoupravljalški delavec* pretvarjamo lahko samo v prilastkov odvisnik z izsamostalniškim predikativom (z lastnostnim pomenom oziroma pomenom dejanja) — *sin, ki je potepin, delavec, ki je samoupravljalšev*. Tudi pri primerih, ko je desni prilastek ime, in sicer osebno pri ujemalnem, stvarno pri neujemalnem in pri zemljepisnem variantno in nima možnosti popriveditvenja, je mogoče izhajati iz njegove predikacijske vloge v prilastkovem odvisniku: *sošed Luka, hotel Turist, mesto Ljubljana* ← *sošed, ki je/se imenuje Luka* ipd. Pri zvezah *Klepčev Peter, Kovačev Tone* gre dejansko za svojilnorodilniško podstavo — *Peter /od/ Klepča, Tone /od/ Kovača* (svojilnorodilniško v mejah pomenske dopustnosti bi lahko razlagali tudi primere *potepinski sin* ← *sin (od) potepinov*). Vrstna ali svojilna podstava je verjetno tudi pri zemljepisnih lastnih imenih tipa *Dvorska vas* ipd. Za roditeljski nepredložni in predložni prilastek je potrjeno spoznanje, da je večinoma pretvorljiv v levi pridevniški, izjemen je predvsem že omejnjeni izpredmetni roditeljski: zvežam kot *ajdina žetev* je podstava svojilnorodilniška — *žetev (od) ajde* — in kot taka je res pretvorba trpne prisojevalne zveze *Ajda se žanje*, ki jo Toporišič sicer navaja, vendar se zanjo nekako ne odloči.

Pri predložnih sklonskih prilastkih je ugotovljena zanimivost, da so ti predlogi različnega izvora, da so dejansko to lahko prosti morfemi glagola ali pridevnika oziroma iz njihju tvorjenega samostalnika. Tako bi bilo mogoče ločiti predlog od prostega morfema tudi s tem, da se (predložni) prilastki izglagolskega ali izpridevniškega samostalnika ne dajo poprivediti: *misel (misliti) na mater, norost (nor) na gobe, strah pred živoljenjem (bati se živoljenja)*. Izhajajoč iz spoznanja, da je prislov kot »razvijajoči« člen lahko le obglagolski oziroma obpridevniški in pridevnik ob-samostalniški — na osnovi tega merila je avtor že SS 1976 ločil tudi nedoločne števnike od prislovov tip *veliko ljudi : veliko delati* — so prislovni prilastki mogoči le ob izglagolskih samostalnikih: *hoja počasi* ← *hoditi počasi, odhod iz jeze* ← *oditi iz jeze*; zveze kot *človek tam, kruh od včeraj* je mogoče razlagati le iz zvez *človek, ki je tam (biti tam), kruh, ki je od včeraj (biti od včeraj)*.

Ugotovitev, da je »desni prilastek samostalniške zveze [...] teoretično lahko neskončno dolg [...]« (55), ne drži: največ obsega lahko le toliko sestavin, kolikor je pomenskih sklonskih razmerij, pa še ta razmerja omejuje pomen jedrnega samostalnika (izhodiščno že njegova glagolniškost ali neglagolniškost).

2.1.2.1.2 Podredno pridevniško besedno zvezo določa pridevniškost jedra. Po avtorjevi teoriji (prim. že njegovo razpravo *Še k teoriji besednih vrst, posebno predikativa*, JiS 1979/80, 201–205), da se uvrščajo vse besede, ki so v stavku povedkovo določilo med povedkovnike (predikative), je za pridevniško besedo in seveda tudi za pridevniško besedno zvezo značilno, da se s spremembo skladenske vloge iz prilastkove v povedkovodoločilno spremeni tudi besednovrstnost — pridevniška besedna zveza postane povedkovniška. Zanimiv bi bil celotni tipološki pregled tistih pridevniških besed in besednih zvez, ki ne morejo prehajati v predikative, npr. *čista, gola, huda laž*.

Desna pridevniška predmetna dopolnila, kot je avtor ugotovil že v svojem SKJ, so lahko v vseh sklonih (razen seveda v imenovalniku). Zanimivo bi bilo ločiti prave pridevnike z desnimi dopolnili od izglagolskih pridevnikov oziroma deležnikov, ki prinašajo možnost desnih dopolnil še od svojega podstavnega glagola. Posebej so predstavljeni tudi merni pridevniki, ki imajo, kot je znano, tipično desno dopolnilo iz

samostalnika, ki poimenuje prostorsko, časovno, težnostno, dodati je treba še vrednostno razsežnost, in količinskega pridevnika: *globok pet metrov, star dve leti, težek pet kilogramov, dolžen štiri dinarje, vreden štiri dinarje*. Predstavljena so tudi dopolnila iz predložnih zvez — s temi dopolnili so zlasti pogosti pridevniki stanja — ter prislovna dopolnila, ki so vedno leva, če izražajo stopnjo, lahko tudi v obliki predložnih zvez, npr. *čisto prvi, lepo zapečen, od hudiča lep, na pol posušen, do konca zvest*, ter stavčna oziroma s primerjalnim veznikom *kot*, torej implicitno stavčna.

Za slovensko jezikoslovje je nova uvrstitev rodilniških zvez samostalnika s kakovostnim pridevnikom, npr. *belih rok*, med pridevniške. Pravilnost takšne odločitve je potrjena z neimenovalniško (prilastkovo) obliko, skladijsko pa z dejstvom, da imajo zveze možnost enakih stavčnih vlog kot pridevniške besede. Na zastavljeno vprašanje, katere neakovostne rodilniške zveze imajo besedotvorne zloženske ustreznike, je deloma odgovoril že Levstik v svoji razpravi *Napake slovenskega pisanja* (leta 1854, ZD 6, Ljubljana 1956), ko pravi, da so v podstavi takšnih zloženk samostalniki, ki so »živalsk/a/ imen/a/« ter »imen/a/ telesnih udov« (59); dodati je treba še poimenovanja rastlinskih sestavin; razvijajoči pridevnik je seveda kakovostni.

2.1.2.1.3 Predstavitev prislovne besedne zveze je še posebej zanimiva, ker je bil prislov zlasti v SS 1956 besedna vrsta, v katero se je odlagalo vse, kar je motilo druge besedne vrste, npr. izrazi tipa *oščeč, žal*, ki so od SS 1976 dalje uvrščeni med predikative (tako tudi za slovenščino že A. Isačenko, *Grammatičeskij stroj russkogo jazyka*, Bratislava 1954, 362—363), pridevniške besede tipa *malo, veliko (ljudi)*, členki *kot le, samo, tudi* idr., deležja *miže, vede*, deležniki (prim. SS 1956, 243—256).

J. Toporišič obravnava prislovno besedno zvezo iz treh strukturnih izhodišč, in sicer kot zvezo iz samih prislovov, iz prislovov in imenskih zvez ter iz samih imenskih zvez (64—65). Ključnega pomena je tu spoznanje, da gre za prislovno besedno zvezo iz samih prislovov samo v primerih, ko se med sestavine takšne zveze ne da vstaviti naslonka, v obratnem primeru pa gre za razna prislovna določila ob ločenem povedku; naslonka po tem pravilu funkcijsko loči tipe *spotoma domov, davi navsezgodaj od spotoma, ko je šel domov, davi je navsezgodaj odšel* ipd. Toporišičeva je tudi ugotovitev, da je zveza iz dveh ali več prislovov lahko tudi prilastkovna oziroma, da so prislovi na desni lahko tudi prilastki (levega) prislova. Verjetno je prilastkovni prislov pomensko ožji, poimenuje sestavino levega (jedrnega) prislova, zato je mogoče mednju vriniti pojasnjevalni veznik *in sicer* ali *to je*: *tam (in sicer) doli, davi (in sicer) navsezgodaj ipd.*, enako tudi zveze prislova in imenske zveze ter (dveh) imenskih zvez: *doli (in sicer/to je) ob reki* idr.; *lepega dne (in sicer) zvečer, daleč (in sicer/to je) tam za gorami, lansko leto (in sicer) maja meseca* ipd.

Novost tudi v doslednejši jezikoslovni teoriji samega avtorja je uvrstitev tako imenovanih nepravilnih predlogov tipa *blizu (doma), konec (vasi), vrh (gore), dno (reke)* med prislove. Odločitev je utemeljena s pomenskimi in izraznimi lastnostmi tovrstnih besed. Po Toporišičevem mnenju je zveza *konec vasi* enaka zvezi *na koncu vasi, vrh hriba je na vrhu hriba, dno jezera je na dnu jezera*; izrazno pa se te besede ločijo od pravih predlogov po tem, da poznajo premeno po zveženosti končnega nezvočnika in da imajo naglas (ugotovitev je zapisana že v avtorjevi SS 1976). Seveda se tu pojavi vprašanje smiselnosti premikanja teh besed med prislove; na pomenskem področju namreč kljub vsemu ostaja dejstvo, da te besede dopolnjujejo rodilniško končnico in da so vsaj v nekaterih primerih nadomestljive s »pravimi« predlogi: *vrh gore* je pomensko enako *na gori, blizu hiše je ob/pri hiši*.

V okviru prislovne besedne zveze je tudi natančna razčlenitev t. i. prislovnih imenskih zvez. Glede na pomen so te zveze razvrščene na časovne, krajevne, vzročne in lastnostne.

Med časovnimi zvezami so predstavljene tudi nepredložne, in sicer po besedno-vrstnih lastnostih sestavin, npr. *lepega dne, maja meseca* ipd. Za krajevne zveze je ugotovljeno, da so vedno predložne, verjetno pa bi vsaj implicitno to veljalo tudi za časovne, npr. *meseca maja — v mesecu maju*. Ponuja se vprašanje pomenskega prekrivanja razmerij, ki jih lahko izražata dve tako absolutni kategoriji kot sta kraj (prostor) in čas. Predstavljene vprašalnice vsaj deloma potrjujejo možnost takšnega prekrivanja, npr. *kdaj — kje, od kdaj — od kod, do kdaj — do kod*, časovni vprašalnici *koliko časa* bi verjetno ustrezala krajevna *kako daleč (kako dolgo?)*, krajevna *kam (v hišo)* pa morda časovni *v kateri čas (v pozno noč)*; nekako zunaj časovne vzporednice ostaja krajevni *kod* (je to samo podskupina *kje?*).

Vzročnostne zveze so samo predložne: naštetih so predlogi za vse štiri imenovane skupine — pravi vzrok, namen, dopuščanje, pogoj, vendar brez vprašalnic.

Lastnostne zveze (sicer imenovane načinovne ali kakovostne) so pomensko zelo natančno členjene — s pomočjo usmerjevalnih vprašalnic jih je ugotovljenih dvanajst, doslej največ v teoriji tovrstne prislovne besedne zveze. Vendar pa so nekatere vprašalnice, ki površinsko ustrezajo orodniškemu predmetu, verjetno tudi glede na odgovor res predmetne, saj jih nikakor ni mogoče navezati na navedeno stavčno obliko odgovora, npr. s kom (*oditi*) — tako, da greš z bratom/z bratom (*brat in jaz*), s katero snovjo (*beliti*) — tako, da z apnom prekrivaš (pri natančnejšem opisu, 79, kjer je ta pomen poimenovan s tvarino, so navedene tudi zveze, npr. iz *moke/desk/ilovice/ječmena*, kjer gre za tipični snovni roditelj s predlogom iz — narediti kaj iz česa), s katero napravo (*beliti*) — tako, da se dela s čopičem/s čopičem (primere z orodniškim predmetom je treba ločiti od dejanskih prislovnodoločilnih, pretvorljivih v prislovno prislovno določilo, npr. *prati s strojem* → *strojno prati* — *Stroj pere* : *Čopič beli, kjer gre dejansko za sredstvo oziroma predmet dejanja). Pri natančnejših opisih predstavljenih pomenskih skupin lastnostnih zvez (79–81) bi bilo dobro, če bi se ohranila poimenovanja, kot so predstavljena v preglednici (77) ali obratno, tako pa npr. snovi verjetno ustreza v opisu tvarina, stopnje v osnovni preglednici ni, vprašalnica kako zelo pa je tam vezana na mero, ki pa ima v opisu vprašalnice koliko. Pri prislovnih imenskih zvezah s pomenom mere (v preglednici je z mero verjetno poimenovana stopnja, tudi glede na vprašalnice kako zelo) je podana tudi tipologija mer in mernih enot z vzporednimi pridevniškimi besednimi zvezami, npr. enoti *m* (*meter*) ustreza besedna zveza *3 m dolg/širok/pisok/globok/debel* itd.

2.1.2.1.4 Najobssežnejši del poglavja o besednih zvezah zavzemajo glagolske (82–118), med katere Toporišič uvršča, kot smo že omenili, tudi glagolski stavek. Metodologija obravnave teh zvez je drugačna — avtor pravzaprav razčlenjuje glagole na osnovi njihove slovarske lastnosti — valence, ki jo sloveni z vezljivostjo. Izhodiščno razčlenjevanje valenčnih lastnosti glagola ne pa lastnosti glagolskih besednih zvez je bilo verjetno pobuda za uvrstitev S-strukture med (navadne) besedne zveze. Tako so glagoli ločeni na vezljive in nevezljive.

2.1.2.1.4.1 Nevezljivi glagoli so tisti »ki v stavku lahko nastopajo brez udeležencev, lahko pa so družljivi z okoliščinami« (82). Že v SS 1976 je bilo ugotovljeno, da se nevezljivi glagoli uporabljajo »za označevanje naravnih pojavov« (82), npr. *Dežuje*.

2.1.2.1.4.2 Toporišič ugotavlja, da so vsi vezljivi glagoli hkrati tudi prisojevalni, da torej lahko tvorijo (osnovno) S-strukturo, lahko (vendar ni nujno) pa so hkrati tudi vezavni, dopolnilo imajo na desni v kateremkoli neimenovalniškem sklonu; nevezavni glagoli so neprehodni, vezavni prehodni.

2.1.2.1.4.2.1 Neprehodni (nevezavni) glagoli so na osnovi stopnje predmetnopomenskih lastnosti ločeni še na dve skupini, in sicer na take, ki so brez (obveznega) desnega določila in na take z določilom — ti drugi se imenujejo pomožni; prvi pomožni glagoli so tisti, ki izražajo samo slovnični pomen, v konkretnem primeru samo stavčne (predikacijske) kategorije. Tu je zanimiva ugotovitev, da se »1. delovalnik ob glagolu *biti* prestavlja iz imenovalnika v roditelj ob nikalnici le tedaj, če gre za pomen *nahajati se, obstajati* /.../« (84–85), skratka če gre za polnopomenski glagol, pomožnik *biti* ne povzroča takšne pretvorbe: *Tone je doma* — *Toneta ni doma* : *Tone je učitelj* — *Tone ni učitelj*; roditeljska pretvorba je torej objektivno merilo za ugotavljanje pomena glagola *biti* (vez : polnopomenski glagol).

Teoretično zanimiv je avtorjev poskus ugotoviti nevezavne, se pravi samo prisojevalne glagole. Kot merilo je vzel sedanjiško ali nedoločniško oblikovno vezanost glagolov in tako ugotovil, da so npr. glagoli na *-am* načeloma prehodni, prav tako glagoli na *-im, -iti*, kjer so neprehodni le glagoli premikanja ipd.; zapisana je tudi misel, da so pomožni glagoli neprehodni, iz česar seveda sledi, da razmerje med katerim koli pomožnikom in njegovim desnim določilom ne more biti vezavno. Tako kot za obravnavo samo prisojevalnih glagolov je tudi za obravnavo vezavnosti oziroma vezavnih glagolov po posameznih sklonih značilno izjemno veliko število primerov. Gre pravzaprav za težnjo razporediti v slovenskem jezikoslovju glagolsko gradivo glede na vezavnost po posameznih sklonih in hkrati ugotoviti tudi pomenske lastnosti takšnih skupin.

2.1.2.1.4.2.2 Vezavno razmerje, se pravi glagolsko besedno zvezo z desnim sklonskim (neimenovalniškim) dopolnilom predstavlja avtor v dveh temeljnih skupinah, in sicer najprej nepredložno (se pravi brez vezavnega morfema) in kasneje predložno (z vezavnim morfemom). Glede števila vezavnih zvez (števila predmetov) posameznih

glagolov je avtor mnenja, da so »večvezavne zveze [...] lahko največ troelementne« (87). Tu bi veljalo upoštevati številno sklonskih (neimenovalniških) pomenov: teoretično bi bilo možnih toliko vezav, kolikor je sklonskih pomenov — na možnost realizacije teh vezav pa seveda vplivajo glagolski pomeni. Brezpredložno tožilniško vezavo avtor enači z glagolsko prehodnostjo, sklicujoč se na številnost primerov. Ugotavlja, da ostane nespremenjena pri vseh pravih glagolskih oblikah, da pa se pri posamostaljenem glagolu »načeloma« zamenjuje z rodilnikom. Pri glagolih z rodilniško vezavo je ugotovljeno, da ima poimenjenje teh glagolov v večini primerov obliko predložnega sklona, npr. *bati se česa* — *strah pred čim*, *veseliti se česa* — *veselje nad čim*; kaže, da se tako pri netožilniški vezavi onemogoči tudi površinska sopomenskost s poimenjenim prisojevalnim razmerjem, npr. *strah (bojazen) koga* — *kdo se boji*. Za glagole z dajalniško vezavo je po Toporišiču značilno, da je dajalniški predmet edini ali pa drugi (ob tožilniškem). V okviru samo dajalniškega predmeta so obravnavani tudi primeri s t. i. smiselnim ali kakšnim drugim osebkom v dajalniku, kjer avtor s pomočjo pretvorbe v svojilni pridevnik dokazuje, da gre dejansko za osebkovo vlogo takšnih dajalnikov (91—92). Pri primerih, ko ima glagol dajalniški in tožilniški predmet, se pojavlja vprašanje razvrstitve teh predmetov. Avtor meni, da vpliva na razporeditev pomen predmetov: če poimenuje dajalniški predmet živo predmetnost, je pred tožilniškimi, če ta poimenuje neživo. Morda bi si v teh primerih oziroma sploh v primerih večpredmetnih glagolov lahko pomagali z imensko pretvorbo glagolske zveze, kjer je vedno ob glagolniku najprej pretvorjeni tožilniški predmet, se pravi rodilnik, in nato dajalnik, npr. *pripovedovanje resnice (bratu)*, *pobiranje krompirja (očetu)*, *dajanje hčerke sosedu*.

Posebej so obravnavane predložne (sklonske) vezave, kjer pravzaprav ne gre, kot ugotavlja avtor že v svojem SKJ 3, 1967 (111), za predloge, ampak za proste glagolske morfeme, za »besede« torej, ki pomensko sodijo h glagolu, saj mu z določanjem vezave včasih popolnoma spremenijo pomen, npr. *pasti na sovražnika* — *napasti, priti ob denar* — *izgubiti, ne imeti ga več*. Razčlenjevanje poteka zopet po sklonih, glagolski skloni morfološki pa so predstavljeni najprej tisti, ki so enosklonski, nato pa še večsklonski; zopet impresionira število primerov, ki so izbrani tako, da je njihova pomenska različenost v večini primerov tudi formalno potrjena, npr. s sinonimnimi, homonimnimi povezavami ali s pretvorbeno različnostjo, npr. *rešiti se iz nevarnosti, izbrati iz večjega števila 'izbrati izmed večjega števila' ipd. ali razdeliti med kmete 'kmetom', tikati se med seboj 'eden drugega'*.

2.1.2.1.4.2.3 Med glagolske besedne zveze so uvrščeni tudi primeri, ko ima glagol ob sebi še drug glagol. V teh primerih gre za (glagolsko) pomensko določilo, ki je vedno desno. Tu se pojavi v knjigi pojem pomensko nepopolni glagol, avtor ga enači s pomožnim glagolom (v SSKJ so to glagoli, ki imajo dostikrat pojasnilo z *o s l a b l j e n i m p o m e n o m*) — »pomensko nepopolne glagole imenujemo lahko pomožne« (100). Seveda pa izražajo vsi glagoli poleg slovničnih kategorij še kak splošni pomen, na osnovi katerega jih je avtor razvrstil v štirinajst pomenskih skupin, npr. možnostni, nujnostni, presojevalni, hotenjski itd. Te dodatne pomenske lastnosti pravzaprav ločujejo pomensko nepopolne glagole od pravih pomožnikov tipa *biti*, kjer vezni glagol izraža res samo slovnične (predikacijske) kategorije. Vsekakor pa postavi avtor z ugotovitvijo, da so vsi glagoli, ki imajo ob sebi drug glagol, pomensko nepopolni, objektivno merilo za njihovo določanje. Štirinajst pomenskih skupin pomensko nepopolnih glagolov avtor potrjuje z možnostjo njihove razporeditve po določenem zaporedju v (podredno) glagolsko verigo; zaporedje sestavin v takšni verigi mu predstavlja objektivno merilo za tipologijo teh glagolov; pri razporejanju pa bi se bilo morda bolje izogibati stavčnim zapolnitvam in s tem nehotenim skladijskim razmerjem. S to razporeditvijo je torej obogatena slovenska teorija o besednem redu in dopolnjena predvidljivost mest v besednih zvezah. Posameznim pomenom pomensko nepopolnih glagolov so ugotovljeni tudi »istorazredni drugobesednovrstni ustrezniki po zaporedju povedkovnik, pridevnik, samostalnik« (101).

2.1.2.1.4.2.4 Glagolsko dopolnilo na desni je lahko tudi imenska beseda ali besedna zveza. Na osnovi pomenske zadostnosti jedrnega glagola deli avtor takšne zveze v dve skupini: ob polnopomenskem glagolu (avtor mu pravi predmetnopomenski, kar pa so glede na korenski morfem pravzaprav vsi) je povedkov prilastek, ob veznem glagolu (pomožniku) pa povedkovo določilo. Pomislek zbuja glagol *hoditi*, ki je v zvezi *hoditi bos* predstavljen kot polnopomenski — zveza naj bi se po znanem pravilu dala razstaviti v *hoditi + biti bos*, vendar pa se zdi, da taka razstavitev ni mogoča, npr. *Poleti (večkrat ipd.) hodim bos* ne pomeni, da *Poleti hodim + Sem bos*, ampak

enostavno *Poleti sem bos (biti bos)*; glagola *hoditi* torej ne moremo brez pomislekov uvrstiti med polnopomenske.

Po formalizacijskem vzorcu strukturalnega jezikoslovja (za češki stavek ga je podal F. Daneš v razpravi *Syntaktický model a syntaktický vzorec*, v. zb. predavanj za V. mednarodni kongres slavistov v Sofiji, ČSAV 1963, 115—124, pri nas pa ga je v svoji disertaciji Poglavlja iz strukturalne analize slovenskega časopisnega stila, Ljubljana 1976, npr. 291—296, uporabil T. Korošec za nekatere primere iz publicistike) je avtor podal tipologijo teh glagolov v stavku, kot pravi, na podlagi desne vezljivosti (106—107). Tako je lepo vidna različnost stavčnih struktur, na osnovi katerih se oblikujejo različne pomenske skupine pomožnikov, npr. Sam_1 V Sam_1 /Prid *Janez* je tesar/mlad (biti); Sam_1 Sam_3 se V Sam_1 *Temu se reče ključ (reči)* itd. Avtor je ugotovil in formaliziral osemnajst različnih stavčnih struktur z veznimi glagoli, dopušča pa možnost še dodatnih tipov.

2.1.2.1.4.3 Za glagolsko besedno zvezo s primičnim dopolnilom je značilno, ugotavlja Toporišič, da ni vezavna, se pravi, da večinoma ni obvezna sestavina glagolskega jedra. Koristna bi bila tipologija »vezavnih« primerov kot *oditi iz/od*. Temeljna delitev glagolskih besednih zvez s prislovnim dopolnilom izhaja iz pomena že predstavljenih prislovnih zvez: štiri vrste prislovo — krajevni, časovni, vzročnostni, lastnostni (s podvrstami načinovnih in količinskih) imajo še več (pomenskih) razredov.

2.1.2.1.5 Razčlenitev povedkovniških (predikativnih) besednih zvez izhaja iz razvrstitvenega merila: vse, kar je desno od vezi, tudi opisni deležnik, je samostojna besedna vrsta — povedkovnik. Sicer pa so po teoriji J. Toporišiča predikativi lahko a) prvotni, in sicer tipa *všeč, žal, rad, treba*, ki jih je zelo malo, ter opisnodeležniški tip *delal-ø, -a, -o* in *delan-ø, -a, -o*; zavedati pa se je treba, da je besednovrstna osamosvojitve te zadnje skupine vsaj vprašljiva, saj opisni deležnik izraža slovničnopomensko celoto le skupaj z vezjo (prim. *sedanjik*), b) drugotni (konverzni), in sicer izsamostalniški, izpridevniški, izprislalniški, izglagolski (nedoločniški) ter kot posebni (brez pomožnika) tudi izmedmetni; vsak samostalniški, pridevnik *td.*, ki se uporablja kot povedkovo določilo, postane torej povedkovnik. Samo razvrstitvena definicija predikativa — položaj za vezjo, je povzročila, da je ta besedna vrsta zelo obsežna in pomensko heterogena; opuščene so namreč razločevalne pretvorbene možnosti tipa *Oče je hud = se huduje (hud — predikativ)/je hudoben (hud — pridevnik)*, *Tone je učitelj = učiteljski (učitelj — predikativ)/opravlja poklic učitelja (učitelj — samostalniški)*.

2.1.2.2 Priredne besedne zveze razvršča avtor tako kot v svoji razpravi *Priredna razmerja* v slovenskem knjižnem jeziku, objavljeni v JiS 1968, in kasneje v svoji SS 1976, v sedem pomenskih skupin: SS 1956 jih pozna pet, avtor jih na pomensko pretvorbni osnovi dopolni še z dvema, in sicer s stopnjevalnim in pojasnjevalnim priredjem. Tudi na področju hierarhičnih razmerij v jeziku je avtor uveljavil strukturalno pojmovanje: tako je priredje pojav (enako kot podredje), vezan na besedno-zvezno jezikovno ravnino (tudi stavčno): gre skratka za skladenjsko enakovredno zvezo (jezikovnih) sestavin. Pomensko in stilistično je zanimivo predstavljena že v SS 1976 (in že prej v SKJ 2, 1966) možnost medsebojnega pretvarjanja prirednih zvez pa tudi teh v podredne in obratno, kjer se pojavlja seveda vprašanje razmerja med vezniki in predlogi oziroma obsega ustreznosti ene besedne vrste drugi. Avtor prihaja do zanimivega spoznanja v zvezi s celovitostjo jezikovnega sistema, da bi bilo treba razčleniti vprašanja odvisnikov tudi s stališča povezave s prirednim razmerjem ter ustrezno temu obravnavati in poimenovati prislovna določila, npr. protivno prisl. določilo ipd.

2.1.2.3 Nova je pomenskostrukturna razčlenitev likovnih (figurativnih) besednih zvez, ki jih določa razlika »med izrazno in pomensko stranjo besed« (123). Gre za pomemben prispevek k razumevanju stilističnih sredstev. Na osnovi izrazno-pomenskega razmerja med (besednimi) sestavinami so likovne besedne zveze ločene na štiri skupine, in sicer na istorečne, blizuzvočne, sopomenske in raznobesedne (protipomenske ter nad- oziroma podpomenske so obravnavane v tem okviru).

Skladenjsko razmerje med istorečnimi zvezami je lahko priredno ali podredno; ugotovljena je pravzaprav navidezna prirednost v primerih kot *na kile in kile, hoditi in hoditi* ipd., kjer gre dejansko za pomen *zelo veliko kil, dolgo hoditi* ipd. V okviru istorečnih zvez so posebej predstavljene ponovitvene, pomenskoskladenjsko razmerje med sestavinami je podredno, npr. *beži beži* v pomenu *daj beži, pridi pridi* v pomenu *le pridi*; v bistvu gre verjetno za zvezo s konverznim členkom. Posebne so medmetne

ponovitvene zveze, kjer ima avtor odprto vprašanje, ali gre za več medmetov ali pa le za medmetne morfeme, npr. *hov hov, hm hm* ipd.

Pomen blizuzvočnih zvez je stopnjevanjski oziroma poudarni, skladenjsko razmerje bi torej bilo podredno, npr. *bel prebel, norec nori, pravi pravcati* tudi *sivo sivo*.

Poudarni pomen je ugotovljen tudi za sopomenske zveze *nikoli in nikdar*; pomensko so torej podredne.

Raznobesedne likovne zveze združujejo več skupin prirednih in podrednih zvez, npr. priredne zveze protipomenk, in sicer v različnih ubeseditvah, npr. *stari in mladi, dober in slab, malo pa dobro* ipd. Priredne so tudi ločne zveze tipa *prej ali slej, Peter in Pavel* oziroma brez veznika *hočeš nočeš* ipd. Podredno razmerje je v zvezah kot *črno na belem, mlad star, dobro za zlo* ipd. Med raznobesednostne uvršča Toporišč tudi figure iz nad- in podpomenk, npr. *lisica Zvitorepka*.

Teoretična razčlenitev likovnih zvez je lahko osnova morebitni slovarski predstavitvi teh zvez v slovenskem jeziku, tudi zaradi številnosti primerov. Sicer pa je avtor pomensko in skladenjsko teorijo stalnih slovenskih besednih zvez postavil v članku K izrazju in pojmovanju slovenske frazeologije, ki je izšel v JIS 1973/74, 273—279 (z nekoliko spremenjenim naslovom K izrazju in tipologiji slovenske frazeologije) in ga prinaša tudi NSS. Toporišč ugotavlja štiri pomenske skupine frazeologemov (stalnih besednih zvez s stavčno (rečence) ali nestavčno (rekla) strukturo), in sicer sestava, skup, sklop in zraslek, pri čemer se opira na pomensko prenesenost sestavin takšne besedne zveze. Posebej pa je koristna razvrstitev (nestavčnih) frazeologemov po besednovrstnih lastnostih na samostalniške, pridevniške, glagolske, prislovne itd. s primeri skladenjske razčlenitve njihove zgradbe.

2.1.3 V NSS je uvrščena tudi razprava Teorija besedotvornega algoritma (335—345), prvotno objavljena v SR 1981, ki se navezuje, kot smo že uvodoma omenili, na slovničnostrokturna jezikovna vprašanja. Za tradicionalno slovensko besedotvorje, ki ga je na osnovi oblikoslovnopomenskih lastnosti podstavnih sestavin tvorjenke utemeljil že F. Miklošič (Vergleichende Stammbildungslehre der slavischen Sprachen, Wien 1875), povezal s skladnjo A. Breznik v svoji razpravi Zloženke v slovensčini (Razprave AZU II, Ljubljana 1944, 55—76), predstavlja pretvorbena skladenjskobesedotvorna teorija bistven kakovostni premik, saj ugotavlja zlasti na predmetnopomenski, besednovrstni ter deloma tudi prozodični ravni pretvorbno povezavo tvorjenke s skladenjsko besedno zvezo. Za formalizacijo pretvorbno-tvorbene postopka pa bi bilo nujno upoštevati še skladenjskopodstavno vlogo slovničnega pomena, in sicer kot sestavino govorne podstave obrazil ali celo kot njihovo edino podstavo; le s slovničnim govornopodstavnim pomenom je mogoče utemeljiti morfemskost medpomskega obrazila zloženek ter predpono izpeljank iz predložne zveze, npr. *knjig-o-vez-ø* ← [tisti, ki] *veže[-ø]* *knjig{-e}*; | | → -ø, { } → -o-; *brez-dom-ec* ← [tisti] {brez} *dom{-a}*; | | → -ec, { } → brez-.

Tudi pri številu naglasov in naglasnem mestu bi bilo treba upoštevati morfemsko zgradbo tvorjenke kot pretvorbno varianto skladenjske zveze (govorne podstave): naglasno mesto npr. pri podrednih zloženkah je vezano na morfem oziroma del podstave, ki je nastal iz jedrnega dela prilastkovne sestavine govorne podstave, število naglasov, npr. dvo- ali večnaglasnost, pa je odvisno od skladenjskega razmerja govornopodstavnih sestavin (prirednost, podrednost), npr. *bélo-rdêč*, v primeru podrednosti pa še od prevzetosti skladenjskega vzorca (tip *kinoobiskoválec, áutocésta*) in pa od tvorjenosti prilastkovne sestavine govornopodstavne zveze, npr. *kozoglav, dvoqlav* : *petéqlav*.

2.1.4 Razprava Strukturalno pomenoslovje besed (347—361) izhaja iz razpoznavanja pomensko razločevalnih lastnosti, t. i. pomenskih sestavin korenskih morfemov besede. Pomenske sestavine so določljive le v različnih razmerjih med korensko-morfemskimi besedami. Gre torej za razbiranje tistih lastnosti, ki poimenovano dejanskost razpoznavno določajo. Lahko torej sklepamo, da pojem struktura, strukturalen v tem primeru ne zajema jezikovnosistemske strukture (strukture, vzpostavljene s slovničnim pomenom), ampak strukturo, ki nastaja z različnimi pomenskosestavnimi povezavami korenskih morfemov besed. Če se zadovoljimo s tem dejstvom, potem obravnavanih vprašanj ne moremo uvrščati v slovničnostrokturalni okvir. Vendar pa se zdi, da je med pomenskimi sestavinami, ki jih je predstavil avtor npr. za samostalnika *dekle, glava* (*dekle* tudi v SS 1976, 94) pa tudi za glagol *biti*, mogoče vzpostaviti še skladenjsko razmerje, saj jih je mogoče ločiti na vsaj dve hierarhično različni skupini: vodilno pomensko sestavino bi morda lahko imenovali uvrščene-

v alno (genus proximum), v okviru te pa je še skupina t. i. razločevalnih sestavin (differentia specifica); pri samostalniku bi bilo to celo mogoče podkrepiti z različnimi vprašalnici, npr. *Kaj je dekle? ženska = (ženski) človek, Kakšna ženska (človek)? (ženska) mlada, neporočena.*

Razprava pomeni bistven teoretični prispevek slovaroslovju, saj avtor nazorno razčlenjuje metodo dela s pomenskimi sestavinami v okviru pomenskih razrastov oziroma drugotnih pomenov, pa tudi v okviru besednih družin, vendar pa gre pri tvorjenkah že za prepletanje korenskomorfemskih pomenskih sestavin s pomenskimi sestavinami pretvorbene razvidnega obrazilnega pomena.

2.2 J. Toporišič je v SS 1976 začel v okviru slovenske skladnje obravnavati tudi vprašanja upovedovanja — delanja, tvorjenja povedi. Že v svojem SKJ je od pojma stavek, ki je še v SS 1956 združeval sporočilni in slovničnostrukturni pomen, ločil *poved*, ki je prevzela sporočilni pomen; *stavek* je tako postal enoumen, npr. besede zbrane okrog osebne glagolske oblike.

Tudi v NSS je upovedovanje sestavina skladenjskega nauka (225—295). Sam pojem pomenske podstave povedi je predstavljen morda preveč mimogrede s sklicevanjem na tujo sopomenko: »Pomenska podstava povedi nam je to, kar se s prevzeto besedo imenuje propozicija« (225). V okviru pomenske podstave so ločene nujne sestavine — jedro, od morebitnih drugih, npr. *deževati (jutri)*. Sicer pa lahko delamo iz pomenske podstave poved s trinajstimi možnimi upovedovalnimi določitvami (modifikacijami). Enajstim modifikacijam iz SS 1976 sta tu dodani še dve, in sicer možnostna (prej v okviru gotovostne) ter kot samostojna istovetnostna (prej skupaj s kolikostno). Predstavljene modifikacije so sedaj kakovostna, istovetnostna, hotenjska, možnostna, nikalna, pomembnostna, osebna, časovna, naklonska, gotovostna, jakostna, čustvenostna ter perečnostna. Pri takšni množici se seveda vsiljuje vprašanje pomembnosti posameznih za tvorbo povedi.

Za upovedovalni nauk bi bilo koristno, če bi jih razvrstili nekako tristopenjsko: temeljne upovedovalne določitve bi bile lahko tiste, ki so konstitutivni (bistveni) del povedi s strukturo glagolskega stavka, npr. časovna, kolikostna, naklonska, nikalna, osebna, pomembnostna in morda še katera; v okviru takšne posamezne določitve bi bilo treba spet hierahično ločiti osnovna sredstva od tistih, ki se uvrščajo v skladenjsko stilistiko ter v tem smislu zaznamovati tudi morebitne pretvorbene povezave. Drugo skupino bi sestavljale modifikacije, ki so povedi s strukturo glagolskega stavka nekako dodane, morda stopnjevitostna (v preglednici, 227, imenovana jakostna), gotovostna; tudi znotraj teh je mogoča ločitev na osnovi stilistične zaznamovanosti. Tretjo skupino bi sestavljale v celoti stilno zaznamovane določitve, npr. čustvena. Upoštevanje jezikovnosistemskega hierarhičnega vidika bi prispevalo k hitrejši osvojitvi impresivnega števila predstavljenih tipologij, temeljčjih predvsem na pretvorbah, pa tudi opisih, nadomeščanjih ipd.

Kot bistvena sestavina pomembnostne določitve se je pokazala pretvorbena povezava med delovalniki, tudi oblikami povedja, npr. tip *Jurij blede — Juriju se blede, Zebe me — Prezebam, Glava me boli — Imam bolno glavo*; primera kot *Smejem se — Smeje se mi, Tožim — Toži se mi* nista v pretvorbemem razmerju; tipa *Smeje se mi 'Zelim se smejati/Rad bi se smejal', Toži se mi 'Zelim si/Rad bi'* gresta verjetno v naklonsko modifikacijo oziroma naklonsko izrazje. V okviru časovnosti in naklonskosti je treba poudariti zgodnje Toporišičevo spoznanje o nujnosti ločitve glagolskih oblik od skladenjskega pomena (že v oceni SS 1956, objavljeni v Filologiji 1962, v NSS str. 371—379), kar je pravzaprav pri obeh določitvah tudi temelj stilistične izbirnosti. V okviru naklonske določitve je posebej zanimiva razčlenitev vprašalnih povedi, ki je na eni strani jezikovnosistemska, npr. ločitev na dopolnjevalne in odločevalne, na drugi strani pa izhaja tudi iz nasprotja med zaznamovanim in nezaznamovanim v jeziku, npr. delitev na prave in neprave, oziroma izločitev med različno zaznamovanim, npr. vprašanja čudenja, govorniška vprašanja. Pomenska raznolikost in deloma stilističnost velelnih povedi je predstavljena s dvanajstimi osnovnimi variantami. Pomensko in stilistično izbirnost nam ponuja tudi trinajst skupin t. i. hotenjskih izrazov z osnovnim glagolskim gradivom ter z ustrezniki v drugih besednih vrstah oziroma besednozveznih ali stavčnih opisih. Pri naklonski določitvi je Toporišič pomensko razločevalno uveljavil tudi sestavino glasoslovja — stavčno intonacijo in s tem jezikovnosistemske utemeljil del pravopisne in pravorečne problematike (končna — nekončna ločila, kadenčnost oziroma antikadenčnost — polkadenčnost).

Vprašanja besednega reda, t. i. proste stave, avtor povezuje s členitvijo po aktualnosti — perečnosti (prim. tudi njegovo razpravo *Besedni red v slovenskem knjižnem*

jeziku, NSS, zlasti 163—172, prvič v SR 1967). Toporišič ugotavlja, da je vprašanja aktualnostne določitve prav zaradi povezave z vprašanji besednega reda »med prvimi pri Slovanih« (278) obravnaval A. Breznik v svoji razpravi *Besedni red v govoru*, objavljeni v DS že 1908 (220—230, 258—267). Zanimiva bi bila primerjava zgodnjih Breznikovih spoznanj (npr. razmerje stavčnega poudarka do aktualnostnega jedra) s spoznanji iz razprave V. Mathesiusa o besednem redu v angleščini, ki jo je napisal 1907. leta; vsaj v češki jezikoslovni tradiciji velja namreč V. Mathesius med drugim tudi za utemeljitelja teorije členitve po aktualnosti in s tem tudi proste stave. V. Mathesius navezuje raziskovanje te problematike že na drugo polovico 19. stol., ko je francoski jezikoslovec Henry Weil opozoril nanjo prav tako v zvezi z razpravljanjem o besednem redu. Povezovanje vprašanj besednega reda s členitvijo po aktualnosti je po Mathesiusu značilno tudi za jezikoslovce in psihologe, zbrane okrog časopisa *Zeitschrift für Völkerpsychologie* na začetku tega stoletja (prim. V. Mathesius, O takzvaném aktualním členění větném, v zb. *Jazyk, kultura a slovesnost*, Odeon 1982, 174—178).

J. Toporišič ohranja dve oziroma tri temeljne sestavine členitvenoaktualnostne teorije — izhodišče, prehod in jedro (tema, tranzicija, rema) za ugotovitvijo, potrjeno z razčlenjevanjem primerov, da je prehod (in izhodišče) lahko tudi opuščen (ničti). Z razčlenjevanjem pravičnega besedila J. Toporišič dokazuje možnost menjavanja funkcij povednih sestavin s stališča treh aktualnostnih členov. Besedilno (skladenjsko, pomensko, slogovno) so zanimiva obravnavanja vprašanj o okoliščinah, ko se lahko pojavi pozajemanje aktualnostnih členov. Merila za razumevanje aktualnostnih členov skuša avtor določiti skladenjskostrukturno — jedro naj bi bil tisti del povedi, ki ustreza zaimenski vprašalnici, prehod tisti povedki, ki se lahko opuščajo, izhodišče pa verjetno vse drugo.

3 Posebno omembo vsekakor zasluži stvarno kazalo ter abeceda simbolnih grafov.

Stvarno kazalo pomeni pravzaprav že zaradi svoje obsežnosti (417—476) bistven prispevek za nujno potrebni (normativni) slovar jezikoslovnega izrazja. Za J. Toporišiča značilna problemska in metodološka razsežnost raziskovanja jezika zahteva tudi neprestano poimenovalno ustvarjalnost. Zbrano slovenistično jezikoslovno izrazje se nam ponuja v kritični pretres ne samo kot dano dejstvo, ampak prav zaradi obsežnosti tudi kot tvorbeni model, najsi bo na besedotvorni ali skladenjski (besedne zveze ipd.) ravni. Razsežnost raziskovanja pa tudi težnja po ohranitvi motiviranosti sta verjetno bistvena vzroka za visoko besedotvorno abstrakcijo, ki se kaže v mnogih tvorjenkah druge, tretje ali celo višje stopnje, npr. *istodobnostni, istovetnostni, predikativizirati, stopnjevitostni* ipd. Zlasti težnja po ohranitvi motiviranosti — pretvorbene povezave s skladenjsko podstavo, je bila verjetno pobuda za številne zloženke iz že tvorjenih podstavnih sestavin, npr. *drugobesednovrstni, čustvenoobarvanostni, nedoločnokoličinski, časovnoglagolski, besednovrstno-oblikoslovni* ipd., pa tudi za izpeljanke iz predložnih zvez, vendar s pomenom prvotne, izvirne funkcije ali izvornega položaja, lahko pa tudi tipičnega položaja, npr. *izvobinskorodilniški* ← [tak] {iz} vsebinsk{-ega} /u/* rodilnik{-a}; [] → -ski, {} → iz-, // → -o-, *obsamostalniški* ← [tak] {ob} samostalnik{-u}; [] → -ski, {} → ob- ipd. Skladenjska podstava spominja na podstavo vrstnih pridevnikov, in sicer izvornih in obstojnih, nastalih z navadno izpeljavo, npr. *idrijska (čipka), ljubljansko (igrišče)* ipd.; seveda pa je med obema tipoma tvorjenk vsebinska razlika — terminološke izpeljanke iz predložnih zvez izražajo izvornostni pomen, ki pa mora biti drugačen od dejanskega, trenutnega, ali pa enoumni položajni pomen (*ob samostalniku* → *obsamostalniški*), pri vrstnih izvornih in obstojnih pridevnikih ni pomenskega nasprotja, niti ni tako bistvena pomenska enoumnost (*ljublansko igrišče* ← *v Ljubljani* /*od* Ljubljane/ *za Ljubljano*).

Kaže torej, da se nam odpirajo v strokovnem izrazju, tokrat jezikoslovnem, novi podstavnih skladenjski pomeni, zlasti v okviru zlaganja in izpeljevanja iz predložnih zvez; gre za besedotvorni vrsti, ki se odlikujeta z največjo besedotvornopomensko razvidnostjo, saj ohranjata tudi na ravni obrazilnih morfemov podstavno skladenjsko razmerje.

Pri stvarnem kazalu je treba poudariti dosledno uporabo priponskega obrazila *-ni* pri vrstnih pridevnikih, tudi v glavi gesla. Tako bo morda počasi prodrlo v teore-

* u = ujemanje.

tično in tudi praktično slovarsko zavest spoznanje o pomenski razliki med (kakovostnim) *-en-ø* in (vrstnim) *-n-i*.

Simbolni grafi, ki so prešli že v osnovnošolske učbenike, so postali nujna sestavina strukturne (stavčne, besednozvezne oziroma besednovrstne) skladnje, saj omogočajo (predmetno)pomensko neobremenjen skladensko razločevalni zapis različnih struktur.

4 S knjigo NSS J. Toporišiča se tudi slovenska jezikoslovna teorija potrjuje kot strukturalistična — jezikovne pojave v veliki meri predstavlja v takih ali drugačnih odvisnostnih razmerjih, skratka njihova pomenska razpoznavnost izhaja iz medsebojnih povezav, npr. stavčni člen — besedna vrsta, besedna zveza — tvorjenka, stavek — poved ipd. Odkrivanje odvisnostnih razmerij v jeziku pa seveda zahteva ustrezno metodologijo in tako se v NSS srečujemo s pretvorbenimi in tvorbenimi postopki, opisi (parafrazami), nadomeščanjem (substitucijo), skratka z metodami, ki omogočajo kakovostni premik jezikovnega pomena iz intuicije v logično obvladljivo in v veliki meri tudi predvidljivo jezikovno bistvo.

Ada Vidovič-Muha
Filozofska fakulteta

AVTORJEM

Prispevki za Slavistično revijo naj bodo pisani v slovenščini (izjemoma tudi v drugih slovanskih jezikih ali v angleščini, nemščini, francoščini, italijanščini).

Rokopisi, poslani uredništvu v objavo, naj bodo tipkani s širokim razmikom (30 vrstic po 62 črk na eno stran) in samo na eni strani trdega lista belega papirja. Vsak list naj ima na levi strani 3 cm širok prazen rob. Vse pripombe pod črto naj bodo na posebnem listu. Ležeči tisk se zaznamuje z eno črto, polkrepki z dvema, razprti s črtasto črto; navadna + črtasta črta pomeni ležeče razprto. Citati naj bodo zaznamovani z »...«, prevodi, pomeni itd. pa z '...'.

V sestavkih, pisanih z latinico, naj se lasina imena (osebna, zemljepisna, predmetna itd.), citati, naslovi in primeri iz jezikov s cirilsko pisavo prečrkujejo po naslednjih načelih:

Ukrajinski	г . . . . . h	Ruski	х . . . . . х
Makedonski	ѓ . . . . . ĝ	Srbohrvatski	х . . . . . h
Srbohrvatski	ђ . . . . . đ	Srbohrvatski	ц . . . . . dž
Ruski	е . . . . . e	Ruski	щ . . . . . šč
Ruski	ё . . . . . ě	Bolgarski	щ . . . . . št
Ukrajinski	є . . . . . je	Ruski	ъ . . . . . '
Ukrajinski	и . . . . . y	Bolgarski	ъ . . . . . ä
Ukrajinski	і i	Ruski	ы . . . . . y
Ukrajinski	ї . . . . . ji	Ruski	ь . . . . . "
Ruski	й . . . . . j	Ruski	ѣ . . . . . ě
Makedonski	ќ . . . . . ĳ	Ruski	э . . . . . è
Srbohrvatski	љ . . . . . lj	Ruski	ю . . . . . ju
Srbohrvatski	њ . . . . . nj	Ruski	я . . . . . ja
Srbohrvatski	ћ . . . . . č		

Rokopis razprave naj ne presega 25 avtorskih strani, kritike 12, poročila 2—4. Jezikovno in tehnično nedognanih rokopisov uredništvo ne sprejema.

Razpravi naj bo priložen povzetek v tujem jeziku (največ 2 avtorski strani) in posebno besedilo (v dvojniku) za sinopsis. To besedilo naj obsega do 9 tipkanih vrstic, informira pa naj o rezultatih razprave, ne o metodi in/ali tematiki.

Avtorji ob prvi objavi v SRL pošljejo odgovornemu uredniku svoj točni naslov (navesti je treba tudi občino) in številko žiroračuna (vse tudi ob morebitnih spremembah). Če jim žiroračuna ni treba odpirati/imeti, pošljejo uredništvu ustrežno izjavo. Nejugoslovanski sodelavci morajo za izplačilo honorarja odpreti poseben žiroračun v Jugoslaviji (ustrezne informacije daje in prejema Založba Obzorja, ne uredništvo).

Če prispevki tem določilom ne ustrezajo, jih uredništvo ne sprejema oz. njihovim avtorjem ne izplačuje honorarja.

Korekture je treba vrniti v 3 dneh.

Prispevke za Slavistično revijo pošiljajte glavnima urednikoma za jezikoslovje oz. literarne vede (Aškerčeva 12, 61000 Ljubljana). Roki za posamezne številke časopisa so: 1. december, 1. februar, 1. maj in 1. avgust.

**Revijo sofinancirata med drugimi tudi
Raziskovalna in Kulturna skupnost SR Slovenije**